

50782

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

İSHAK PAŞA HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mim. Mehmet ERDAL

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih
Tezin Savunulduğu Tarih

: 27 Haziran 1992
: 17 Temmuz 1992

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Zeynep AHUNBAY

Diğer Jüri Üyeleri : Prof.Dr. Doğan KUBAN

Doç.Dr. Nur AKIN

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
RESTORASYON MERKEZİ

HAZİRAN 1992

ÖNSÖZ

15. yüzyıl ikinci yarısında yapılmış olan İshak Paşa hamamı yıllardır bakımsız bir haldedir, gün geçtikçe de yıpranmaya devam etmektedir.

İşlevlerini yitirmiş durumda olan bu değerli yapılar ya bilinçsiz bir şekilde farklı amaçla kullanılmakta ya da boş ve bakımsız bırakılmaktadırlar.

Tez çalışmamda, konu olarak aldığım İshak Paşa Hamamının rölöveleri alınırken birçok güçlüklerle karşılaşmıştır. Hamam Depo olarak kullanıldığı için kilitli tutulmaktadır. Haftanın belli günlerinde ve sınırlı zaman verilerek ölçüm ve araştırma yapmamıza izin verilmiştir.

Rölöve ve detaylar üzerinden, hamamın restitüsyon çizimleri yapıldı. Yapıyı yaşar bir hale getirmek için yapıya ve çevreye uygun yeni işlev araştırmaları yapılarak restorasyon projesi hazırlandı.

Bu çalışmalarında benden hiçbir zaman yardımını esirgemeyen Danışmanım Sayın Prof.Dr. Zeynep AHUNBAY'a ve tüm hocalarıma teşekkürlerimi belirtmek isterim.

Haziran 1992

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ.....	VI
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	VIII
HARİTA LİSTESİ.....	XII
ÇİZİM LİSTESİ.....	XIII
ÖZET.....	XV
SUMMARY.....	XVI

BÖLÜM 1. GİRİŞ.....	1
1.1. KÜLLİYENİN BULUNDUĞU ÇEVRENİN TARİHİ GELİŞİMİ..	1
1.2. FATİH DÖNEMİ/II. BAYEZİT DÖNEMİ MİMARİSİ.....	3
1.3. İSHAK PAŞA'NIN KİMLİĞİ VE VAKFIYESİ.....	4
BÖLÜM 2. KÜLLİYE PROGRAMI VE KÜLLİYENİN ZAMAN İÇİNDE GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER.....	6
BÖLÜM 3. İSHAK PAŞA HAMAMI.....	9
3.1. TANIMLAMA.....	9
3.1.1. İşlevsel Öğelerin Dizilişi.....	9
3.1.1.1. Soyunmalık.....	9
3.1.1.2. Ilıklık.....	11

3.1.1.3. Sıcaklık.....	13
3.1.1.4. Su Haznesi.....	15
3.1.1.5. Külhan.....	15
3.1.2. Cepheler.....	16
3.1.3. Strüktürel Özellikler.....	21
3.1.3.1. Temeller.....	21
3.1.3.2. Döşemeler.....	22
3.1.3.3. Düşey Taşıyıcılar.....	22
3.1.3.4. Kemerler.....	22
3.1.3.5. Geçiş Öğeleri.....	24
3.1.3.6. Örtü.....	25
3.1.4. Yapım Tekniği ve Malzeme Özellikleri.....	25
3.1.4.1. Döşeme ve Sekiler.....	25
3.1.4.2. Düşey Taşıyıcılar.....	26
3.1.4.3. Kemerler.....	27
3.1.4.4. Geçiş Öğeleri.....	28
3.1.4.5. Örtü.....	28
3.1.4.6. Bezeme.....	29
BÖLÜM 4. YAPIDAKİ BOZULMA NEDENLERİ.....	30
4.1. FARKLI AMAÇLA KULLANIM.....	30
4.2. TAŞINABİLİR YAPI ÖĞELERİNİN GÖTÜRÜLMESİ.....	30
4.3. TERK.....	31
4.4. DOĞAL AFETLER.....	31
4.5. ÇEVREDEKİ DEĞİŞİKLİKLER.....	32

BÖLÜM 5.	TİPOLOJİK DEĞERLENDİRME.....	33
BÖLÜM 6.	RESTİTÜSYON.....	35
6.1.	PLAN RESTİTÜSYONU.....	36
6.2.	KESİT VE CEPHE RESTİTÜSYONLARI.....	39
BÖLÜM 7.	İSHAK PAŞA HAMAMI RESTORASYONU.....	43
7.1.	ÖNERİLERİN KULLANIM ŞEKLİ.....	44
7.2.	YAPILMASI GEREKEN MÜDAHALELER.....	44
7.2.1.	Temizleme.....	44
7.2.2.	Sağlamlaştırma.....	45
7.2.3.	Bütünleme ve Yeniden Yapım.....	45
7.2.4.	Yeni Kullanımın Gerektirdiği Ek ve Donatılar.....	47
SONUÇ VE ÖNERİLER.....		49
NOTLAR.....		51
KAYNAKLAR.....		55
ŞEKİLLER		
FOTOĞRAFLAR		
HARİTALAR		
ÖZGEÇMİŞ		

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 1.1. İshak Paşa Külliyesi Vaziyet Planı
- Şekil 2.1. İshak Paşa Camii (E.H. Ayverdi. İst. 1973)
- Şekil 2.2. İshak Paşa Hamamı (H.Glück 1921)
- Şekil 2.3. İshak Paşa Hamamı Mukarnaslı Trompu
(H.glück 1921)
- Şekil 2.4. Eminönü Belediyesi Tarafından Yapılmış Olan
Çevrenin Parselasyonu
- Şekil 3.1. Ilıklık Mekanı Rölövesi (Plan / Kesit)
- Şekil 3.2. Fil Gözü
- Şekil 3.3. Batı Hücresi Örtü Rölövesi
- Şekil 3.4. Kuzey Hücresi Örtü Rölövesi
- Şekil 3.5. Su Kanalı Rölövesi
- Şekil 3.6. Isıtma Sistemi (Klinghardt - H.Glück)
- Şekil 3.7. Döğme Demir Pencere Kepenki
- Şekil 3.7.a. Klasik Hamamlarda Seki ve Takunyallklar
(K.A.Aru İstanbul 1949)
- Şekil 3.8. Özel Şekilli Mukarnas Tuğlası
- Şekil 3.9. Sıcaklık Merkezi Kubbesinde Fil Gözü
- Şekil 5.1. Mahmut Paşa Hamamı Planı (H.Glück)
- Şekil 5.2. Tahtakale Hamamı Planı (H.Glück)
- Şekil 5.3. Çukur Hamamı Planı (H.Glück)
- Şekil 5.4. Bursa Davut Paşa Hamamı Planı (E.H.Ayverdi)
- Şekil 5.5. Bursa Nasuh Paşa Hamamı Planı (E.H.Ayverdi)
- Şekil 5.6. Balat'ta Çavuş Başı Hamamı Planı
(E.H. Ayverdi)
- Şekil 5.7. İstanbul'da Gedikpaşa Hamamı Planı
(E.H.Ayverdi)
- Şekil 5.8. Bursa'da Kadı Hamamı Planı (E.H.Ayverdi)
- Şekil 5.9. Bursa'da İncirli Hamamı Planı (I.A.Yüksel)

- Şekil 5.10. İstanbul Hoca paşa'da Hoca paşa Hamamı Planı (E.H. Ayverdi)
- Şekil 5.11. Haseki'de Bostan Hamamı Planı (E.H. Ayverdi)
- Şekil 5.12. Kumkapı Nişanca Hamamı Planı (E.H. Ayverdi)
- Şekil 5.13. İshak Paşa Hamamı Planı (E.H. Ayverdi)
- Şekil 6.1. İshak Paşa Hamamı ve Camii (M. Wiener)
- Şekil 6.2. Hoca paşa Hamamı Planı
- Şekil 6.3. Hoca paşa Hamamı Külhan Rölövesi
- Şekil 6.4. Batı Köşe Halvet Hücresi Örtü Restitüsyonu
- Şekil 6.5. Cerrahpaşa Hamamı Planı
- Şekil 6.6. Nişanca Hamamı Kısmi Rölövesi
- Şekil 6.7. Gedikpaşa Hamamı Seki Korkuluğu Rölövesi
- Şekil 6.8. İshak Paşa Hamamı Seki Korkuluğu Parçası Rölövesi
- Şekil 6.9. İshak Paşa Hamamı Seki Korkuluğu Restitüsyonu
- Şekil 6.10. Hoca paşa Hamamı Kurnalarının Rölövesi
- Şekil 6.11. Pencere Restitüsyonu
- Şekil 6.12. Mahmutpaşa Hamamı Kapısı (S. Gezgin)
- Şekil 6.13. Hoca paşa Hamamı Su Haznesi Rölövesi
- Şekil 6.14. Mahmutpaşa Hamamı Baca Rölövesi (S. Gezgin)
- Şekil 6.15. İnegöl'de İshak Paşa Camii Kesit Rölövesi (E.H. Ayverdi)
- Şekil 6.16. İshak Paşa Hamamında Kirpi Saçak Restitüsyonu
- Şekil 6.17. Fil Gözü Restitüsyonu

FOTOĞRAF LİSTESİ

- Foto 1. Akbıyık Caddesi
Foto 2. Mektebin Boş Arsası ve Sur-u Hümayun
Foto 3. Mektebin Boş Arsası
Foto 4. Çevredeki Konut Yapıları
Foto 5. Sur-u Sultani'de Saraya Giriş Kapısı
(Bab-ı Hümayun)
Foto 6. Tevkifhane Binası
Foto 7. Tevkifhane Kitabesi
Foto 8. İshak Paşa Mah. yangını (1912)
Foto 9. İshak Paşa Mah. Yangını (1912)
Foto 10. İshak Paşa Mah. Yangını (1912)
Foto 11. İshak Paşa Camii Onarım Kitabeleri
Foto 12. İshak Paşa Camii Yanındaki Tarihi Evler
Foto 13. İshak Paşa Hamamı Giriş Cephesi ve Önündeki Pansiyon
Foto 14. Hamam ve Çevresi
Foto 15. Kuzeybatı Duvarı Önündeki Kömürlükler
Foto 16. Külhanın Yerindeki Yeni Yapı
Foto 17. Caminin Güneydoğusundaki Tarihi Yapılar
Foto 18. Yakın Çevredeki Betonarme Yapılar
Foto 19. Hamam Girişi ve Üstte Havalandırma Deliği
Foto 20. Soyunmalık Kuzeydoğu ve Güneydoğu Cephesi
Foto 21. Soyunmalık Kubbesi
Foto 22. Soyunmalık Kubbesinde Aydınlık Feneri Deliği
Foto 23. Kuzeydoğu Cephesi
Foto 24. Soyunmalık Kuzeybatı I. Sıra Penceresi
Foto 25. Soyunmalık Kuzeybatı I. Sıra Penceresi
Foto 26. Niş Kemerli
Foto 27. Soyunmalık Pencere Kemerli ve Betonarme Kiriş

- Foto 28. Soyunmalık I. ve II. Sıra Pencereleeri ve Kemer Aynasında Demir Parmaklık
- Foto 29. Kapatılmış Pencereleer
- Foto 30. Soyunmalık III. Sıra Penceresi ve Kemerli Niş
- Foto 31. Soyunmalık Güneybatı Duvarında Kemerli Niş
- Foto 32. Soyunmalık Sekisi Kalıntısı
- Foto 33. Soyunmalık Sekisi Takunyalık Kalıntıları
- Foto 34. Ahşap Ara Kat
- Foto 35. Soyunmalık-Ilıklık Kapısı
- Foto 36. Ilıklık Kubbesi
- Foto 37. Ilıklıkta Ahşap Ara Kat ve Merdiveni
- Foto 38. Ilıklık-Hela Kapısı
- Foto 39. Üçgenli Kuşak İzi
- Foto 40. Ilıklıkta Fil Gözleri ve Üçgenli Kuşak
- Foto 41. Sıcaklık Güneydoğu Duvarı ve Ek Baraka
- Foto 42. Çift Merkezli ve Üstten Tegetli Kemer
- Foto 43. Dairesel Kemer
- Foto 44. Yıldız Tonoz
- Foto 45. Güneybatı Eyvanı Duvarında Buhar Penceresi İzi
- Foto 46. Batı Köşe Hücresi Kubbe Kalıntısı
- Foto 47. Kuzey Köşe Hücresi Kubbe Kalıntısı
- Foto 48. Su Kanalları ve Eyvan Zemini
- Foto 49. Sıcaklık Merkezi Kubbesi
- Foto 50. Güneybatı Eyvanındaki Fil Gözleri
- Foto 51. Kuzeybatı Eyvanı Örtüsünde Aydınlatma Deligi
- Foto 52. Kubbe Kalıntısında Fil Gözleri
- Foto 53. Kuzeydoğu Cephesi
- Foto 54. I. Sıra Penceresi
- Foto 55. II. Sıra Pencere Boşluğu
- Foto 56. Doğu Tarafı Pencereleeri
- Foto 57. Harman Tuğlası ile Kapatılmış III.Kat Penceresi

- Foto 58. Tromp Üstü Üçgeninde Kirpi Saçak Tuğlaları
Foto 59. Kuzeydoğu Cephesinde Kasnak ve Tromp Üstü Üçgenleri
Foto 60. Güneydoğu Cephesi
Foto 61. Güneydoğu Cephesi
Foto 62. Soyunmalık Güneydoğu Cephesi
Foto 63. Buhar Bacası Çıkışı
Foto 64. Buhar Bacası Çıkışı ve Künkleri
Foto 65. Buhar Bacası Çıkışı
Foto 66. Ek Baraka
Foto 67. Hamamın Güneydoğu Cephesinin 1950'deki ve 1970'deki Hali (E.H. Ayverdi)
Foto 68. Sıcaklık Merkezi Kubbesi ve Kasnağı
Foto 69. Sonradan Açılmış Kapı
Foto 70. Sıcaklık Güneydoğu Duvarında Sonradan Açılmış Kapı
Foto 71. Kuzeybatı Cephesi
Foto 72. Pencere Kepengi
Foto 73. Kuzey Köşe Taşları
Foto 74. Kuzeybatı Cephesi
Foto 75. Sıcaklık Kuzeybatı Duvarı Önünü Kapatan Komşu Parselin Tuğla Duvarı
Foto 76. Soyunmalık Güneybatı Duvarı
Foto 77. Ilıklık Güneybatı Duvarı
Foto 78. Soyunmalık Güney Köşesindeki Kirpi Saçak Tuğlaları ve Tromp Üstü Üçgeni
Foto 79. Soyunmalık Kasnağı Güneybatı Cephesi
Foto 80. Sıcaklık Tporak Zemini
Foto 81. Anan kapı Mermer Basık Kemer
Foto 82. Girişte Dairesel Kemer
Foto 83. Tromp Kemer
Foto 84. Kör Kemer (Hafifletme Kemer)

- Foto 84.a. Güney Köşesi Halvet Hücresi Kapı İzi
Foto 85. Batı Köşesi Halvet Hücresi Kapısı
Foto 86. Sıcaklık Kubbesi Pandantifi
Foto 87. Mukarnaslı Pandantif
Foto 88. Kapı Üstü Mukarnaslı Pandantifi
Foto 89. Sıcaklık Kubbesi Kasnağı
Foto 90. Küfeki ve Üst Miyosen Mermer Taşlar
Foto 91. "S" Eğrili Kemerin Tuğlaları
Foto 92. Kemerlerdeki Çevre Şeridi
Foto 93. Tromp Mukarnaslarının Özel Şekilli Tuğlaları
Foto 94. Tromp Mukarnaslarının Özel Şekilli Tuğlaları
ve Demir Konsol Çubukları
Foto 95. Dilimli Yarım Kubbenin Tuğla Malzemesi
Foto 96. Kubbe Tuğlaları
Foto 97. Köşe Halvet Hücresinde Alçı Mukarnas
Foto 98. Alçı Mukarnas ve Kubbe Başlangıcı
Foto 99. Amasya Hızır Paşa Hamamı (15.yüzyıl)
Foto 100. İnegöl'de İshak Paşa Camiinin Üçlü
Kirpi Saçağı
Foto 101. Hoca paşa Hamamı İkili Kirpi Saçağı
Foto 102. Hoca paşa Hamamı Erkekler Bölümü
Doğu Köşe Hücresi ve Kubbesi
Foto 103. Hoca paşa Hamamı Su Haznesi
Foto 104. Hoca paşa Hamamı Su Haznesi
Foto 105. Hoca paşa Hamamı Külhan Ocağı
Foto 105.a. İshak Paşa Hamamının Sıcaklık Örtüsü Üzerinde
Bulunan Seki Mermer Korkuluğu Parçaları
Foto 106. Pürüzsüz Yüzeyli Horasan Harcı
Foto 107. İshak Paşa Camiinin I. Sıra Penceresi
Foto 108. Hoca paşa Hamamı Kurnaları
Foto 109. Hoca paşa Hamamından Kurna
Foto 110. Hoca paşa Hamamından Kurna
Foto 111. Hoca paşa Hamamından Kurna

HARİTA LİSTESİ

- Harita 1. Carte Topographique Archelologique De
Constantinople Au Moyen Age Dresse Par Misn
Imperimerie Kephalius 1938.
- Harita 2. Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri
Arkeolojisi - Hülya Tezcan İstanbul 1989
- Harita 3. İstanbul - Hellert 1840
- Harita 4. Darülsaltanat Mühendishanei Berril Hümayun-1848
- Harita 5. İshak Paşa Yangın Yeri 1 / 2000 Müh. İ. Rahmi
Arı, Harita Bürosu
- Harita 6. 19.yüzyıl İstanbul Haritası İstanbul 1958
- Harita 7. Deutsches Syndikat Für Stadlebauliche Arbeiten
In Der Türkei- Konstantinopel
- Harita 8. Topkapı Sarayı, Sultanahmet Arkeolojisi
Haritası, H.Prost 1936-1937

ÇİZİM LİSTESİ

RÖLÖVE

Pafta 1.	Vaziyet Planı	1/500
Pafta 2.	Zemin Kat Planı	1/50
Pafta 3.	4.50 Kotu Planı	1/50
Pafta 4.	7.50 Kotu Planı	1/50
Pafta 5.	A - A Kesiti	1/50
Pafta 6.	B - B Kesiti	1/50
Pafta 7.	Kuzeydoğu Cephesi	1/50
Pafta 8.	Güneydoğu Cephesi	1/50
Pafta 9.	Kuzeybatı Cephesi	1/50

RESTİTÜSYON

Pafta 10.	Vaziyet Planı	1/500
Pafta 11.	Zemin Kat Planı	1/50
Pafta 12.	4.50 Kotu Planı	1/50
Pafta 13.	7.50 Kotu Planı	1/50
Pafta 14.	Çatı Ortüsü Planı	1/50
Pafta 15.	A - A Kesiti	1/50
Pafta 16.	B - B Kesiti	1/50
Pafta 17.	Kuzeydoğu Cephesi	1/50
Pafta 18.	Güneydoğu Cephesi	1/50
Pafta 19.	Kuzeybatı Cephesi	1/50

RESTORASYON

Pafta 20.	Vaziyet Planı	1/500
Pafta 21.	Zemin Kat Planı	1/50
Pafta 22.	4.50 Kotu Planı	1/50
Pafta 23.	7.50 Kotu Planı	1/50
Pafta 24.	A - A Kesiti	1/50
Pafta 25.	B - B Kesiti	1/50
Pafta 26.	Kuzeydoğu Cephesi	1/50
Pafta 27.	Güneydoğu Cephesi	1/50
Pafta 28.	Kuzeybatı Cephesi	1/50

ÖZET

Tarihi yarımadaının anıt yoğunluğu bakımından en zengin bölgesinde bulunan Ishak Paşa hamamı, İstanbul'un Eminönü ilçesi Cankutaran mahallesinde yer almaktadır. Kesin yapılış tarihi bilinmemekle beraber vakfiyesinin 891 / 1487 tarihli olmasından ötürü, 1453-1487 tarihleri arasında yapıldığı ileri sürülmektedir.

Hamam, 16. ve 18. yüzyıllardaki depremlerden ve 1912'-deki Ishak Paşa mahallesi yangınından zarar görmüştür. 1950 yılında Kadastro Komisyonu tarafından özel mülkiyete geçirilmiştir. 1950'li yıllarda kağıt deposu olarak kullanılmaya başlanmış, daha sonra tamirhane ve imalathane olarak kullanılmış, şu anda kalas deposu olarak kullanılmaktadır.

Gerek mekansal özellikleri, gerek bezemeleri ve geçiş öğeleri bakımından önemli bir hamam olan yapının rölövesi H.Glück tarafından 1921'de yayınlanmıştır. 1973'de ise E. H.Ayverdi bir inceleme yazısı yazmıştır.

Yapımından bugüne kadar beş yüzyılı aşan süre içinde bütün dış etkenlere karşın ayakta kalmaya direnen hamam bugün harap durumdadır.

Ozgün şekli ile merkezi planlı, köşe hücreli sıcaklık şemasına sahip olan hamamın bir köşe hücresi ve eyvanı, he-la-usturalık mekanı, külhan ve depolar, su haznesi 18.yüzyılda yıkılmış ve yok olmuştur.

Restorasyon projesinde; yapının mimari özellikleri, çevre gereksinimleri ile birlikte değerlendirilmiş ve kafeterya işlevi verilmiştir.

SUMMARY

ISHAK PAŞA HAMAMI (ISHAK PASHA BATH)

The Ishak Pasha bath holds a very important position on the historical Istanbul peninsula. It is situated just 300 m southeast from St. Sophia and faces the Sur-u Sultani or Sultan's castles. The bath completes the Ishak Pasha Kulliyeh (Complex) which also contains a mektep or primary school and a mosque.

In the 7th century B.C. a city was established on this site by Megaras and was named Byzantium. The Romans conquered Byzantium in 193 A.D. and the area of the kulliyeh was renamed Topoi. The most notable buildings here were churches and baths.

During the time of Emperor Justinianus (527-565), an extensive park dominated the area with a wide colonnaded road running through it.

Once Mehmet II had conquered Constantinople, he established his palace at Bayezit and then ordered a series of new kiosks and Castles to be built in the area now called Sarayburnu. These were completed in 1478.

Ishak Pasha was the sadrazam (Prime minister) for Mehmet II, and he wished to construct a kulliyeh (a complex consisting of a bath, primary school and mosque) in the Topoi area.

We can deduce from his official records of 1487 (Vakfiye)

that the bath was built between 1453 and 1487. The title of the kulliye was "Ishak Pasha Mahallesi". Later this district was extended up to Catladıkapi. This official record states that he is the sole owner and beneficiary of the hamam for the extend of his life time and after his death the income derived from the bath was to be given to his children until their deaths whence it was to be given to the Ishak Pasha Imaret (kitchen) in Inegol.

The bath is situated on the corner of Ishak Pasha Rise and Akbiyık Street. Opposite the southeast wall of the bath we find the mosque and diagonally across the street the mektep (primary school).

The bath was damaged by earthquakes in 1509 and 1766 and from fire in 1912. These disasters affected the bath seriously especially the fire. We can assume that the bath lost its original function due to these disasters, and it was used as a military fabric store for some time. In 1950 The Turkish Government handed the bath over to those that were utilizing it at the time. It was then used a paper store and then a motor repair garage. These functional changes obviously damaged the bath still further, EG; a window on the firs level was converted into a doorway and the southeast wall of the caldarium and tepidarium were demolished to make door entrance.

The dressing hall of the bath is covered by a dome, the diameter of which is 11.40 m. The original furniture of this area viz: The fountain, pool and stone seats, have disappeared except for a small part of the stone seat.

The dressing hall has windows at three different levels which supply good lighting. A pointed arched door leads to the tepidarium and is offset to the left. The door which used to lead to the toilet section has been blocked up. The tepidarium occupies a small space in the hamam, resembling most baths of the same period. The original furniture for this area has also been lost.

The calderium originally had four iwans (Niches) and three cells but due to the earthquakes in 18th century the southeast iwan and south cell have been demolished. The original washbasins and seats have disappeared. The marble or platform (Gobektası) is also missing; around 1919 Mr. H. Gluck, a German Architect who was studying the site confirmed that it had been octagonal in shape.

The remaining cells in the north and west corners are 3.40 m x 3.45 m in size. Originally the west and south cells would have been the hottest rooms of the bath. All these cells were covered by domes with a diameter of 3.20 m but only the beginning structure of the north and west cells remains.

The last part of the bath is the heating centre or kulhan. All rooms of the hamam except the dressing hall are heated from this area. The fire's smoke was exhausted through channels under the floor and in the walls and helped to heat the bath.

The materials which were utilized are stones, marbels and bricks. The walls are of limestone and the floor paving

of Marmara marble. All the domes and vaults are of brick.

When we compare the Ishak Pasha bath with others of the 15th century we realize that all are of a similar plan and construction. Hocapasha bath, Bostan bath, Nishanca bath and Cavusbasi bath have similar plans to the Ishak Pasha bath. The male and female areas are located parallel to each other.

Before attempting to develop a restoration project, the bath was examined and measured and drawings were prepared indicating the present state of the building. Restitution drawings were then done indicating the original plan and elevations. From these the restoration proposal was developed.

We propose to utilize the bath as a cafe where one can smoke nargile (waterpipe) and various refreshments can be served.

The southeast cell and southeast iwan will be a concrete curtain wall and covered by square stone cladding to the facade. The interior will be plastered except for a sample area 0.1 m² so as to reveal the new construction. The north and west cells domes will be completed with original type material and shapes.

In the restoration drawings of the bath we have reused the original doors and windows. The original plan has not be changed or damaged. No new doors, windows and fixed furniture are used in the new decoration.

that the bath was built between 1453 and 1487. The title of the kulliye was "Ishak Pasha Mahallesi". Later this district was extended up to Catladıkapı. This official record states that he is the sole owner and beneficiary of the hamam for the extend of his life time and after his death the income derived from the bath was to be given to his children until their deaths whence it was to be given to the Ishak Pasha Imaret (kitchen) in Inegöl.

The bath is situated on the corner of Ishak Pasha Rise and Akbıyık Street. Opposite the southeast wall of the bath we find the mosque and diagonally across the street the mektep (primary school).

The bath was damaged by earthquakes in 1509 and 1766 and from fire in 1912. These disasters affected the bath seriously especially the fire. We can assume that the bath lost its original function due to these disasters, and it was used as a military fabric store for some time. In 1950 The Turkish Government handed the bath over to those that were utilizing it at the time. It was then used a paper store and then a motor repair garage. These functional changes obviously damaged the bath still further, EG; a window on the first level was converted into a doorway and the southeast wall of the caldarium and tepidarium were demolished to make door entrance.

The dressing hall of the bath is covered by a dome, the diameter of which is 11.40 m. The original furniture of this area viz: The fountain, pool and stone seats, have disappeared except for a small part of the stone seat.

BÖLÜM 1. GİRİŞ

1.1. KÜLLİYE'NİN BULUNDUĞU ÇEVRENİN TARİHİ GELİŞİMİ

İshak Paşa hamamı, İstanbul'un Eminönü ilçesi , Cankurtaran mahallesinde, Ayasofya'nın 300 m güneydoğusunda, İshak Paşa yokuşu ile Akbıyık Caddesi'nin kesiştiği bölgededir (Şekil.1.1).

İshak Paşa hamamı, cami, mektep ve hamamdan oluşan İshak Paşa Külliyesi'nin bir parçasıdır. Külliye, tarihi yarımadaının anıt yoğunluğu bakımından en zengin bölgesindedir. Hamamla güneydoğusundaki cami arasından Akbıyık caddesi geçmektedir (Foto 1 ; Şekil 1.1). İshak Paşa caminin 10 metre doğusunda şu anda mevcut olmayan İshak Paşa mektebinin boş arsası vardır (Foto 2.;3 ; Şekil 1.1).

Hamamın güneydoğu cephesinin önünden geçen Akbıyık caddesinde çarşamba günleri halk pazarı kurulmaktadır. Yakın çevredeki yapılar birkaç pansiyon hariç genelde 3-4 katlı konut yapılarıdır (Foto 4).

Külliye'nin yer aldığı Cankurtaran mahallesinin bulunduğu bölgede, ilk yerleşme olarak M.Ö.7.yüzyılda Megaralıların kurmuş oldukları Bizantion şehri bulunmaktaydı. Bu şehrin Sarayburnu-Sultanahmet camii arasını kapladığı sanılmaktadır [1]. Roma kralı Septimius Severus (M.S.193-198) dan evvel ise külliye'nin bulunduğu alan (Topoi Bölgesi) Bizantion'un güney sınırını oluşturmaktaydı [2]. Topkapı sarayının bulunduğu bölgede ise akropol vardı [3]. (Harita 1)

Bizans imparatoru Arcadius (395-408) Topoi bölgesini mimari eserlerde süslemiş; bu bölgede kiliseler ve hamamlar

yaptırmıştır [4] (Harita 1).

Justinianus zamanında (527-565) Ayasofya'dan Topoi'ye doğru inen sütunlu bir yol vardır. Burası halkın sevdiği bir gezi yeri idi [5].

Makedonyalı I. Basileos döneminde (867-886) bu bölge Mesokipion (Merkez Park) olarak adlandırılırdı [6], (Harita 6) Bizansın Türkler tarafından alınmasından sonra Fatih, Bayezit'de yaptırmış olduğu Eski sarayda kalırken Sarayburnu denilen alana köşkler yapılmasını istemiş, köşklerin yapımı tamamlandıktan sonra, İshak Paşa külliyesinin hemen doğusunda bulunan Sur-u Sultani'nin yapımı da 1478'de tamamlanmıştır [7] (Foto 2. ;5 ; Şekil 1.1).

Yayınlanmış kaynaklardan Sur-u Sultani'ni doğusunda, iç kısmında, gülhane diye bilinen, günümüzde askeriye tahsis edilmiş olan alanda Bizans sarnıçları ve kalıntıları olduğu bilinmektedir [8]. Haritalarda da bu kalıntılar görülmektedir (Harita 2).

Deniz surları üzerinde Türkler tarafından açılmış olan kapıya, yakınında sarayın ahır bulunduğundan dolayı Ahırkapı ismi verilmiştir [9]. Evliya Çelebi İstanbul hamamlarından söz ederken İshak Paşa Hamamı'nı Ahırkapı hamamı olarak seyislere ayırmıştır [10].

Külliye'nin kuzeyinde Ayasofya'nın hemen önünde 19.y. yılın ikinci yarısında yapılmış 1930'lu yıllarda yanmış olan Adliye Sarayı'nı 1863 tarihli haritada görmek mümkündür (Harita 3). Adliye binasının yeri şimdi boş bir alandır (Harita 4). Külliye'nin batısında şu an terkedilmiş bir vaziyette bulunan kitabesinden 1337 H./1919 yılında yapılmış

olduğu bilinen eski Tevkifhane binası vardır (Foto 6. ;7 ; Harita 5).

Eski haritalarda ve E.H Ayverdi'nin yayınlamış olduğu 19.y.y. İstanbul haritasında Ahırkapı tarafından kuzeybatıya doğru çıkarken İshak Paşa Camisi'nin kuzeydoğusundan geçen cadde devam ederek hamamın kuzeydoğusundan geçerek şimdiki ismi Kutlugün olan sokakta birleşmektedir (Harita 6). Bu haritada cami gösterilmiş, hamam ve mektebin yeri boş bırakılmıştır. Alman harita uzmanları tarafından 1913-1914'de hazırlanan haritada ise külliye'nin özellikle mektebin ve caminin ölçüleri tam olarak gösterilmiştir (Harita 7). Külliye'nin bulunduğu mahalle, külliye'yi yaptıran İshak Paşa'nın adıyla anılmakta iken daha sonraları İshak Paşa mahallesi Çatladıkapı tarafına kaydırılmıştır. Şu andaki ismi Cankurtaran mahallesidir [11].

1912 yılında İshak Paşa (Şu anki Cankurtaran mahallesi, Sultanahmet mahallesi ve Çatladıkapı tarafındaki İshak Paşa mahallesi) yangını diye bilinen büyük yangında 885 ev yanmış, (Harita 8.; Foto 8.; 10) bu yangından sonra yapılan düzenlemede İshak Paşa caddesinin güzergahı değiştirilmiştir (Harita 5.; Şekil 1.1).

1.2. FATİH DÖNEMİ / II. BAYEZİT DÖNEMİ MİMARİSİ

Külliye'nin bir elemanı olan İshak Paşa hamamı 15 y.y. lın ikinci yarısında Fatih döneminde İshak Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Fatih dönemi ve II. Bayezit dönemi hamamlarında ilk

Osmanlı hamamlarında görülen "haçvari planlı köşe hücreli tip" sıcaklık şeması çok kullanılmış bu klasik tipe paralel olarak etrafı eyvanlarla çevrili yıldızvari sıcaklıklı tiplere de çok rastlanmaktadır [12].

Bu dönem hamamları daha sonraki dönemlerde yapılan hamamlara örnek olmuşlardır. Fatih ve Bayezit dönemi hamamlarının çoğunda soyunmalık kare planlı ve kütseseldir.

Ilıklığın merkezi planlı olmaktan çok bir veya iki eyvanla tek yönde gelişmiş bir hacim, küçük boyutlu hamamlarda ise çok küçük bir geçit niteliğinde olduğu gözlenmektedir [13].

En önemli hamamlar özellikle bezeme açısından 15.y.y yapılarıdır [14]. Malzeme olarak soyunmalık cephelerinde kesme taş diğer duvarlarda kabayonu taş kullanılmıştır [15].

Hamamların tek veya çift olması plan düzenlerine değişiklik getirmemektedir. Ancak oldukça yaygın bir eğilim olarak, hamamların erkekler bölümü daha büyük ve tipolojik tanımlara daha uygun olmasına karşılık kadınlar bölümü daha küçük ve işlevsel sıra dışında mekan düzenlemesine önem vermeyen bir tutumla inşa edilmişlerdir [16].

1.3. İSHAK PAŞA'NIN KİMLİĞİ VE VAKFİYESİ

Külliyeyi yaptıran İshak Paşa, İnegöllü İbrahim Ağa'nın oğludur. 858 H./1451 II. Mehmed'in tahta çıkışından sonra ayaklanmaları bastırması için Anadolu Beylerbeyliğine tayin

edilmiş; Rum Mehmet Paşa'nın görevden alınmasından sonra sadrazamlığa getirilmiştir. Fatih döneminde 5 sene sadrazamlık yapmış, 1473'de görevinden alınmıştır. 1481'de İstanbul Muhafızlığı görevini yürütmekteydi. Aynı sene II. Mehmed'in vefatından sonra çıkan karışıklıklarda idareyi eline aldı ve başarılı oldu. II. Bayezıt Padişah olduktan sonra sadrazamlığa getirilmiş, iki sene bu görevde kaldıktan sonra ihtiyarladığından dolayı kendi isteği ile Selanik Valisi olmuş ve orada vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine İnegöl'de defnedilmiştir [17].

H.891/1486 tarihli vakfiye kayıtları Edirne, İstanbul, Selanik ve Kütahya illeri ile Bursa'nın İnegöl ilçesinde cami, medrese, imaret, zaviye, hamam ve çeşmeler yaptırmış olduğundan bahseder [18].

Vakfiyede, Bogazkesen kalesindeki hamam satılarak, gelirinin İshak Paşa Mescidi harcamalarında kullanılmasından da bahsedilmektedir [19]. İshak Paşa hamamı gelirinin ise çocuklarına verilmesini, onların ölümünden sonra da İnegöl'deki imaretin harcamalarında kullanılmasını istemiştir [20]. İstanbul'da ve Selanik'te birer mahalleye onun ismi verilmiştir [21].

BÖLÜM 2. KÜLLİYE PROGRAMI VE KÜLLİYENİN ZAMAN İÇİNDE GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER

Külliye'nin yapım tarihi, İstanbul'un Türkler tarafından alınmasıyla, vakfiye tarihi arasındaki (1453-1486) yıllarda olduğu söylenebilir. 15. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olan İshak Paşa Külliyesi'nin maruz kaldığı doğal afetlerden en fazla zararı 1509 ve 1766 depremlerinde görmüş olmalıdır.

Çevredeki bütün yapılar bu depremlerden büyük ölçüde etkilenmiş; Ayasofya'nın yeni yapılan sıvaları dökülmüş, Topkapı Sarayı büyük hasar görmüş, Yedikule'den Ahırkapı'ya kadar olan bölgenin sur duvarları ve burçlarının çoğu yıkılmıştır [22].

Çevredeki yapılarda hasar yapan bu depremlerden biri büyük bir olasılıkla İshak Paşa hamamının güneydoğu eyvanının, güney köşe halvet hücresinin, hela-usturalık mekânının yıkılmasına da neden olmuştur.

27 Rebiulevvel 1244 H. / 7 Ekim 1828'de Ahırkapı'da yangın çıkmışsa da etrafa dağılmamıştır. 21 Mayıs 1326 H. / 3 Haziran 1912'de İshak Paşa mahallesinde çıkan yangın İstanbul'un 885 evinin yanıp kül olmasına neden olmuştur [23]. (Foto 8.;9.;10)

İshak Paşa camii harabe halinde dururken 1915'de onarılmış, cephesi sıvanmış; 1960'larda sıvalar raspa edilip, duvar yüzü meydana çıkarılmıştır [24]. (Şekil 2.1) Caminin inşa tarihini bildiren kitabe kayıptır. Giriş kapısı üstünde 3 adet onarım kitabesi vardır (Foto 11).

1. Onarım-1116 H. (1704) yılında Mehmet Ağa tarafından
2. Onarım-1144 H. (1731-32) yılında Bağdatlı Yahya Ağa tarafından
3. Onarım-1226 H. (1811) yılında III. Selim tarafından yaptırılmıştır.

I. Mahmut'un veziri Tiryaki Mehmet Paşa 1160 H./1747 tarihinde İshak Paşa Mescidi'ne bir minber koydurarak mescidi camiye çevirmiştir [25]. Cami içten 8.63 m x 8.63 m boyutlarında kare planlıdır. Ana mekan tek kubbe ile örtülüdür (Şekil 2.1).

Minarenin küpe kadar olan kısmı kesme taş, üst kısmı ise tuğladır (Şekil 2.1). Mektep ise 1986 yılında (güneyindeki) karşısındaki ahşap evde yangın çıkması dolayısıyla Eminönü Belediyesi tarafından yıktırılmıştır, sadece kuzeybatı duvarının bir kısmı ve kirpi saçaklı avlu kuzeybatı duvarı kalmıştır [26], (Foto 2.;3) Caminin güneydoğusunda üç katlı, kagir, basık kemerli, cumbalı bir ev, kagir evin yanında da güneybatısında iki katlı, ahşap bir ev ve onun yanında üç katlı yine ahşap bir ev vardır (Foto 12).

İshak Paşa hamamı 13.10.1950 'de kadastro komisyonu tarafından, 3102 tapu sicil numarası ile dört kişi üzerine hisseli tapu çıkartılmıştır. Daha önce vakfın malı olan hamam uzun süre kullandıklarından dolayı Ahmet Nurettin, Hüseyin Vasıfoğlu, Ali kızı Fatma Hamide, Melahat Çetinoglu'nun mülkiyetine geçmiştir.

Hamam birkaç el değiştirdikten sonra 6 numaralı parseli 22.7.1961'de Abdullah Münir Akyıldız, 7 ve 33 numaralı parseli ise Dursun Çubuk 15.2.1963'de satın almıştır. Bu parseller şu anda da bu şahısların mülkiyetindedir [27].

İshak Paşa hamamı, H. Glück tarafından, rölövesinin alındığı sırada askeri depo olarak kullanıldığından ve hamamın yer yer örtülerine kadar kumaş parçalarıyla olduğundan bahsedilmektedir [28]. (Şekil 2.2. ; 2.3)

Hamam şu anda özel mülkiyettedir. 1905-60 yılları arasında kağıt deposu, (1959'da İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde Kamuran Günel tarafından hazırlanan hamamlarla ilgili lisans tezinde soyunmalığın kağıt deposu olarak kullanıldığı belirtilmiştir) [29]. 1960-70 yılları arasında oto tamirhanesi daha sonra makina parçaları deposu ve imalathane olarak kullanılmıştır. Halen soyunmalık bölümü kısmen ahşap malzeme deposu olarak kullanılmaktadır.

Hamam çok bakımsız durumdadır. Giriş kapısının hemen önünde bugün pansiyon olarak kullanılmakta olan iki katlı betonarme bir bina (Foto 13.;14), kuzeybatı duvarına bitişik komşu parsellerin kömürlükleri vardır (Foto 15). Güneybatı tarafındaki külhan ve su deposu yıkılmış, onların yerine 4 katlı betonarme bir bina yapılmıştır. Mülkiyet bölünmüştür (Foto 16.; Şekil 2.4). Yakın çevresindeki yapılar, caminin güneydoğusundaki 3 bina hariç, genelde çok katlı, niteliksiz betonarme yapılardır (Foto 17.;18).

BÖLÜM 3. İSHAK PAŞA HAMAMI

3.1. TANIMLAMA

3.1.1. İşlevsel Ogelerin Dizilişi

3.1.1.1. Soyunmalık

Hamamın kuzeydoğu cephesinden İshak Paşa yokuşu tarafından girilen soyunmalık bölümü tek kubbeyle örtülü kare planlı bir hacimdir. Giriş kapısı 10 cm. öne çıkıntılı 4.16 m x 5.62 m boyutlu ince yonu taştan yapılmış bir çerçeve içine alınmıştır. Basık kemerli 1.40 m x 2.20 m boyutlarındaki ana kapıdan soyunmalığa girilir (Foto 19). 11.65 m x 11.58 m boyutlarında olan bu bölüm içten 16.15 m yüksekliğindeki kubbesiyle hamamın en yüksek ve gösterişli mekanıdır.

Mekan, alt başlangıçları 0.94 m (1.sıra), 5.14 m (2.sıra), 7.90 m (3.sıra) yüksekliklerde bulunan üç sıra pencere ile aydınlanır (Foto 20). Kubbenin ortasında sekizgen planlı cam bir külahla kapatılmış aydınlık feneri vardır (Foto 21; 22).

Pencereler, zeminden başlayarak, ilk sıra pencereler (kuzey doğu) giriş cephesinde, ana kapının iki yanında birer adet olmak üzere iki tanedir. Bunların ikisi de taş ile örülerek kapatılmıştır. İçerden 1.10 m x 2.30 m boyutlu pencere nişleri belli olmaktadır. Pencerelerin boyutları dıştan 1.40 m x 1.70 m'dir (Foto 23).

Kuzeybatı cephesinde ilk sıra pencereler, içerden izleyebildiğimiz kadarıyla iki adettir, fakat dışardan zemin yükselmiş olduğundan, görülememektedir. içerden nişleri bellidir. 1.05 m x 2.30 m boyutlu, üstten tegetli, sivri kemerli pencereler taş ile örülerek kapatılmışlardır (Foto 24 ; 25). İki pencere arasında, içeride 2.82 m x 6.90 m boyutlarında, üstü İran kemer biçimlerinden esinlenmiş 'S' egrilerinin meydana getirdiği dekoratif kemerle biten bir niş vardır [30] (Foto 26).

Güneydoğu cephesi ilk sıra pencereleri üç adettir. Doğu kısmındaki pencere kemeri başlangıcı hizasından itibaren genişletilerek, duvarda 2.00 m genişliğinde 2.62 m yüksekliğinde bir kapı açılmıştır. Kapının üstünde 0.28 m x 2.20 m boyutlu bir betonarme kiriş vardır (Foto 27) . Ortadaki pencere, içerden bakıldığında 2.78 m genişliğinde, 0.90 m derinliğindeki nişin ortasındadır ve 0.97m genişliğindeki kemerin başlangıcı 1.26 metrede bitimi 1.94 m yüksekliktedir. Kemer başlangıcına kadar taş ile örülerek kapatılmıştır. Kemer boşluğuna demit parmaklık konulmuştur. 0,95 m x 1.26 m boyutlu güney tarafındaki pencere boşluğu taş ile örülerek kapatılmıştır (Foto 28).

Güneydoğu ve kuzeybatı cephelerinde simetrik olan ikinci sıra pencereler üçer adettir. 1.05 m x 1.60 m boyutlarında, kemer başlangıcı 1.30 m olan üstten tegetli sivri kemerli pencerelerdir. Kuzeydoğu cephesinde iki adet 1.28 m x 1.65 m boyutlu üstten tegetli sivri kemerli tuğlayla örülerek kapatılmış pencere vardır (Foto 23;29). Ana girişin üstünde ikinci sıra pencereler hizasında havalandırma deliği zannettiğimiz 53 cm çapında bir delik vardır (Foto 19). Güneybatı cephesinde ise ortadaki nişin 0.40 m üstünde 0.90 m x 1.60 m boyutlu üstten tegetli

sivri kemerli bir pencere vardır (Foto 30).

Uçuncü sıra pencereler, tromplar arasında birer adet olmak üzere dört tanedir. İçerde üç duvarda da (güneybatı, kuzeybatı, güneydoğu) 1. ve 2. kat orta pencerelerinin içinde yer aldığı sırasıyla 2.75 m, 2.82 m, 2.75 m genişliğinde 0.67 m, 0.72 m, 0.90 m derinliğinde, üst kısmı 'S' eğrileriyle oluşturulan kemerlerle biten nişler vardır. Nişlerin başlangıcı yerden 5.45 m yüksekliğinde, bitimi 6.90 m'dedir (Foto 31). Ayrıca güneybatı duvarında da kuzeybatı duvarından 7.12 m uzaklıkta 2.72 m x 6.90 m boyutlarında, 0.67 m derinliğinde bir niş vardır.

Soyunmalık zemini bugün topraktır. Güneydoğu duvarında pencere genişletilerek açılmış olan kapıya, üzeri betonlanmış bir rampa ile çıkılmaktadır. Kuzeybatı duvarına dayalı 9.28 m boyunda, 0.65 m yüksekliğinde ve 1.65 m genişliğinde, bir basamakla çıkılan küfeki taşı seki vardır. (Pafta 2) Bu sekide 0.50 m x 0.47 m boyutlarında 0.70 m ara ile üç adet takunyalık boşluğu vardır (Foto 32 ; 33). Güneybatı duvarında 0.18 m yüksekliğinde, 2.10 m eninde sekinin taş basamağı vardır; sekinin kendisi kırılmıştır; mevcut değildir. Güneybatı duvarında 2.15 m x 6.90 m boyutlu 0.67 m derinlikte bir niş bulunmaktadır.

Soyunmalık mekanı 1970'lerde imalathane olarak kullanılmak üzere 4.16 m yükseklikte bir ahşap döşemeyle bölünmüştür [31], (Foto 34).

3.1.1.2. Ilıklık

Soyunmalık mekanından ılıkliğa geçiş kapısı 0.70 m genişliktedir. Kemer başlangıcı yerden 1.74 m, bitimi 2.05 m olan üstten tegetli sivri kemerlidir. Ilıklık döşemesi betonla 10 cm yükseltilmiştir (Foto 35 ; Şekil 3.1).

Ilıklık mekanı 4.32 m x 3.65 m boyutlarında, 7.50 m yüksekliğindedir ve üstü 3.56 m çaplı ve 1.67 m yüksekliğinde bir kubbeye örtülmüştür (Foto 36 ; Şekil 3.1).

Günümüzde iç mekan, soyunmalık bölümünde olduğu gibi ahşap bir döşemeyle ikiye bölünmüştür. Bu döşeme ilıklık döşemesinden 3.07 m yüksekliğindedir (Foto 37). Ilıklığın güneybatı duvarında 0.80 m x 1.60 m boyutlarında, 0.43 m derinliğinde bir niş vardır. Güneydoğu duvarında da ilıklık güney köşesi başlangıç noktası olan bir kapı izi görülmektedir. Bu kapı taş ile örülerek kapatılmıştır. (Foto 38). Buradan, şu anda mevcut olmayan hela bölümüne geçildiği bilinmektedir. E.H. Ayverdi, dıştan hela duvarları ve kubbesinin izlerini görebilmiştir [32]. Bugün dışardan ancak kubbe geçiş elemanı üçgenli kuşak izleri belli olmaktadır (Foto 39 ; Pafta 8)

Ilıklıktaki sekilerin izleri belli değildir. Ilıklık, merkezinde yedi adet altıgen ve kenarlarda 20 adet 0.20 m çaplı fil gözleriyle aydınlanmaktadır (Foto 36; Şekil 3.1; 3.2). Ilıklıktaki seki ve kurnalardan hiç iz kalmamıştır.

Ilıklık, kubbedeki 27 adet fil gözleriyle aydınlanmaktadır. Üçgen kuşaklı kubbenin merkezindeki dairenin içinde, 7 adet altıgen fil gözü, merkezden kubbe eteğine kadar olan kısımda 20 adet, 20 cm çaplı dairesel fil gözü vardır (Foto 36 ; Şekil 3.1 ; 3.2). Bir kenarı 10 cm olan altıgen fil gözlerinden biri merkezde, diğer altı adedi, merkezdekinin etrafında (7 cm uzaklıkta) birbirlerinden 8-10 cm ara ile dizilmiştir. Bu altıgen fil gözlerini içinde bulunduran planda merkezi kubbe merkezi olan, dairenin çapı 90 cm.dir. içte kubbenin eğriselliği bu dairenin çevre çizgisinden itibaren başlamaktadır. Dairenin alanı

içten yatay düzlemdir ve bu yatay düzlem kubbe eğimi başlangıç noktasından 6 cm yukarıdadır (Şekil 3.1 ; Foto 36). Kubbe etegine doğru inerken merkezdeki daireden 12cm uzaklıkta, dairesel fil gözleriyle haçvari dört grup oluşturulmuştur. Bu grupların aralarında da birer adet fil gözü yerleştirilmiştir. Aradaki tek fil gözünün daireden uzaklığı 47 cm.dir (Şekil 3.1 ; Foto 40).

3.1.1.3. Sıcaklık

Ilıklığın batı köşesinde 0.65 m x 1.67 m boyutlarında yarım daire kemerli bir kapıdan sıcaklık mekanına geçilmektedir. Sıcaklık, S. Eyice'nin "haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip " [33] olarak adlandırdığı plan şemasına sahiptir. İshak Paşa hamamının sıcaklığının farklı olan yanı, doğu köşesindeki hücrenin ılıkılık olarak düzenlenmiş olmasıdır.

Sıcaklık bölümünün güneydoğu tarafındaki eyvan ve güney köşesindeki hücreyi yıkılmış ve eyvanın önü tuğla duvarla örülmüştür (Foto 41). H.Glück'ün yayınladığı röleve de de eyvan ve halvet duvar başlangıçları görülmektedir [34], (Şekil 3.3).

Sıcaklık ana mekanını örten kubbeyi taşıyan dört kemerden üçü, çift merkezli ve üstten tegetlidir (Foto 42). Güneydoğu tarafındaki, mevcut olmayan eyvanın girişini kapatan duvar üstünde yuvarlak bir kemer bulunmaktadır (Foto 43). Kuzeydogudaki eyvan 3.20 m x 4.30 m boyutlarında ve yıldız tonozla örtülüdür (Foto 44). Güneybatı ve kuzeydoğu tarafındaki eyvanlar üç tam, iki yarım dilimli,

mukarnaslı yarım kubbelerle örtülüdür [35]. Güneybatı duvarındaki 0.40 m x 0.50 m boyutlarındaki delikten, duvarın arkasındaki komşu binanın duvarı ve hamamın üstündeki ağaçların kökleri görülmektedir (Foto 45).

Batı köşesindeki halvet hücresi 3.50 m x 3.45 m boyutlarındadır. Zeminden 5.70 m yükseklikte başlayan, 7.16 m yükseklikte biten bir kubbe kalıntısı görülmektedir. Kubbenin üst kısmı yıkılmıştır (Foto 46 ; Şekil 3.3).

Kuzey köşesindeki halvet 3.57 m x 3.48 m boyutlarındadır. Zeminden 5.65 m yüksekliğinde başlayan 7.10 m'de biten bir kubbe kalıntısı görülmektedir (Foto 47 ; Şekil 3.4).

Sıcaklık bölümü döşemesi toprak, moloz ve çöplerle doludur. Zemin kotu yükselmiştir. H.Glück'ün 1920'de çıkarmış olduğu rölövede, ana mekanda köşeleri pahlı, kare biçimli bir göbek taşı gösterilmiştir [36], (Şekil 2.2). E.H. Ayverdi de, sıcaklık ana mekanında kare bir göbek taşı olduğunu ileri sürmektedir [37]. Glück'ün yayınlamış olduğu hamam kesitinde, eyvanların üç yüzünde, şimdi mevcut olmayan dikdörtgen kurna aynaları görülmektedir (Şekil 2.2). Bugün göbek taşı, kurna ve sekilere ait, yerinde hiçbir ize rastlanmamaktadır. Halvet ve eyvan duvarlarında, yerden yaklaşık 60 cm yükseklikte 30 cm x 40 cm kesitinde kanal görülmektedir (Foto 48). Bu kanaldan sıcak ve soğuk künklerinin geçtiği bilinmektedir [38], (Şekil 3.5).

Aydınlatmada, merkezi kubbenin tepe noktasında, bir dairenin içinde yedi adet ve etrafında beş sıra halka halinde, ilk sıra dokuz adet 15 cm çaplı ışık deliği (fil gözü), eksenleri şaşırtılarak kasnaga inmektedir (Foto 49).

Kuzeybatı eyvanı, örtüsü olan yıldız tonozda, yıldızın ortasında bir kenarı 25 cm olan altıgen aydınlatma deliği vardır (Foto 44;51). Güneybatı ve kuzeydoğu eyvanının dilimli yarım kubbelerinde ise altı adet fil gözü vardır (Foto 45 ; 50). Batı ve kuzey halvet hücrelerinin kubbeleri yıkılmış olduğundan, sadece ilk sıradaki beş adet fil gözü görülebilmektedir (Foto 46 ; 52).

3.1.1.4. Su Haznesi

Bu bölüm yıkılmış ve arsasına betonarme bir ev yapıldığından izleri de kaybolmuştur. H. Glück'ün yayınlamış olduğu rölövede hamamın güneybatı duvarı boyunca eyvanı ve batı köşe halvetinin güneybatısını kaplayacak şekilde 4.75 m yüksekliğinde bir mekan görülmektedir. Glück su haznesinin 3.60 m x 8.70m boyutlarında olduğundan söz etmiştir [39]. Haznenin üstünde 0.80 m çaplı bir buhar bade deliği vardır, (Şekil 2.2).

3.1.1.5. Külhan

Külhan da bugün mevcut değildir. H. Glück'ün yayınlamış olduğu rölövede külhanın üstü açıktır (Şekil 2.2). Su deposunun altında yer alan 1.20 m çapındaki deliğin üzerine bakır kazan yerleştirilmiş ve bunun altında ateş yakılmaktadır [40], (Şekil 3.6). Zemini, hamam zemininden 2.5 m aşağıdadır. Külhanın yüksek bir bacası vardır. Ayrıca su deposunun güneybatı duvarına bitişik olarak 3.5 m derinliğinde 1.5 m eninde, odun deposu olarak kullanıldığını sandığımız tonozla örtülü iki mekan görülmektedir (Şekil 2.2).

3.1.2. Cepheler (Pafta 7, 8, 9)

KUZEYDOĞU CEPHESİ (Pafta 7)

Hamamın, İshak Paşa yokuşuna ve Sur-u Sultani denilen Topkapı Sarayı'nın sınırlarını oluşturan duvara bakan cephesidir. Hamamın en yüksek bölümü olan soyunmalığın girişi bu cephededir. Sadece bu cephe, kesme taş ile yapılmıştır (Foto 20 ; 53). Cephenin kuzey köşesindeki zemin, doğu köşesine göre 85 cm daha yüksektedir. Giriş kapısı, 4.16 m x 5.62 m boyutlu, cepheden 10 cm öne taşırılmış bir çerçeve içine alınmıştır. Kapı, kemer başlangıcı yerden 3.45 m, kemer bitimi 4.70 m olan sivri kemerle biten nişin ortasındadır. Kapı (başlangıç noktası yerden yüksekliği 1.92 m. bitiş noktası 2.20 m olan) basık kemerlidir. Kapının üstünde, şimdi yerinde olmayan kitabenin 0.65 m x 0.70 m boyutlarında yeri (çerçevesi) görülmektedir (Foto 19). Portal çerçevesi sadedir; yer yer aşınmış, dökülmüştür. Portal çerçevesinin tam ekseninde ve 5 cm üstünde 0.53 m çapında bir delik vardır. Simetrik düzende inşa edilmiş cephede, zeminden başlayarak, ana kapının iki yanında, -0.93 kotundan başlayan, üstten tegetli sivri kemerli birer adet birinci sıra pencereler vardır. Bu pencereler taşla örülerek kapatılmıştır. Kuzey tarafındaki pencere kemer aynası, çimentolu harç ile sıvanmıştır (Foto 54). İkinci sıra pencereleri +3.27 kotundan başlamak üzere birinci sıra pencereleri ekseninde ve ikinci sıradaki gibi üstten tegetli sivri kemerli ve iki adettir. Kuzey tarafındaki pencere boşluğu taş ile (Foto 55), doğu tarafına yakın olanı ise tuğla ile örülerek kapatılmıştır (Foto 56). Cephenin ekseninde bulunan, içeride +6.26

kotundan başladığı bilinen üçüncü sıra pencere ise harman tuğlası ile örülerek kapatılmıştır (Foto 57). Cepheden, pencere boyutları sezilememektedir. Kubbe kasnağı 50 cm geriye çekilmiştir. Güneydoğu cephesi yüksekliğinden anlaşıldığına göre; bu cephede bir sıra taş ve onun üstünden başlayan tuğla dizileri düşmüş ve yüksekliği 33 ile 43 cm arasında değişen 27 sıra kesme taş kalmıştır. Trompların üstü tuğla sıraları ile bitmektedir (Foto 58). Bunların, kirpi saçak kalıntıları oldukları sanılmaktadır. Üstlerinde otlar büyümüştür (Foto 58). Kasnaktaki kesme taşlar düşmüş, arkasındaki moloz taş duvar dolgusu görülmektedir (Foto 59). (Sadece ilk iki sıra taş ve iki sıra tuğla, onun üstünde bir sıra taş dizisi kalmış, ondan sonraki altı sıra taş dizisi düşmüştür). 10.70 kotunda kubbe başlamaktadır (Pafta 5 ; 7).

Kubbenin tuğladan yapılmış olduğu görülmektedir. Tuğlalar açıktadır. Ayrıca kurşunu tesbit için, kubbeye belli aralıklarla çakılan 20 cm uzunlukta 1 cm x 1cm kesitli çiviler görülebilmektedir (Foto 21). H.Glück'ün rölövesinde, kubbede fil gözleri de yer almaktadır [41], (Şekil 2.2). Yaptığımız araştırmada, soyunmalık kubbesinde üstte, belli aralıklarla oyuklar bulunduğu ve buralarda otlar büyüdüğü gözlenmiştir. Bu oyuklar büyük bir olasılıkla fil gözü delikleri kalıntılarıdır. Kubbenin üzerinde cam ile yapılmış pirizmatik aydınlık feneri bulunmaktadır (Foto 21).

GÜNEYDOĞU CEPHESİ (Pafta 8 ; Foto 60 ; 62)

Bu cephede soyunmalık, ılıkılık ve sıcaklık duvarları vardır (doğu uçta soyunmalık, güney uçta sıcaklık duvarı

yer almaktadır). Cephenin doğu ile güney ucu arasında 137 cm kot farkı vardır; yol, batıya doğru yaklaşık %5 eğimlidir (Foto 61).

Cephenin soyunmalık bölümünde, doğu köşesinden başlayarak birinci sıra pencereleri üç adettir. Güney köşesine doğru birinci sıra pencerelerden ilki kapı haline dönüştürülmüştür. Kemer üzengi hizasına betonarme bir giriş atılmıştır. Birinci sıranın ortadaki penceresi kemer üzengi hizasına kadar taşla örülerek kapatılmıştır. Birinci sıradaki üçüncü pencere ise, başlangıcı - 0.93 kotu olması gerekirken - 0.18 kotuna kadar taşla örülmüştür. İkinci sıra pencerelerin düşey doğrultuları birinci sıra pencerelerle aynıdır. Orta pencere altından iki sıra taş düşmüş, yeri 2.5 cm x 22 cm boyutlarındaki tuğla örgüyle doldurulmuştur. Üçüncü sıra pencere, bir adet ve ikinci sıra orta penceresinin aksındadır. Üçüncü sıra penceresinin kilit taşından itibaren bir sıra taş dizisinden sonra saçak tuğla dizileri başlamaktadır. 27.5 x 27.5 x 3.5 cm boyutlarındaki tuğlaların kirpi saçak elemanları oldukları bellidir. Tuğlalardan sonra (düzgün kesme, tebeşirli kumlu) kalkerden ve tuğladan örülü kasnak, cepheden 50 cm geriye çekilmiştir. Kasnak örgüsü aşağıdan yukarıya doğru sırasıyla bir sıra taç, iki sıra tuğla, yedi sıra taş ve sonra yine tuğla dizisinden oluşmaktadır [42].

Soyunmalık cephesinde, merkezi, soyunmalık güney köşesinden 1.00 m uzaklıkta ve + 3.67 kotunda 27 cm çapında bir delik görülmektedir. (Foto 63 ; 64 ; 65). Bu delik büyük bir olasılıkla soyunmalık alıklık kapısı üstündeki buhar bacasının çıkışıdır.

Soyunmalık güney köşesi hizasından güneybatıya doğru

15 cm uzaklıkta, sonradan açıldığı belli olan 1.13 x 2.15 m boyutlu demir bir kapı vardır. Ilıklık güney köşesinden kuzeydoğuya 1.10 m'de yıkılmış olan tuvaletler bölümüne geçiş kapısı başlangıç çizgisi görülmektedir (Foto 39). +0.45 kotundan başlayan üçgenli kuşağın kalıntıları farke dilmektedir. Kapı boşluğu moloz taş ile doldurulmuştur (Foto 38). Ilıklığın güneybatı duvarına ve sıcaklığın güneydoğu duvarına dayanmış ek bir baraka vardır. Bu barakanın duvar örgüsünde moloz taş ve tuğla, bağlayıcı olarak; normal portland çimentosu kullanılmıştır (Foto 61;66).

Sıcaklık duvarında E.H. Ayverdi'nin 1950'de çekmiş olduğu fotografta görülen (Foto 67) barakalar, çatı izi bulunmaktadır (Foto 41 ; 61), [43]. Tuğla ve horasan harçtan yapılan duvarın üzeri yer yer çimento sıvalıdır. Duvarda kubbeyi taşıyan ve 18.y.y'da yapıldığını sandığımız, yuvarlak kemerin bir kısmı görülmektedir. Sıcaklık kubbe kasnağı bir sıra kabayonu taş, iki sıra tuğla olmak üzere almasıık düzende örülmüştür. Tuğlaların : 3-3.5 cm olarak 17 y.y'ı [44] ; taşlar ise:14-19 cm olarak 18.yüzyılı temsil etmektedirler [45]. Kubbe çimento ile sıvanmıştır. Fil gözlerinin çoğu açıktır (Foto 68).

Cephenin güney köşesinde 63 cm uzakta, özgün olmayan, sonradan açılmış 2.02 m genişliğinde, 2.11 m yüksekliğinde çift kanatlı bir kapı vardır. Bu kapıdan güneybatı eyvanına girilmektedir (Foto 69 ; 70).

KUZEYBATI CEPHESİ (Pafta 9 ; Foto 71)

Sarmaşık ve otlar büyümüş olduğundan, bu cephenin çoğu görülememektedir. Cephenin kuzey köşesinde zemin +1.45

kotundadır. Soyunmalık batı köşesi ise +3.51 kotundadır.

Soyunmalığın birinci sıra pencereleri toprak altında kalmıştır. İkinci kat pencereleri önünde ise 19.y.y'da yapıldığı tahmin edilen 1.01 x 1.61 m boyutlarında dövme demir kepenkler vardır (Şekil 3.7). Kepenklerin üstünden pencere kemer boşluğunun bir kısmı ve kemer taşları görülmektedir (Foto 72). Bu pencerelerden batı köşesine yakın olanının önüne komşu parselin kömürlüğü yapılmıştır.

Cephe , kabayonu moloz taştır. Kuzey köşesinde yata da 0.80 m'ye kadar kesme taş kullanılmıştır. (Yogun tabaka küfeki taşı) [42], (Foto 73 ; 74).

Sıcaklık duvarı hiç görülememektedir. Komşu parselde hamama bitişik tuğla duvar örülerek kapatılmıştır. Sadece sıcaklığın çimentolu harç ile sıvanmış kubbesi görülmektedir (Foto 75).

GÜNEYBATI CEPHESİ

Sıcaklık güneybatı duvarına bitişik olarak üç katlı bir betonarme yapı inşa edildiğinden, güneybatı ve soyunmalık duvarının ancak 5.57 kotundan yukarıdaki kısmı ve ılık duvarının yarısı görülebilmektedir (Foto 76; 77).

Sogukluk güneybatı duvarı, sıcaklık kuzeydoğu eyvanı, dilimli yarım kubbenin üstündeki toprak dolgudan itibaren 2.50 m kabayonu moloztaş duvar sıralı örgü olarak yükselmekte, 2.50 m'den sonra duvar 50 cm içeri çekilmektedir (Foto 76; 77; 78). Sadece güney köşesinde iki sıra tuğla

görülebilmektedir (Foto 78). Duvarın bitimindeki diğer tuğlalar mevcut değildir. Kasnak aşağıdan yukarıya iki sıra kabayonu moloztaş örgü ile başlamaktadır; daha sonra iki sıra tuğla (27.5 x 3.5 cm) dizisi vardır. Tuğla dizilerinin harç kalınlığı 3.5-4 cm'dir. Tuğla dizilerinden sonra, uzunluğu 25-39 cm arasında değişen, malzemesi tebeşirli kumlu kalker (Eosen kalker) [42] olan yedi sıra kesme taş kullanılmıştır (Foto 79). Eosen kalkerli sıralarının bitiminde altı sıra tuğla dizisi görülmekte; tuğla dizilerinden sonra kubbe yükselmeye başlamaktadır. Trompların üstünde iki sıra moloztaş, iki sıra tuğladan sonra, malzemesi eosen kalkerli olan üç sıra kesme taş örgü, onun üstünde altı sıra tuğla (27.5 x 27.5 x 3.5 cm) görülmektedir. Tuğlaların üstünde otlar büyümüştür (Foto 78).

Ilıklık güneybatı cephesinde kabayonu taş örgü kullanılmıştır. Malzeme yoğun tabaka küfeki taşıdır. Duvara bitişik 3.00 x 2.80 m boyutlarında, 2.00 m yüksekliğinde bir baraka vardır.

3.1.3. Strüktürel Özellikler

3.1.3.1. Temeller

Yapının yıkılmış bölümleri üzerine bina ve kaldırım yapılmıştır; sağlam bölümlerinde ise temeller görülemediği için, bu konuda bilgi edinilememiştir.

3.1.3.2. Döşemeler

Sadece soğukluk bölümünün döşemesinde sekiden kalın-
tılar görülebilmektedir. Diğer mekanlarda zemin topraktır
ve döşemelerden hiçbir iz kalmamıştır (Foto 48 ; 80).

3.1.3.3. Düşey Taşıyıcılar

Yapının düşey taşıyıcıları yığma duvarlardır. Duvar kalınlıkları değişiklik göstermektedir. Soyunmalık kuzey-
doğu ve kuzeybatı duvarları 1.39 m kalınlıktadır. Ilıklık
güneydoğu duvarı 0.80 m, güneybatı duvarı ise batı köşe-
sinden 0.95 m kalınlıkta başlayıp güney köşesinde 0.80 m
kalınlığa inmektedir. Sıcaklıkta duvarlar 0.95 m kalın-
lıktadır. Güneybatı halveti hücresinin güneydoğu duvarı
kalınlığı ise 1.00 m'dir. Şimdi mevcut olmayan güneydoğu
eyvanı önündeki dolgu duvar 0.60 m kalınlıktadır.

3.1.3.4. Kemerler

Hamamda kullanılmış olan kemer biçimleri iki merkezli
sivri kemer, üstten tegetli sivri kemer, S egrili dekora-
tif kemer ve dairesel kemerdır [46].

Yapıda kemerler : Kapı ve pencere boşluklarında, du-
varlardaki nişlerin üstlerinde, soyunmalık ve sıcaklık kub-
belerinin taşınmasında kullanılmışlardır.

Yapının soyunmalık portalı iki merkezli sivri kemerlidir (kemer açıklığı 2.07 m) (Foto 19).

Ana kapı basık kemerlidir. (kemer açıklığı 1.40 m. kemer h:28 cm. karnı 30 cm) kapı boşluğu, 30 cm'lik basık kemerden sonra duvar kalınlığı boyunca dairesel kemer olarak devam eder (Foto 81 ; 82).

Soyunmalık mekanında tromp kemerleri ve kubbe hafifletme kemerleri üstten tegetli sivri kemerlerdir (kemer açıklıkları 4.02 m- yükseklikleri 2.83 m.). Alınları 40 cm olan bu kemerler duvardan 10-15 cm öne taşmaktadır (Foto 83 ; 84).

Soyunmalıktaki bütün pencereler üstten tegetli sivri kemerlidir (Kemer açıklıkları 0.95-110 kemer h. 60 cm.) (Foto 56 ; 60).

Mekanların birbirine bağlantısını sağlayan kapılar (soyunmalık-ılıkılık, ılıkılık-sıcaklık) üstten tegetli sivri kemerlidir (kemer açıklıkları 72 cm.; 70 cm) (Foto 35).

Halvet hücreleri kapıları dairesel kemerlidir (Foto 85) (kemer açıklığı 73 cm.). Soyunmalık güneydoğu, güneybatı, kuzeybatı duvarlarında bulunan nişlerin üst bitimleri İran kemer biçimlerinden esinlenmiş "S" egrili dekoratif kemerlidir (kemer açıklıkları 2.75-2.75-2.82 m, kemer sırtları 0.90 - 0.67- 0.72 m) (Foto 26).

Hamamda kullanılan en geniş açıklıklı kemerler sıcaklık kubbesini taşıyan kemerlerdir. Kuzeydoğu, kuzeybatı, güneybatı tarafındaki kemerler üstten tegetli sivri kemerlerdir (kemer açıklıkları sırasıyla; 4.17 m - 4.20 m.

-4.23 m.). Kemer sırtları 1.12 m. alınları 0.78 m.dir. U-zengileri duvardan 10 cm taşmaktadır. Güneydoğu tarafında ise depremten sonraki onarımda inşa edildiğini sandığımız [47] dairesel kemer vardır (kemer açıklığı 4.15 m). Kemer sırtı duvardan 20 cm taşmaktadır (Kemer alını 67 cm) (F.43).

3.1.3.5. Geçiş Ögeleri

Kubbeye örtülü mekanların özellikle köşe noktalarında kubbenin yükünü duvarlara aktaran geçiş elemanlarının hamamda görülen türleri;

- a- Tromp (Tonoz Bingi)
- b- Pandantif (Küresel Bingi)
- c- Üçgenli kuşak

a) Tromp (Tonoz Bingi)

Soyunmalık mekanı geçiş ögeleri mukarnaslı tromptur. (Trompların açıklığı 3.77 m.) Tromp kemeri alını 0.40 m., derinliği 0.10 m.dir (Foto 83 ; Şekil 2.3).

b) Pandantif (Küresel Bingi)

Sıcaklık ana mekanı kubbesinin geçiş ögeleri pandantiftir. Halvet hücreleri kubbelerinde ise mukarnaslı pandantif bulunmaktadır (Foto 86 ; 87 ; 88).

c) Üçgenli kuşak

Ilıklık kubbesi geçiş ögesi olarak üçgenli kuşak bulunmaktadır. Bu kuşak A. Batur'un yaptığı sınıflandırmaya göre basit pirizmatik üçgenli kuşak sınıfına girmektedir. [48] (Foto 40).

3.1.3.6. Örtü

Hamamda mekan örtüleri kubbe, dilimli yarım kubbe ve yıldız tonoz şeklindedir.

Soyunmalık mekanı en büyük boyutlu kubbeye sahiptir. 11.40 m. çapındaki bu kubbenin kesiti yarım dairedir.

Yarım daire kesitli olan ılıkılık kubbesinin çapı 3.52 m.dir. 6.50 m çapındaki yarım daire kesitli olan sıcaklık kubbesi dıştan 110 cm. kalınlıkta 85 cm. yüksekliğindeki daire planlı bir kasnak ile çevrelenmiştir (Foto 68 ; 89).

Güneybatı ve kuzeydoğu eyvan örtüsü dilimli yarım kubbelerden oluşmaktadır. Kuzeybatı eyvanı örtüsü yıldız tonozdur. Tonozun üstünde bir kenarı 25 cm. olan altıgen bir aydınlatma deliği vardır (Foto 51). Halvet hücrelerindeki kubbe çapları yaklaşık 3.50 m.dir. Kubbeler yıkılmış, kubbelerin alt bölümleri kalmıştır (Foto 46 ; 47 ; 52).

3.1.4. Yapım Tekniği ve Malzeme Özellikleri

3.1.4.1. Döşeme ve Sekiler

Yapıda özgün döşemeler yok olmuştur. Sadece soyunmalık zemininin bir bölümünde kristalli marmara mermeri kalmıştır. Soyunmalık seki ve basamağının bir bölümü mevcuttur. Seki ve basamağı yoğun kristalli, fosilli taban küfekisinden yapılmıştır. Basamağın rıhtı 24 cm. basışı 40

cm. Sekinin basamaktan yüksekliği 47 cm. genişliği ise 175 cm.dir (Foto 32 ; 33 ; Şekil 3.7.a).

3.1.4.2. Düşey Taşıyıcılar

Hamamın kuzeydoğu duvarı giriş cephesi olmasından dolayı önemsenmiş sıralı kesme taş (ort. 27 cm yüksekliğinde) yoğun tabaka küfekisi ve üst miyosen mermer kullanılmıştır (Foto 90). Portal çerçevesinde ve kasnakta tebeşirli kumlu kalker (Eosen kalkeri) [42] kesme taş örgü kullanılmıştır (Foto 19 ; 72). Soyunmalık güneydoğu ve kuzeybatı duvarlarında kabayonu taş sıralı örgü kullanılmış Foto 62 ; 71).

Sıcaklığın güneydoğu duvarında eyvan önü duvarı dışarıdan +1.32 kotundan itibaren yukarıya doğru kubbe kasnağına kadar 3 cm-3.5 cm. kalınlığındaki tuğlalar ile örülmüştür. Kubbe kasnağı, almasıık duvar örgüsüne sahiptir (Foto 41 ; 68). (2 sıra taş-2 sıra tuğla / tek sıra taş-2 sıra tuğla / tek sıra taş) Sıcaklık iç duvarlarında 2/1 almasıık duvar örgü tekniğı kullanıldığı görülmüştür. (Foto 80). Bu örgü tekniğı çok sık olarak 15. yüzyıldan, 18. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Moloz taş yüksekliklerinden (h=25-27 cm) ve tuğla kalınlıklarından (3.5-4 cm) yola çıkılarak 15. ve 16. yüzyıllarda uygulanan duvar tekniğı olarak tanımlayabiliriz [49]. Soyunmalık kasnağında dört cephede de ortalama 27 cm. yükseklikte Eosen kalkeri sıralı kesme taş örgü, şeklinde kullanılmıştır. Kuzeydoğu cephesinde kasnağın kesme taşları düşmüş, arkasındaki moloz taşlar görülmektedir (Foto 57 ; 59).

3.1.4.3. Kemerler

Malzeme açısından tuğla ve taş olmak üzere iki tip kemer bulunmaktadır. Yapıda hem strüktürel hem de konstrüktif kemerler kullanılmıştır. Strüktürel kemerler; soyunmalık ve sıcaklık kubbelerini taşımada, kapılarda, pencerelerde, nişlerde, konstrüktif kemerler ise pencerelerin cephe kısımlarında kullanılmıştır. Soyunmalık kubbesini taşıyan üstten tegetli sivri kemerler 27.5 x 27.5 x 3.5cm boyutlarında tuğladan örülmüş, bağlayıcı olarak 4 cm horasan harcı kullanılmıştır. Kemerlerin üzerinde kireç harç sıvalı çevre şeridi vardır (Foto 92).

Yapının tüm kemerlerinin malzemesi tuğladır. Sadece giriş kapısı ve pencerelerin kemerleri cepheden taş görünecek şekilde ön yüzde taş, geri kalanı tuğla ile ışınsal olarak derzlerinde de horasan harcı kullanılarak örülmüştür (Foto 56 ; 62 ; 91).

Portal kemeri kesme taş (tebeşirli kumlu kalker) dir [42]. Taşların ortalama boyutları 23 cm.dir. Kemer sırtı 47 cm.dir. Portal kapısı kemeri kristalli marmara mermerindendir. Ortada geçmeli bir kilit taşı vardır (Foto 81). Kemer alını 35 cm, kemer sırtı 30 cm. dir. Soyunmalık giriş kapısındaki mermer kemerden sonra tuğla ışınsal olarak örülmüş dairesel kemerin sırtı 65 cm.dir. Tuğla boyutları 4 cm x 27.5 cm, derzleri 3 - 3.5 cm. dir (Foto 82). Soyunmalık duvarlarının akslarında bulunan nişlerin, ikinci kat pencere üstlerinin 9 cm. yukarısında biten S egrilerinden oluşan kemerlerinin malzemesi de tuğladır. Kemer alını en dar yerinde 42cm. en geniş yerinde 73 cm. dir. Tuğla boyutu 37 x 4 cm. dir. Kemer

karnına doğru incelen horasan harcı bağlayıcısı, kalın yerinde 7 cm. ince yerinde 3.5 cm.dir (Foto 91).

Sıcaklık ana kubbesini taşıyan güneydoğu dairesel kemeri malzemesi tuğladır ve bağlayıcı olarak 3 cm. horasan harcı kullanılmıştır. Pencere kemerlerinin cepheye gelen kısımlarında yoğun tabaka küfekisi kullanılmıştır. 1.sıra pencerelerde 9 adet 2.sıra ve 3.sıra pencerelerde 7 adet 25 x 27 cm. ölçülerinde taşlar kullanılmıştır (Foto 28 ; 55). İç kapı kemerleri sıvalı olduğundan malzemesi görülememektedir (Foto 35 ; 85).

3.1.4.4. Geçiş Ögeleri

Geçiş ögeleri malzemesi tromplarda ve sıcaklık ana mekanı pandantiflerinde tuğladır. Bağlayıcı olarak horasan harcı kullanılmıştır. Soyunmalık tromplarındaki mukarnasların sıvalarının dökülmüş kısımlarında (2 cm. horasan kaba sıva 0.5-1 cm. kireç ince sıva) 3.5 cm. kalınlıkta özel şekilli tuğlalar görülmektedir (Şekil 3.8). Konsol kısımlarda ve derzlerde 3.5 cm x 1.5 cm. dikdörtgen kesitli demir çubuklar ve tuğlalar arasında bağlayıcı olarak 3 cm. kalınlıkta horasan harcı görülmektedir (Foto 93 ; 94). Ilıklık mekanı üçgenli kuşağı malzemesi tuğladır (Foto 40).

3.1.4.5. Örtü

Kubbe, yivli yarım kubbe ve yıldız tonoz olan tüm

örtülerin malzemesi tuğladır ve bağlayıcı olarak horasan harcı kullanılmıştır (Foto 21 ; 46 ; 47 ; 49 ; 95). Kubbelelerde kullanılan tuğla boyutları 27.5 x 27.5 x 3.5 cm ve 27.5 cm x 13.5 cm x 3.5 cm.dir (Foto 96). Derz kalınlığı 2.5 cm.dir. Yıldız tonozda ve yivli yarım kubbelerde malzeme boyutları ölçülememiştir. Sıcaklık ve ılıklik mekanlarındaki fil gözlerinde iç çapı 15 cm, uzunluğu 17 cm, et kalınlığı 2 cm. olan pişmiş toprak künklere rastlanmıştır (Foto 68 ; Şekil 3.9).

3.1.4.6. Bezeme

Yapının portal çerçevesi, ana kapı boşluğu basık daireselel kemeri, soyunmalık pencereleri cephe kemerleri, nişlerin üzerinde yer alan dilimli kemerler, soyunmalık mekanının tromplarında kullanılan mukarnaslar, tromp kemerleri ile duvardaki kör kemerler arasında bulunan mukarnaslar, ılıklik mekanında kubbeye geçişi sağlayan üçgenli kuşak, halvet hücrelerindeki pandantif mukarnasları, güneybatı, kuzeybatı eyvanlarındaki yıldız tonozlar başlıca bezeme öğeleridir. Mukarnaslar tromp kemerlerinin üzengilerini, duvar kemerleri üzengileriyle birleştigi çizgiden başlayıp tromp kemeri karnına kadar çıkar (Şekil 2.3). Doğu köşesi mukarnas sıvaları dökülmüş olduğundan özel tuğla ile örülmüş olduklarını görmek mümkündür (Foto 93 ; 94). Konsollar da ve bazı derzlerde demir çubuklar görülmektedir (Şekil 3.8). Horasan harcı bağlayıcı olarak kullanılmıştır.

Kuzey ve batı köşe halvet hücrelerindeki 3 yatay sıradan oluşan pandantif mukarnasları alçıdandır. (Foto 97 ; 98).

BÖLÜM 4. YAPIDAKİ BOZULMA NEDENLERİ

4.1. FARKLI AMAÇLA KULLANIM

H. Glück 1921 yılında hamamlar üzerinde yaptığı araştırmalar sırasında içinin askeri kumaş deposu olarak kullanıldığından söz etmektedir [34]. 1950 yılında Kadastro komisyonu tarafından mülkiyet değişikliği yapılarak hamam şahısların mülkiyetine geçmiştir. İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde Kamuran Günel tarafından 1959'da hazırlanan Lisans tezinde soyunmalığın kağıt deposu olarak kullanıldığı belirtilmiştir [29]. Yapı depo olarak kullanılırken daha fazla malzeme sığması için bazı müdahaleler olmuş, soyunmalık ve ılıkliğa ahşap ara katlar eklenmiştir. 1960-1970 yılları arasında oto tamirhanesi olarak, daha sonra da makina parçaları deposu ve makina yağı imalathanesi olarak kullanılması amacıyla yapının güneydoğu cephesindeki soyunmalık pencerelerinden biri genişletilerek kapı haline getirilmiş, ılıklik ve sıcaklık duvarları yıkılarak her iki mekana birer kapı açılmıştır. Ayrıca motorlu taşıtların soyunmalık mekanına girebilmesi için beton bir rampa yapılmıştır (Pafta 2).

4.2. TAŞINABİLİR YAPI ÖGELERİNİN GÖTÜRÜLMESİ

Yapı farklı amaçla kullanılırken yer kaplayan, başka yerlerde kullanılabilecek ve kolay sökülen mermer kaplama, kurna, şadırvan, örtü kurşunları vb. donatıları alınmıştır.

4.3. TERK

Yapının depo ve tamirhane olarak kullanımı sırasında gerekli bakım ve onarım yapılmamış, yapı kısmen terk edilmiş durumda bırakılmıştır. Bu da hızlı bir bozulmaya yol açmıştır. Komşu parseldeki yeni yapıların pis su giderlerinin hamamın duvarları kırılarak yerleştirilmesi ve bu boruların sızdırması sonucunda hamamda rutubet oluşmakta, yapının bozulmasına neden olmaktadır. Bu borulardan sızan suların temellere de zarar vermiş olması mümkündür.

Kubbe örtü kaplamalarının (kurşunlarının) götürülmesi yapıyı tabiat şartlarına karşı savunmasız bırakmıştır. Fiziksel, kimyasal ve biyolojik bozulmalar devam etmektedir. Bu yüzden yapının üzerinde ot, sarmaşık hatta ağaç büyümüş halvet hücreleri kubbeleri yıkılmıştır. Örtü kaplamalarının yok olması yapıdaki kirpi saçakların ve soyunmalık kasnağındaki kaplama taşlarının düşmesine de yol açmıştır.

4.4. DOĞAL AFETLER

Hamam önemli depremler ve yangınlar geçirmiş ; özellikle "Küçük Kıyamet" diye anılan 1509 depreminde çevredeki yapılar büyük hasar görmüştür. 1719 depremi ise Surlar ve Topkapı Sarayı'nda büyük hasarlar meydana getirmiştir. Güney köşe halvet hücresi, güneydoğu eyvanı, hela ve usturalık 1719 depreminde yıkılmış olmalıdır.

İshak Paşa mahallesinin tümünün yanmasına neden olan 1912 yangını hamama büyük zararlar vermiş olmalıdır.

Hamamın tüm kapı ve pencereleri muhtemelen bu yangında yok olmuştur. Bu büyük yangının hamamın strüktürünü oluşturan malzemelerin, özelliklerinden çok şey kaybetmesine neden olduğu açıktır. Yangın haritasında bu yangının çevreyi tamamen tahrip ettiğini görmek mümkündür (Harita 5).

4.5. ÇEVREDEKİ DEĞİŞİKLİKLER

Hamamın güneydoğu duvarı önünden geçen yol genişletildiğinden zaten yıkılmış olan hela ve usturalık mekanının zemindeki izleri yok olmuştur. Şu an bu mekanın bulunduğu alanda Akbıyık caddesi vardır. Hamamın külhan ve su deposunun bulunduğu bölüm yıkılmış olduğundan bu alana betonarme binalar inşa edilmiş, mülkiyet bölünmüş durumdadır. Bu yüzden külhan ve su deposu ile ilgili yerinde hiçbir iz kalmamıştır. Ayrıca zemin kotu yükseldiğinden hamamın, kuzeybatı cephesi, soyunmalık birinci kat pencereleri kapatılmış durumdadır. Sıcaklık duvarı önü ise tuğla duvarı örülerek kapatılmıştır.

BÖLÜM 5. TİPOLOJİK DEĞERLENDİRME

15. yüzyıl hamamları yoğun olarak İstanbul, Bursa ve Edirne'de bulunmaktadır. Bu şehirlerden başka az sayıda olsa Afyon, Ankara, Çanakkale, Bergama ve Üsküp'te 15. yüzyıl hamamlarını görmek mümkündür.

İstanbul'da büyük hamamlar inşa edilmiştir. Özellikle Fatih döneminde Mahmut Paşa, Tahtakale ve Çukur hamam gibi büyük hamamlar yapılmıştır (Şekil 5.1 ; 5.2 ; 5.3). Fatih'ten sonra büyük hamam yapıları devam etmiştir [50].

Hamamlar camilerin yanında yer aldıkları gibi, camilerden ayrı yerlerde tek olarak da yapılanları vardır [51], (Şekil 5.4). Mükemmel hamam yapılarının çoğu 15. yüzyılda yapılmıştır [52]. Tek olarak yapılan hamamlar (Şekil 5.4; 5.6 ; 5.8) olmakla birlikte çoğunluğu çifte hamamdır (Şekil 5.2 ; 5.3 ; 5.7 ; 5.10).

15. yüzyıl hamamlarında en önemli ve büyük hacimler soyunmalıklardır [53], (Şekil 5.1 ; 5.2 ; 5.5) ve çoğunlukla kare planlıdır. Bursa Davut Paşa hamamında olduğu gibi sekizgen planlı (Şekil 5.4) ve Balat'ta Çavuşbaşı hamamında olduğu gibi dikdörtgen planlı soyunmalıklara çok nadir rastlanır (Şekil 5.6).

15. yüzyılda ılıkılık, merkezi planlı olmaktan çok bir ya da iki eyvanla tek yönde gelişmiş küçük bir mekandır [54] , (Şekil 5.3 ; 5.4 ; 5.5). Küçük boyutlu hamamlarda ise; ılıkılık çok küçük, gösterişsiz bir geçit bölümü niteliğindedir [55] , (Şekil 5.6 ; 5.10 ; 5.11 ; 5.12). Bazı örneklerde ise ılıkılığın sıcaklık köşe hücrelerinde veya

eyvanlarından birinde yer aldığı görülmektedir (Şekil 5.6; 5.10).

15. yüzyıl hamamlarının sıcaklık mekanlarında çokgen semalara rastlanır [56]. Sıcaklık halvet planlamasında D. Kuban'ın "halvetleri köşelerde bulunan merkezi planlı tip" [57], S. Eyice'nin "haçvari dört eyvanlı köşe hücreli tip" [58] olarak tanımladıkları tipin çok sık uygulanmış olduğu görülmektedir (Şekil 5.6 ; 5.7 ; 5.8 ; 5.10 ; 5.11).

Büyük boyutlu hamamların bazılarında ise yıldızvari sıcaklıklı tipler, halvetleri köşelerde merkezi planlı tipin birleşmesi ile oluşan sıcaklık plan şeması görülmektedir (Şekil 5.1 ; 5.2 ; 5.3 ; 5.4).

İshak Paşa hamamında soyunmalık aynı dönem hamamlarında olduğu gibi en önemli mekan olarak ele alınmış, diğer mekanlardan çok daha büyük kare planlı ve çok daha yüksek güçlü bir kütle olarak Ayasofya-Ahırkapı yolu üzerinde kendini hissettirmektedir.

Ilıklık; aynı dönem hamamlarda sık görülen, boyut olarak önemsenmeyen, bezeme yönünden ihmal edilmemiş bir geçit bölümü [59] olarak yerini almıştır.

Sıcaklık; yukarıda açıklandığı gibi aynı dönem hamamlarda çok sık uygulanmış olan "merkezi planlı köşe hücreli tip" in gelişmemiş olan bir örneği sayılabilir. Bunun sebebi köşe hücrelerinden birinin aynı dönem bazı hamamlarda yapıldığı gibi ılıkılık olarak düzenlenmiş olmasından ötürüdür.

BÖLÜM 6. RESTİTÜSYON (Pafta 10 - 19)

Hamamın iç donatılarının tümüyle yok olmuş, külhan ve su deposunun yıkılmış olmalarından ötürü, restitüsyon önemli sorunlar içermektedir. Kubbe üzerinde olduğu varsayılan fener hakkında bilgiler yetersizdir. Hela-Usturalık bölümü tamamen yok olmuştur. Hamamın soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve sıcaklık hücrelerinde bulunan döşeme mermeri, seki ve üzerinde bulunan, mermer kaplama, pencere sövelerinin mermerleri, musluk aynataşı, kurna şadırvan gibi öğelerin tamamı yok olmuştur. Soyunmalık pencerelerini kapatmaya yarayan elemanlar, kapı kanatları yok olmuştur.

Bu bölümlerin restitüsyonu için, çeşitli kaynaklarda yayınlanmış bu hamamla ilgili veya aynı yüzyıl hamamlarıyla ilgili çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu noktada bazı zorluklarla karşılaşmıştır.

Hamamlar hakkında yapılmış çalışmalar, yayınlar, daha çok genel incelemeler niteliğinde olup, tek yapı ölçeğinde olan çalışmalar çok azdır.

Diğer yandan Osmanlı yapılarının strüktür, yapım tekniği, malzeme ve bezeme gibi açılardan incelendiği çalışmalarda hamamlar çoğu kez çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çeşitli kaynaklarda yayınlanmış rölöveler, restitüsyon için yeterli veri teşkil edebilecek ayrıntıda olmamaktadır.

Benzer yapıların büyük çoğunluğunda ise, bu çalışmada restitüsyonu yapılacak yapı öğeleri (buhar bacası, kubbe

feneri, şadırvan, baca vb.) değişmiş ya da yok olmuştur.

6.1. PLAN RESTİTÜSYONU (Pafta 11, 12, 13)

DUVARLAR

Hamamın, güney köşe halvet hücresi, güneydoğu sıcaklık eyvanı duvarları, hela-usturalık, külhan ve depoları, su haznesi duvarları tamamen yok olmuştur.

Hamamın güneydoğu yönündeki dış duvarına bazı kapılar açılmış, pencerelerden biri kapı haline getirilmiş durumdadır. Restitüsyonda, güney köşe halvet hücresi duvarları ve sıcaklık güneydoğu eyvanı duvarları simetrisindeki, batı köşe halvet hücresi ve kuzeybatı eyvanı ölçülerinden yararlanıldı. M. Wiener 1920'den evvel yapmış olduğu incelemelerde hela - usturalık duvarı kalıntılarını görmüş ve bu doğrultuda yayınlamış olduğu hamamın plan rölövesinden ve (Şekil 6.1) hela-usturalık mekanına bitişik ılık mekanı güneydoğu duvarındaki izlerden yararlanılarak hela-usturalık ve külhan depoları restitüsyonu yapılmıştır (Foto 39).

H. Glück su deposunun iç ölçülerini 3.60 m x 8.70 m olarak vermiştir [39] (Şekil 2.2). Restitüsyon bu ölçülere göre yapıldı. Külhan restitüsyonunda da Glück'ün yayınlamış olduğu rölöveden yararlanıldı. Baca restitüsyonunda ise aynı dönem yapısı olan Hoca paşa hamamının baca kalıntısından yararlanıldı (Şekil 6.2 ; 6.3 ; Foto 105). Ilıklık ve sıcaklık güneydoğu duvarında sonradan açılmış olan kapılar restitüsyonda kapatıldı (Pafta 11).

DÖŞEMELER, SEKİLER

Döşeme ve üzerinde bulunan seki, kurna, göbektası, havuz gibi öğelerden geriye hiçbir iz kalmamıştır. Yalnız Kuzeybatı ve güneybatı duvarı önünde kalmıştır (Pafta 2). Soyunmalıkta sekiler aynı yüzyıl hamamlarında olduğu gibi (Cerrahpaşa hamamı) (Şekil 6.5) kapı önleri hariç olmak üzere dört duvar önünde de devam etmesi düşünüldü. Sekinin genişliği 1.65 m. seki basamağı 45 cm olarak mevcut kalınlardan yararlanarak restitüsyonu yapıldı. Seki yüksekliği 0.47 m basamak ise 24 cm. dir. Ilıklık ve sıcaklıktaki sekilerin restitüsyonu ile Nişanca hamamı, Gedikpaşa hamamı sekilerinden yararlanılarak yapıldı (Şekil 6.6). Sekilerin yükseklikleri 13-15 cm. genişlikleri 63 cm, mermer kalınlıkları, 4-5 cm.dir (Şekil 6.6 ; Pafta 11). Sıcaklıktaki eyvanlarda restitüsyonu Nişanca hamamında olduğu gibi 20 cm. yükseklikte sofalı ve sekilerin iki ucunda mermer korkuluklar olması düşünüldü (Şekil 6.7; 6.8; 6.9).

Sıcaklık ana mekanındaki göbek taşının restitüsyonu için Glück'ün rölövesinden ve Nişance hamamından yararlanıldı (Şekil 2.2 ; 6.6). Nişanca hamamındaki gibi köşe halvet hücresi kapıları önüne gelen kısa kenarları 0.82 m uzun kenarlarının birbirine olan mesafesi 3.95 m, yüksekliği 29 cm, mermer kalınlığı 4 cm olan bir göbek taşı olması düşünüldü.

Döşeme mermer kaplamaları, Nişanca hamamında olduğu gibi soyunmalıkta 73 x 73, ılıkılıkta 70 x 70, sıcaklıkta ise 80 x 63, 77 x 73 boyutlarında 4 cm kalınlığında mermer plaklar olabileceği düşünüldü (Şekil 6.6).

Kurnalara ait hiçbir iz kalmamıştır. Kurna restitüsyonlarında ise Hocapaşa hamamında mevcut olan klasik kurnalardan yararlanıldı (Şekil 6.10; Foto 108; 109; 110 ;111).

KAPI VE PENCERELER

Kapı ve pencere restitüsyonunda yapıdaki mevcut izlerden ve aynı dönem hamamlarından yararlanılmıştır. Yıkılmış olan güney köşesi halvet hücresi kapısının restitüsyonu için duvardaki kapı izinden ve diğer halvet hücresi kapılarından yararlanıldı (Foto 84.a; 85).

Ana giriş kapı kanatları restitüsyonunda Mahmut Paşa hamamı kapı kanatlarından yararlanıldı (Şekil 6.12).

Ilıklık-halvet kapısının restitüsyonu mevcut izlerden yararlanılarak yapıldı (Foto 38). Soyunmalık güneydoğu cephesindeki kapı haline getirilmiş olan pencerenin restitüsyonunda aynı cephedeki diğer birinci kat pencerelerinden yararlanıldı (Foto 62). Pencerenin kemeri mevcut olduğundan, 130cm genişliğindeki pencerenin alt hizası -0.65 kotuna gelecek şekilde bir pencere boşluğu olmalıdır. Pencerelerin söveleri ve kemer aynaları yerinde olmadığından, restitüsyon için İshak Paşa camisinin birinci sıra pencerelerinden ve izlerden yararlanıldı (Foto 107; Şekil 6.11).

Soyunmalık kuzeybatı birinci kat pencereleri cephesi zemin kotu yükselmiş olduğundan örülerek kapatılmış fakat bu pencerelerin ölçüleri içeriden belirlidir. Restitüsyon bu ölçülere göre yapılmıştır (Pafta 2).

Soyunmalık giriş cephesindeki kapalı olan tüm pencerelerin, mevcut izlerinden yararlanılarak restitüsyonu

yapıldı. Cephede hiçbir izi olmayan üçüncü kat penceresi restitüsyonunda ise duvarın iç kısmında kalmış olan pencere boşluğu ölçülerinden ve diğer cephelerin üçüncü kat pencerelerinden yararlanıldı.

6.2. KESİT VE CEPHE RESTİTÜSYONLARI (Pafta 15 - 19)

Soyunmalık birinci kat pencere önlerinde İshak Paşa camisinde olduğu gibi lokmalık demir parmaklıklar olması düşünülerek restitüsyonu yapıldı. İkinci ve üçüncü kat pencerelerindeki alçı şebeke yerleri mevcut izlerden yararlanılarak tespit edildi.

Ana giriş kapı kanatları restitüsyonunda Mahmut Paşa hamamının kapı kanatlarından yararlanıldı (Şekil 6.12). Su haznesi restitüsyonunda Hocapaşa hamamından yararlanıldı (Şekil 6.13 ; Foto 103). Külhanın duman bacası Glück'ün çiziminde gereğinden yüksek gösterildiğinden, bu bacanın restitüsyonunda Mahmut Paşa hamamından yararlanıldı (Şekil 6.14).

Hamamda restitüsyonu yapılan örtüler güneydoğu eyvanı yıldız tonozu, güney köşe halvet hücresinin kubbe ve kasnağı, kuzey ve batı halvet hücrelerinin kubbelerinin yıkılmış olan üst bölümleri hela-usturalık kubbe ve kasnağı, su deposu örtüsü ve külhan depolarının örtüsünden oluşmaktadır. Güneydoğu eyvanı örtüsü restitüsyonunda simetri-ğindeki kuzeybatı eyvanı örtüsünden yararlanılmıştır. (Pafta 19) Kuzeybatı eyvanı örtüsü yıldız tonozdur ve mekan, tonozun merkezindeki bir kenarı 25 cm olan altıgen aydınlatma deliği ile aydınlanmaktadır. Güneydoğu eyvanı

örtüsü de aynı kuzeybatı eyvanı örtüsü gibi yıldız tonoz olması gerektiği düşünülerek aynı ölçülerle yıldız tonoz olarak restitüsyonu yapıldı (Pafta 19).

Kuzey ve batı köşe halvet hücrelerinin kubbelerinin yıkılmış olan üst kısımları (Şekil 3.3 ; Pafta 4) aynı dönem hamamı olan Hocapaşa hamamı erkekler bölümü doğu köşe halvet hücresi kubbesinden yararlanılarak (Foto 102) tamamlandı (Şekil 6.4 ; Pafta 19). Güney köşe halvet hücresinin kubbe ve kasnağı, kuzey ve batı köşe halvet hücrelerinin kubbe ve kasnaklarından yararlanılarak çizildi. (Foto 47 ; 98)

Hela-usturalık mekanı kubbesi restitüsyonu, güneydoğu duvarındaki üçgenli kuşak ve kubbe başlangıç izlerinden yararlanılarak yapıldı (Foto 39 ; Pafta 18).

Soyunmalık kubbe feneri restitüsyonunda ise verilerin çok sınırlı olduğu görülmüştür. Y. Önge'ye göre, hamamların soyunmalıklarında görülen kagir fenerlerin çoğu 16.yy. yapısı ya da ilavesidir [60]. Y. Önge'nin gösterdiği en eski kagir fener, Amasya'da 15.yy. Hızır Paşa hamamına aittir (Foto 99). Sekizgen prizma şeklindeki bu fenerin delik çapı 1.00 metredir. Fakat bu fenerin üst kısmı yıkılmış kalıntı haldedir.

Fenerin restitüsyonu için, yine İshak Paşa tarafından yaptırılmış olan İnegöl'deki İshak Paşa camisinin aydınlık fenerinden yararlanılmıştır. Hamamın aydınlık feneri deliği ölçüleri ile camininki aynıdır (1.40 m), (Şekil 6.15). Fenerin yüksekliği (2.40 m) ve sivri kemerli pencerelerin ölçüleri İshak Paşa hamamının aydınlık fenerinin restitüsyonunda değerlendirilmiştir (Pafta 15-17).

Kubbe kasnağında ve tromp üstü dolgularının oluşturduğu kasnaktaki üçgenlerin kirpi saçaklarının restitüsyonu Hocapaşa hamamının kirpi saçaklarından yararlanılarak yapılmıştır (Şekil 6.16; Foto 101). Yalnız farklı olan taraf Hocapaşa hamamında beş sıra tuğla dizisi ile ikili kirpi saçak oluşturulmuştur; İshak Paşa hamamında ise sekiz sıra tuğla dizisi kalıntısından yola çıkılarak üçlü kirpi saçak olarak yapılmıştır. İnegöl'deki İshak Paşa camisi de 3'lü kirpi saçaklıdır (Foto 100).

Su haznesi ve külhan depolarının örtüsü tonozdur. Glück su deposunun ve külhan depolarının örtüsünün beşik tonoz olduğundan söz etmiştir [39], (Şekil 2.2).

Yayınlanmış olduğu rölöve çiziminde de tonoz örtüler görülmektedir (Şekil 2.2). Hocapaşa hamamı rölövelerinden de (Şekil 6.13) yararlanılarak restitüsyonu yapıldı (Foto 104).

Kuzey ve batı köşe halvet hücrelerine ait kubbelerin fil gözleri, kalan izlere göre tamamlanmıştır. Kubbe kalıntılarında ilk sıra fil gözlerinin beş adet olduğu görülmektedir (Şekil 3.3 ; Foto 46 ; 98). Yıkılmış olan üst kısımdaki fil gözlerinin restitüsyonu ise Hocapaşa hamamı erkekler kısmı doğu köşesi halvet hücresinin kubbesindeki fil gözlerinden yararlanılarak yapılmıştır (Şekil 6.4 ; 6;17 ; Foto 102).

Örtülerdeki koruyucu malzeme olarak kurşun kullanıldığı, soyunmalık kubbesindeki kurşun tespit çivilerinden anlaşılmaktadır (Foto 21).

İshak paşa hamamı örtüsünde yaptığımız araştırmada

örtü koruyucu malzemesi olarak yassı kiremite hiç rastlanmamıştır. Sıcaklık örtüsünde kurşun altı dolgu malzemesi zannettiğimiz harçlara rastlanmıştır (Foto 106). Örtülerin hepsinde, koruyucu malzemenin kurşun olduğu kabul edilerek restitüsyonu yapılmıştır.

BÖLÜM 7. İSHAK PAŞA HAMAMI RESTORASYONU

7.1. ÖNERİLERİN KULLANIM ŞEKLİ

Yapı daha önce belirtildiği gibi, turistik bir bölge içindedir. Çevresindeki konut sayısı günden güne azalmakta, bu yapılar tadilatla pansiyon haline çevrilmektedir. Çevrenin bu özellikleri düşünülerek, hamama uygun bir işlev aranmıştır. İşlev seçiminde yapıya minimum müdahale gerekebilecek bir konu seçilmeye çalışılmıştır.

Yapı turistik bir bölgede bulunduğu ve çevrede sohbet etme ve bir şeyler içmek için hizmet veren kafe bulunmadığından hamama bu işlevi vermek uygun görülmüştür.

Yapının yeniden hamam olarak kullanılması külhan, he-la - usturalık gibi hizmet mekanlarının yok olması birçok teknik sorunları beraberinde getirmesi ve maliyeti arttırmamasından dolayı uygun görülmemiştir.

Yapının kafe olarak düzenlenmesinde; soyunmalık mekanının kuzeybatı duvarı önündeki sekide bir bar düşünülmüş, mekanın ortasına fiskiyeli bir havuz, kubbenin ortasına da doğal ışık için aydınlatma feneri yapılmıştır.

Ilıklık mekanı; orjinal fonksiyonlarından biri olan soyunmalık ve sıcaklık mekanını birbirine bağlayan bir geçit olarak kullanılmıştır. Sıcaklık ana mekanında plan olarak, restitüsyondaki göbektası formunda, sedirli nargile içme mekanı düzenlenmiştir. Mevcut eyvanlarda batı ve kuzey halvet hücrelerinde sedirli oturma sağlanmıştır.

Yeniden yapılacak güney köşesi halvet hücrelerinde tuvaletler, güneydoğu eyvanında ise çay ocağı düzenlenmiştir. Yapıda yeni kapı ve pencere açılmamış, yapının orjinal şeklini bozacak hiçbir müdahalede bulunulmamıştır.

7.2. YAPILMASI GEREKEN MÜDAHALELER

7.2.1. Temizleme

Hamamda büyük bir temizlik yapılması gerekmektedir. Mekanların çoğunda özellikle sıcaklık mekanında birikmiş olan çöp ve pislikler atılarak zemin ortaya çıkarılmalıdır. Kuzeybatı cephesi önündeki +3.51 kotuna kadar yükselmiş olan zeminin hafriyatı yapılarak birinci kat pencereleri de ortaya çıkarılmalıdır (Foto 71). Aynı cephedeki sarmaşıklar da temizlenmelidir. Soyunmalık kubbesinde ve tromp üstü üçgen dolgularında büyümüş olan ağaç ve otlar temizlenmeli, tüm cephe ve örtüler bitkilere karşı ilaçlanmalıdır.

Soyunmalık mekanındaki ek ahşap döşeme, briket duvar, ılıklikteki ek ahşap döşeme kaldırılmalı, pencere boşluklarındaki taş dolgular temizlenmelidir (Foto 55; 56; 55). Sıcaklık mekanındaki yıkılmış güneydoğu eyvanı önüne örülmüş duvar ve önündeki baraka (Foto 41) kaldırılmalı, güney köşe hücresi içi doldurulmuş kapısı açılmalıdır (Foto 84.a).

Yapının içinde dökülmekte olan sıvalar ve cephelerdeki zayıf derz harçları temizlenmeli, çürümüş, ufalanmış taşlar alınmalı, soyunmalık, ılıklik ve sıcaklikteki kapalı olan fil gözü delikleri açılmalıdır.

Ayrıca, soyunmalık kubbesindeki aydınlık feneri ve ı-lıklık, sıcaklık ana mekanı kubbelerindeki portland çimen-tolu sıvalar temizlenmelidir (Foto 21 ; 68).

7.2.2. Sağlamaştırma

Yapının mevcut kubbe ve duvarlarında gözle görülür çatlaklar bulunmaktadır. Yer yer dökülmekte olan iç sıva-lar temizlendikten sonra çatlaklar ortaya çıkarsa, bunlar, yapıdaki strüktürel aksaklıkların giderilmesi amacıyla di-kilecektir. Çatlakların bulunduğu yerdeki taş ve tuğlalar özgün boyutlarda ve aynı nitelikteki yenileriyle değısti-rilecektir.

Sıcaklık mekanının zemin harfiyatı yapılarak hypocaust ayakları ortaya çıkartılacak. Bunların üzerine döşeme ve kaplama oturtmadan bozulmuş olan ayaklar sağlamaştırıla-caktır.

iç ve dış duvarlarda, nem ve su almış taş ve tuğlalar, bozulmuş kirpi saçak tuğlaları aynı boyutta ve nitelikteki yenileriyle değıtirilecektir.

7.2.3. Bütünleme ve Yeniden Yapım

1- Yıkılmış olan kuzey ve batı köşesi halvet hücrele-rinin kubbeleri restitüsyona uygun olarak özgün boyutta tuğlalar ile tamamlanacaktır (Şekil 6.4).

2- Güneydoğu eyvanı ve güney köşe halvet hücresi duvarları ince brüt betonla yeniden yapılacak cepheye gelen kısımlar kabayonu taşla kaplanacaktır.

3- Soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık kubbelerindeki fil gözleri restitüsyondaki gibi özel olarak imal edilerek takılacaktır (Şekil 6.17).

4- Soyunmalık kubbe feneri restitüsyondaki gibi küfeki taşından yeniden yapılacak, kubbe kasnağının düşmüş olan kaplama taşları özgün malzemesi olan kumlu kalker taşlarıyla tamamlanacaktır.

5-Kirpi saçaklar restitüsyondaki gibi 14 x 28 x 3.5 cm ve 28 x 28 x 3.5 cm boyutlu tuğlalar ile üçlü kirpi saçak olarak tamamlanacaktır (Şekil 6.16).

6- Soyunmalık mekanına fıskiye bir havuz yapılacak, kuzeybatı duvarı önünde olacak şekilde aynı malzeme ile (yoğun tabaka küfekisi) tamamlanacaktır. Döşemenin geri kalan kısımlarında 75 x 75 x 4 cm boyutlarında, kristalli marmara mermeri kaplama malzemesi olarak kullanılacaktır.

7- Bütün örtüler restitüsyondaki gibi kurşun ile kaplanacaktır (Şekil 6.17).

8- Soyunmalık 1.sıra pencereleri restitüsyondaki gibi tamamlanacak; sövelerde mermer, kemer aynalarında küfeki plaklar kullanılacaktır. Pencere önüne lokmalı demir parmaklıklar takılacaktır (Şekil 6.11). 2. ve 3. sıra pencerelerine restitüsyondaki gibi alçı içlikler ve dışlıklar takılacaktır.

9- Dökülmüş olan mukarnas sıvaları tamamlanacaktır.

7.2.4. Yeni Kullanımın Gerektirdiği Ek ve Donatımları

- 1- Ana girişe çift kapı (rüzgarlık) yapılacaktır.
- 2- Soyunmalık mekanı güneybatı duvarı önünde ahşap bar tezgahı yapılacaktır.
- 3- Sıcaklık ana mekanında restitüsyondaki göbek taşı formunda fakat bir basamakla çıkılan bir platform ve sedirleri yapılacaktır.
- 4- Kuzey, batı köşe halvet hücrelerinde ve kuzeydoğu, güneybatı eyvanında sedirler yapılacaktır.
- 5- Güneydoğu eyvanında çay ocağı için hazır servis ve ocak mobilyaları kullanılacaktır.
- 6- Güney köşe halvet hücrelerinde tuvaletler düzenlenecektir.
- 7- Çay ocağı ve tuvaletler için temiz ve atık su tesisatı yapılacaktır.
- 8- Mekanların zeminden ısıtılması için yapının dışında kuzeydoğu cephesi tarafındaki kot farkından yararlanarak şevin altında kalacak şekilde ufak bir ısıtma merkezi yapılacaktır.
- 9- Döşeme kaplamaları yerleştirilmeden önce yerden

ısıtma tesisatı kurulacak, ayrıca yapay aydınlatma için elektrik tesisatı gerekli olacaktır.

Restorasyon uygulamaları sırasında bir onarım yazıtı hazırlanacak ve malzemelere tarih atılacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İshak Paşa hamamı, yapılışından bugüne kadar geçen beş asırlık süre içinde, çeşitli nedenlerle (deprem, yangın, işlev değişikliği, kısmi terk) yıpranmış ve özgün halini kısmen yitirmiştir. Yapı bugün işlevini yerine getiremeyecek kadar bozulmuş ve bozulmalar halen devam etmektedir.

İstanbul, tarihi yarımada, Topkapı Sarayı ve Ayasofya gibi çok önemli kültürel varlıkların yakının da yer alması da İshak Paşa hamamının önemini arttırmaktadır.

Yapının onarılması amacıyla hazırlanan bu çalışmada, İshak Paşa hamamının rölövesi çıkarılarak, yapının belgelenmesi, özgün durumunun ortaya çıkarılması ve gerekli müdahalelerin saptanarak, yapının kendine ve çevresine uyum sağlayacak bir işlevle kullanılmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu belirtilen amaçlara yönelik yapılan çalışma; yapının rölövesinin çıkarılması, inceleme, araştırma sonucu özgün durumunun ortaya çıkarılması (restitüsyon) ve yapının onarımından sonra hangi amaçla kullanılması yönünde önerilerden (restorasyon) meydana gelmektedir.

Kalas deposu olarak kullanılmasından dolayı, hamam devamlı olarak kilitli tutulduğundan, çoğu zaman zorluklarla karşılaşılmış; yapı sahibi tarafından sınırlı zaman verilerek ölçüm yapmamıza müsaade edilmiştir.

Rölöve için gerekli ölçüler alınırken, yatay ölçülerde metre, düşey ölçülerde mira ve miranın yetişmediği yerlerde

balon ve merdiven yardımıyla ölçü alınmıştır.

Hamamın su deposu ve külhanının yıkılıp, yerine betonarme bir bina yapılmış olması ve yine yıkılmış olan heliusturalık mekanının bulunduğu yerden asfalt yol geçirilmiş olmasından dolayı, bu bölümlerde tespit yapılamamaktadır.

Restitüsyon aşamasında, yapıdaki izlerden, daha önce yapılmış çalışmalardan ve çağdışı olan yapıların sağladığı verilerden yararlanılmıştır.

İshak Paşa hamamının, plan özellikleri bakımından, diğer 15. yüzyıl hamamları ile karşılaştırılması, yayınlanmış kaynaklardan yapılmış ve o dönemdeki yeri belirlenmiş; bu karşılaştırma çalışması aynı zamanda restitüsyon çalışmasını da yönlendirmiştir.

Bu çalışmanın son aşaması olan restorasyon ve yeni işlevin belirlenmesi aşamasında, çevresinin elverdiği ölçüde, yapının kendine ve çevresine uygun bir görünüm ve işlevle değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda, çevredeki konut yapılarının pansiyon haline dönüştürülmesi ve bu tür yapıların artması dolayısıyla bu çevredeki sıkıntısı çekilen kafeterya ihtiyacını karşılamak ve dikkatleri hamam mimarisi üzerine çekmek amaçlanmıştır.

Aynı zamanda, yapıyı yaşatacak bir işlevin gerektirdiği eklerin, mümkün olduğu kadar sade olmasına ve yapıyla bağdaşmasına dikkat edilmiştir.

NOTLAR

- [1] A.M. Mansel, Ege ve Yunan Tarihi Ank 1963. s.166-167
- [2] H.Tezcan, Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi. İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi-1983. S.10
- [3] H.Tezcan, a.g.e. S.11
- [4] H.Tezcan, a.g.e. S.13
- [5] H.Tezcan, a.g.e. S.13
- [6] H.Tezcan, a.g.e. S.14
- [7] A.Şeref, Topkapı Sarayı Hümayunu I, İstanbul, 1911. S.272
- [8] H.Tezcan, S.19
- [9] P.G. İnciciyan, XVII.Asırda İstanbul S.10
- [10] Z.Danışman Evliya Çelebi Seyahatnamesi Cilt 2. İstanbul 1971, S.33
- [11] E.H.Ayverdi, Fatih Devri Sonralarında İstanbul Mahalleleri, Sehrin İskanı ve Nüfusu. Ankara 1958. S.27
- [12] K.Günel, İstanbul Hamamları İstanbul Üniversitesi Lisans Tezi 1959. S.4
- [13] D.Kuban, "Edirne'de Bazı II. Murat çağı Hamamları, Mukarnas Bezemeleri Üzerine Notlar". İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan. Türk Tarih Kurumu 7. Dizi Ankara, 1976, S.447
- [14] D.Kuban, a.g.e., S.449
- [15] K.Günel, a.g.e., S.44
- [16] D.Kuban, a.g.e., S.450
- [17] V.Tamer, "İshak paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıflar Vakıflar Dergisi IV, Ankara, 1958, S.107
- [18] V.Tamer, aynı eser, S.108

- [19] V.Tamer, aynı eser, S.113
- [20] V.Tamer, aynı eser, S.109
- [21] V.Tamer, aynı eser, S.107
- [22] M.Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat yapan Yangınlar ve Tabi Afetler"
Türk Sanatı Tarihi , C.1. İstanbul, D.G.S.A. Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayını, No.1 İstanbul 1963 S.382,383
- [23] M.Cezar, a.g.m., S.379
- [24] E.H.Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.III İstanbul 1973, S.425
- [25] E.H.Ayverdi, a.g.e., S.425
- [26] Bu bilgiler Cankurtaran Mahallesinde Oturan Ali Öncü ve Recep Şehidoğlu'ndan Alınmıştır.
- [27] Bu Bilgiler Tapu Kadastro Bölge Müdürlüğü Kayıtlarından Alınmıştır.
- [28] H.Glück, Die Bader Konstantinopels. Probleme Des Wölbungsbaues I, Viyana 1921, S.66
- [29] K.Günel, a.g.e., S.55
- [30] A.Batur, Osmanlı Camilerinde Kemer Strüktür-Biçim İlişkisi Üzerine Bir Deneme, 1300-1700 İstanbul, 1974, S.96
- [31] Bu Bilgiler Yapının Şu Anki Sahibinden Alınmıştır.
- [32] E.H.Ayverdi, a.g.e., S.426
- [33] S.Eyice, "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme, Tarih Dergisi, C.XI Sayı.5, İstanbul, 1960, S.108-120
- [34] H.Glück, a.g.e. S.67
- [35] D.Kuban, a.g.m. S.452
- [36] H.Glück, a.g.e. S.67
- [37] E.H.Ayverdi, a.g.e. S.426

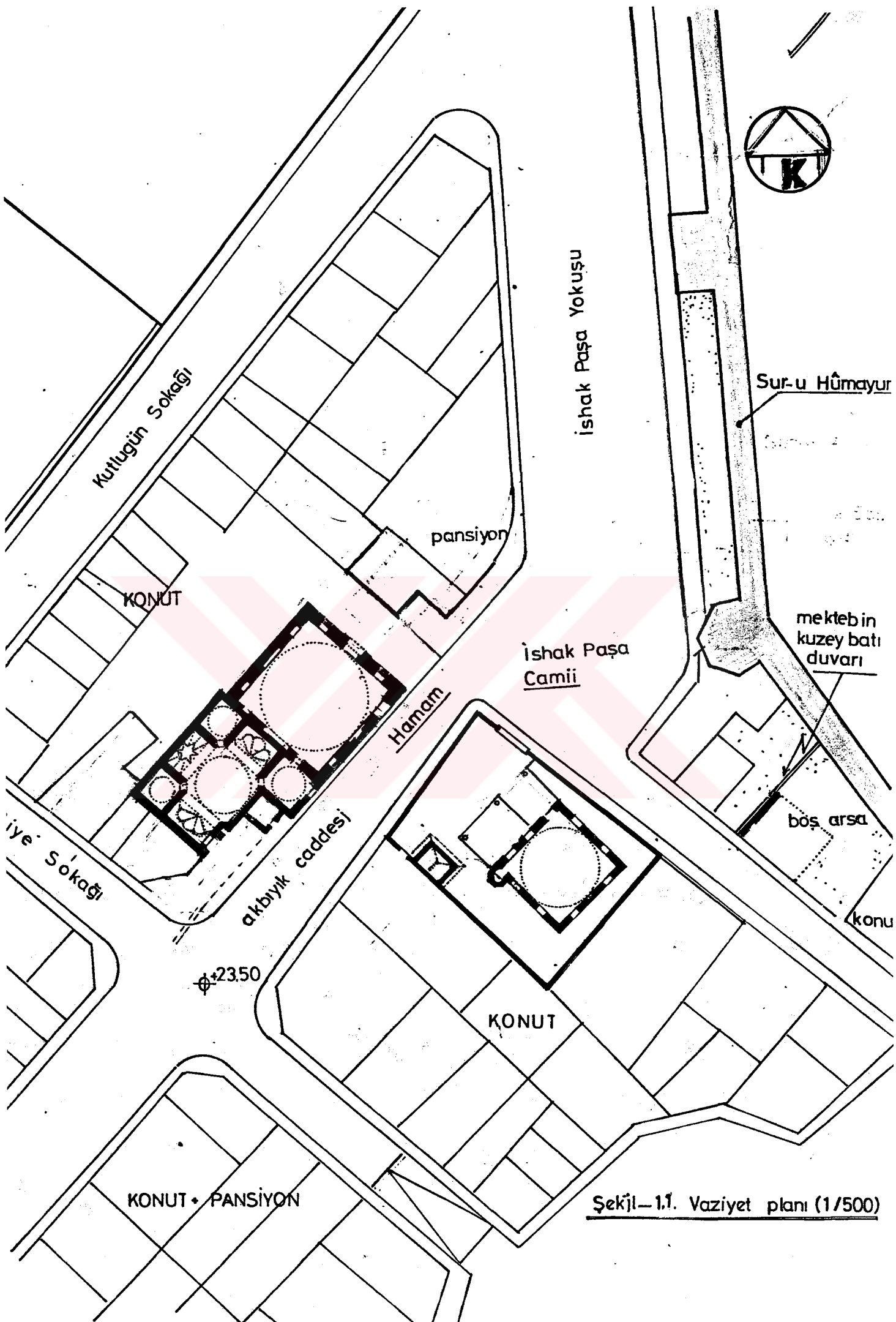
- [38] Yaptığımız Araştırmada Kanallardaki Su künklerinden Hiçbir Kalıntı Bulamadık. Diğer Hamamlardaki örneklerden Yararlandık.
- [39] H.Glück, a.g.e. S.67
- [40] H.Glück, Aynı Yer
- [41] E.H.Ayverdi, Hamamda Yaptığı Araştırma Sonucunda Soyunmalıkta Fil Gözü Olamayacağını H.Glück'ün Rölövede Gösterdiği Fil Gözlerinin Yanlış Olduğundan Söz Etmiştir. Fakat Kubbede Eşit Aralıklarla Bulunan, İçlerinde Otların Büyümüş Olduğu Çukurların Fil Gözü Delikleri Olduğu Açıktır. Bu Delikler İçeriden Kapatılmış ve Sıva Altında Olduklarından Görülememektedirler.
- [42] Hamamdaki Taşların Tanımı Sayın Hocam Prof.Dr. Kemal ERGUVANLI Tarafından Yapılmıştır. Yardımlarını Esirgemeyen Değerli Hocamızı Rahmetle Anıyoruz.
- [43] E.H.Ayverdi, a.g.e. S.427
- [44] A.Batur., Osmanlı Camilerinde Almasıık Duvar Uzerine, İstanbul 1970, ANadoululu Araştırmaları, S.190
- [45] A.Batur, a.g.e. S.188
- [46] A.Batur, Osmanlı Camilerinde Kemer Strüktür-Biçim İlişkisi Uzerine Bir Deneme 1300-1700 İstanbul, 1974, S.96
- [47] Daha Önce Belirttiğimiz Gibi 1766 Depreminde Çevredeki (Ayasofya, Topkapı Sarayı gibi) Yapılarda Tahribat Olmuş, Büyük Bir İhtimalle İshak Paşa Hamamının Bir Bölümünün Yıkılmasına da Bu Deprem neden Olmuştur.
- [48] A.Batur, Osmanlı Camilerinde Örtü ve Geçis Öğeleri İstanbul, 1980, S.140

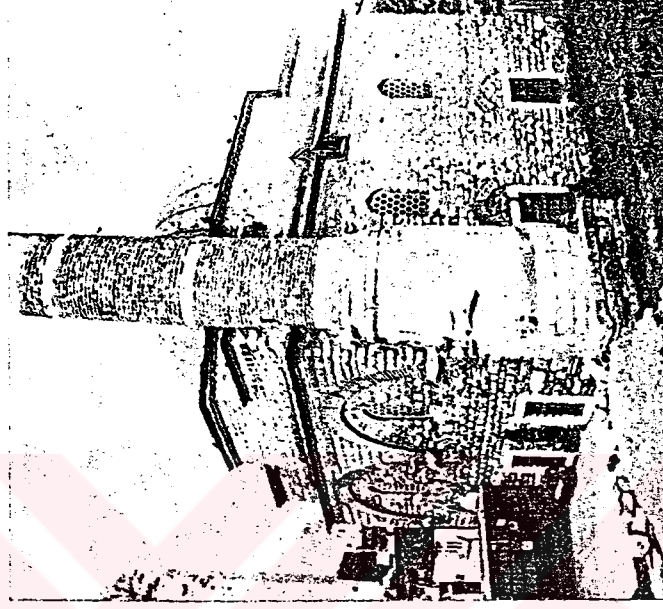
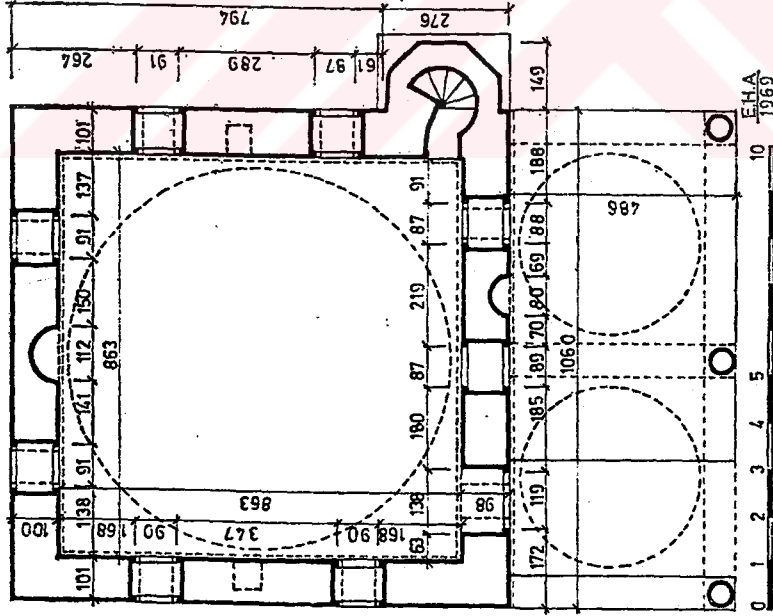
- [49] A.Batur, Osmanlı Camilerinde Almasıık Duvar Üzerine, İstanbul, 1970 Anadolu Araştırmaları, S.188-190
- [50] K.A.Aru, Türk Hamamları Etüdü, İstanbul, 1949, S.29
- [51] M.Sözen, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi C.IV, İstanbul 1982, S.817
- [52] K.Günel, a.g.e., S.14
- [53] K.A.Aru, a.g.e., S.54
- [54] D.Kuban, a.g.e., S.450
- [55] D.Kuban, a.g.e., S.451
- [56] K.A.Aru, a.g.e., S.57
- [57] D.Kuban, a.g.e., S.451
- [58] S.Eyice, a.g.e., S.111
- [59] D.Kuban, a.g.e., S.111
- [60] Y.Önge, "Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma", Vakıflar Dergisi XII S.126

KAYNAKLAR

- ARSEVEN, C.E., Türk Sanatı, İstanbul 1970.
- ARU, K.A., Türk Hamamları Etüdü, İstanbul 1949
- AYVERDİ, E.H., Fatih Devri Mimarisi, İstanbul 1953
- AYVERDİ, E.H., Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481), İstanbul 1974.
- AYVERDİ, E.H., 19.y.y İstanbul Haritası, A3, İstanbul 1958.
- BATUR, A., Osmanlı Camilerinde Kemer, Strüktür-Biçim İlişkisi Üzerine Bir Deneme 1300-1700 İstanbul 1974
- BATUR, A., Osmanlı Camilerinde Almasık Duvar Üzerine, İstanbul 1970.
- CEZAR, M., "Osmanlı Devri'nde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler" Türk Sanatı Tarihi C.I., İstanbul 1963
- DANIŞMAN, Z., Evlîya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul C.II., 1971.
- GLÜCK, H., Die Bader Konstantinopels Probleme Des Volbungsbaues I, Viyana 1921.
- GÜNEL, K., İstanbul Hamamları, İstanbul 1959.
- İNCİCİYAN, P.G., 18. Asırda İstanbul, İstanbul 1956.
- KUBAN, D., "Edirne'de Bazı II. Murat Çağı Hamamları Mukarnas Bezemeleri Üzerine Notlar" İsmail Hakkı Uzunçarşılıya Armağan Ank.1976

- MANSEL, A. M. , Ege ve Yunan Tarihi, Ankara 1963
- ÖNGE, Y. , "Anadolu Türk Mimarisinde Üstten Aydınlatma"
Ön Asya , 1970.
- ÖNGE, Y. , "Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma",
Vakıflar Dergisi, Sayı.12, Ankara 1978.
- ŞEREF, A. , Topkapı Sarayı Hümayunu, İstanbul 1911.
- TAMER, V. , "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vak-
fiyeleri ve Vakıfları", Vakıflar Dergisi IV.
Ankara 1958
- TEZCAN, H. , Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri
Arkeolojisi, İstanbul 1983.
- WIENER, V. , Bildlexikon Zur Topographie İstanbul
Tübingen 1977.

Şekil 2.1. İshak Paşa Camii (E.H. Ayverdi, Ist. 1973)

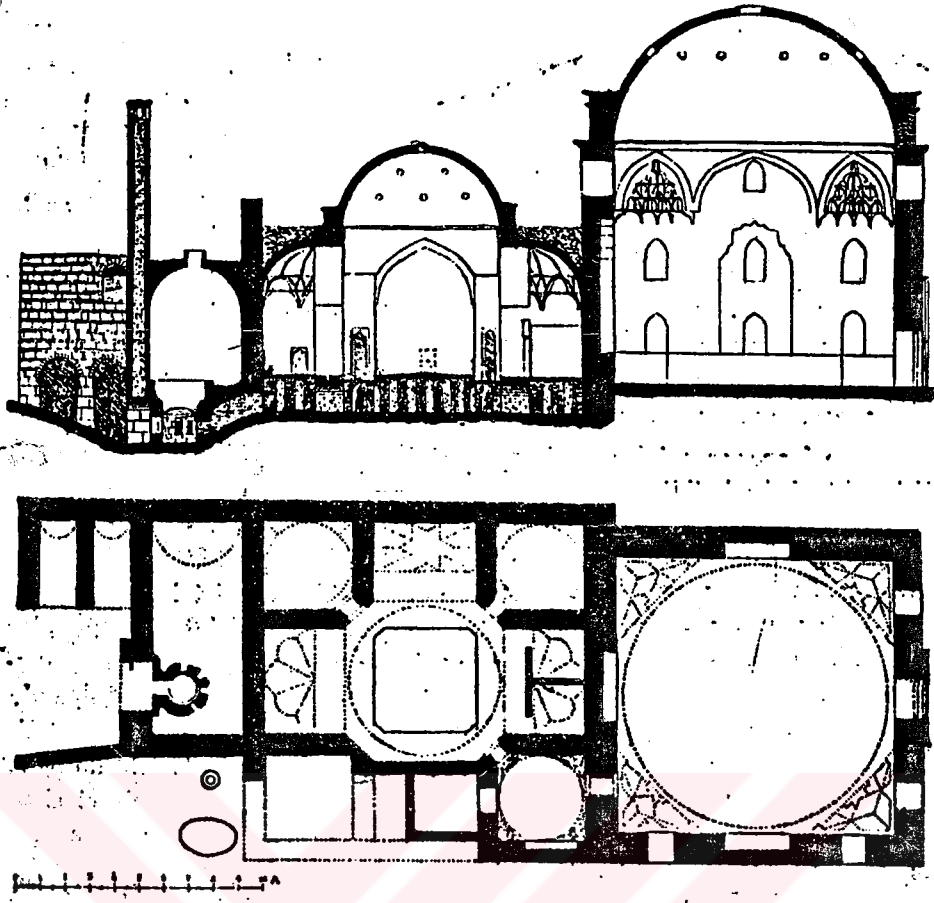

Abb. 25. Isak Pascha Hammam, Grundriß und Schnitt.

Şekil 2.2. İshak Paşa Hamamı (H. Glück 1921)

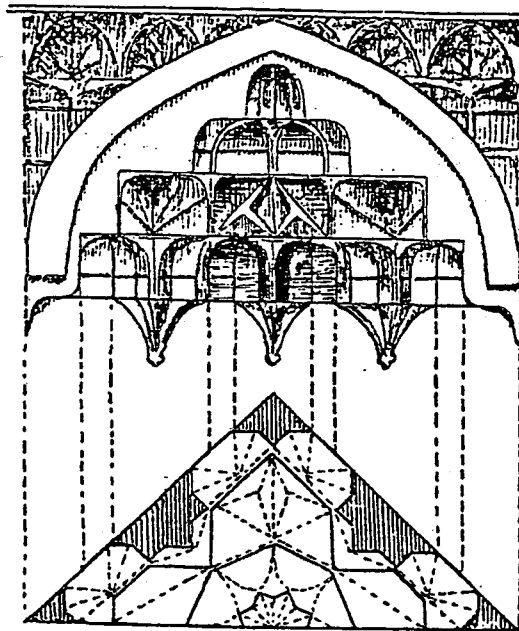
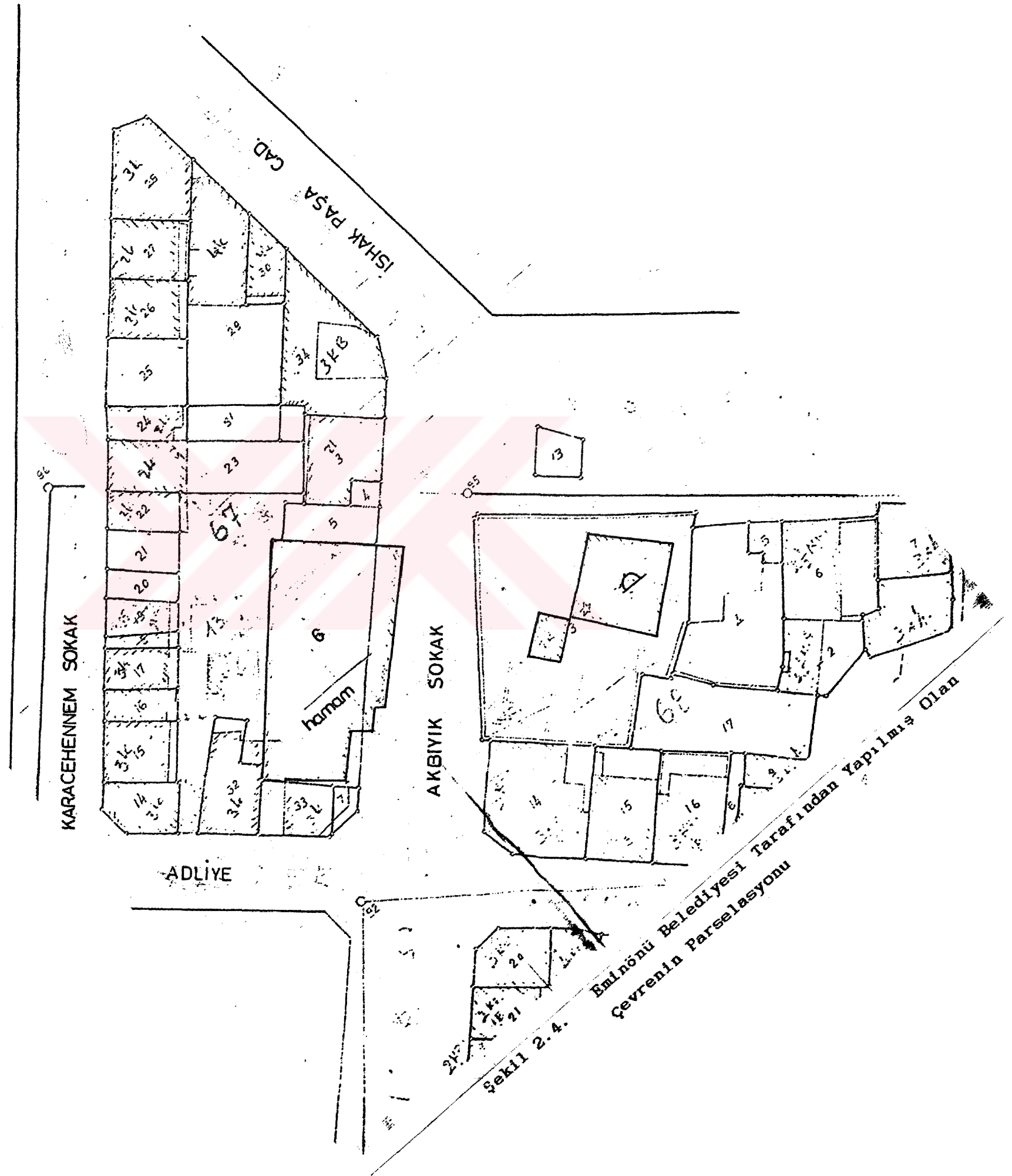
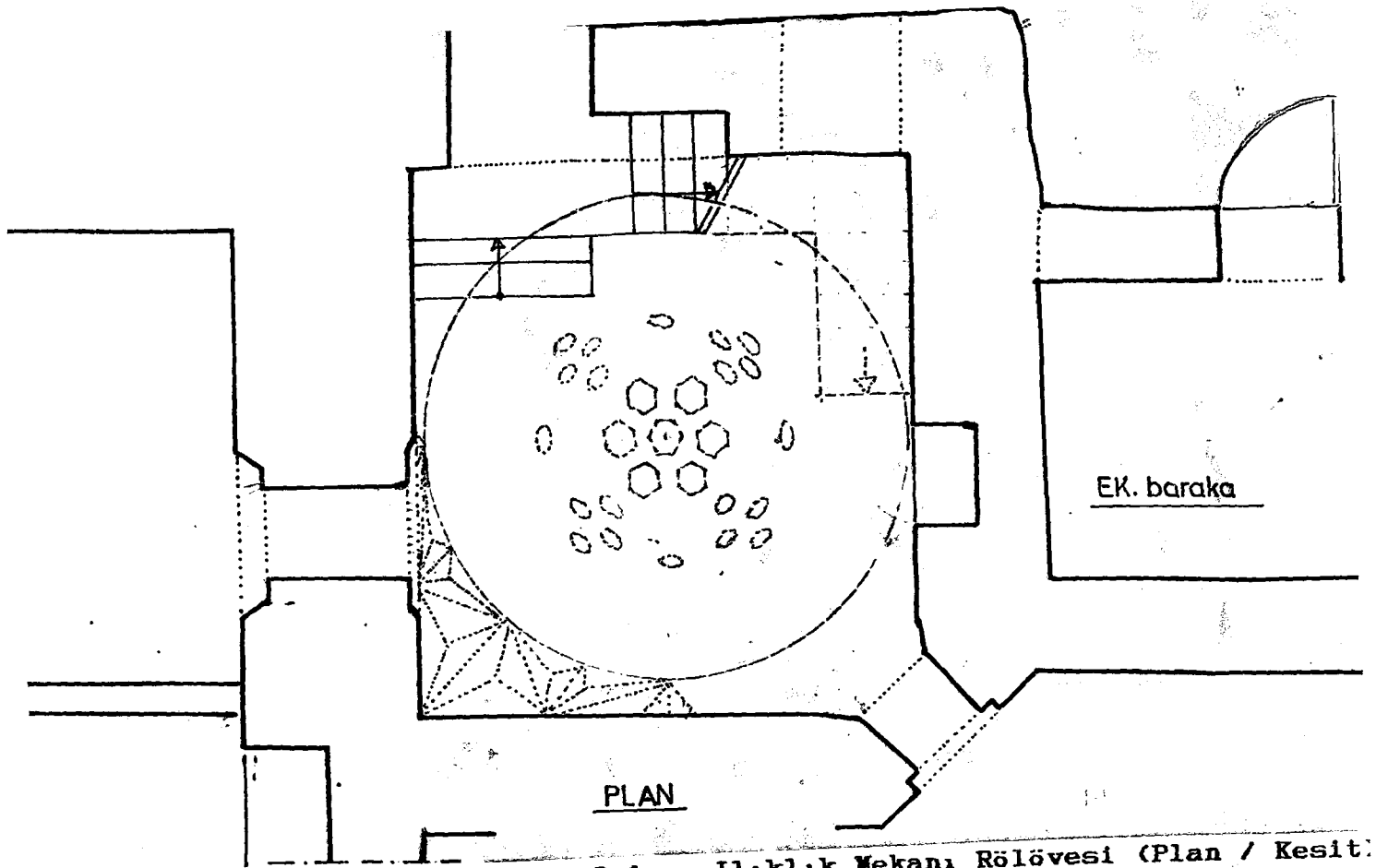

Abb. 18. Isak Pascha Hammam, Stalaktitentrompe.

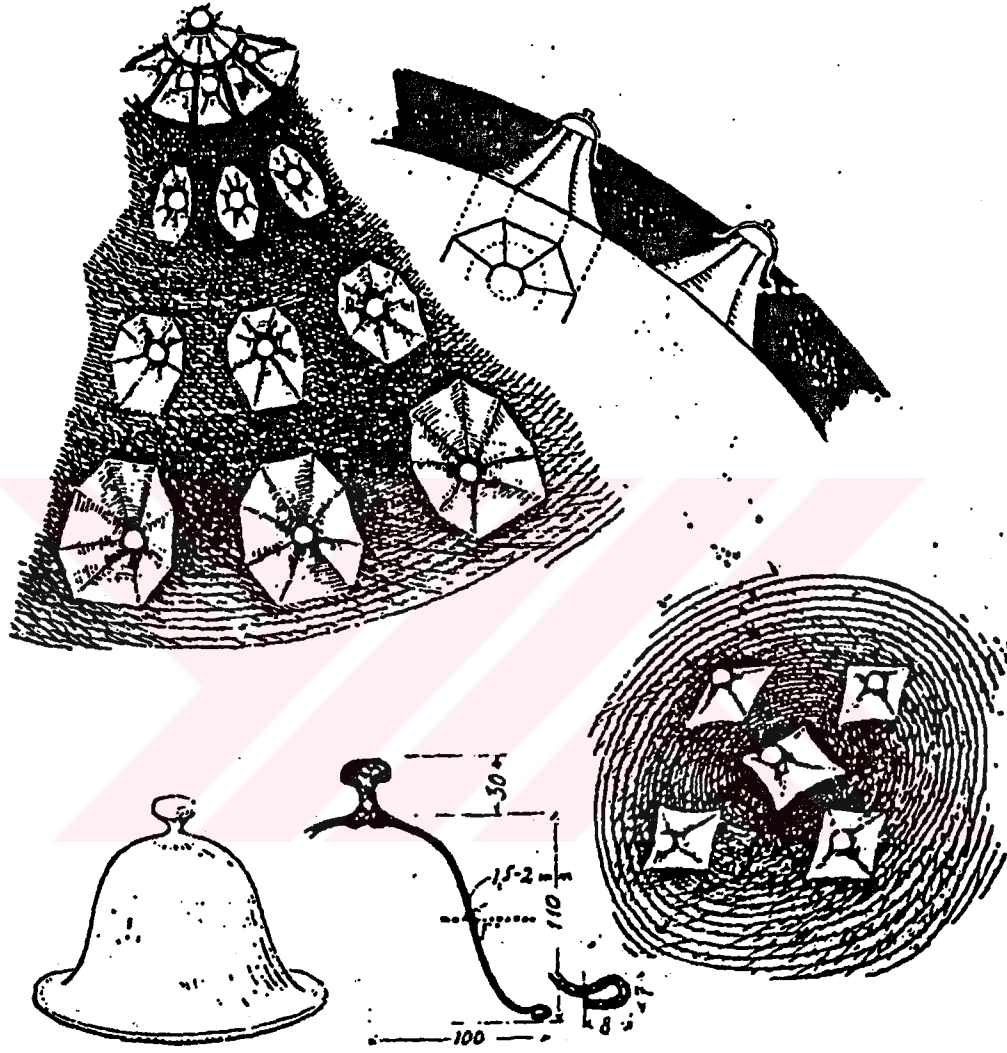
Şekil 2.3. İshak Paşa Hamamı Mukarnaslı Trompu
(H. glück 1921)

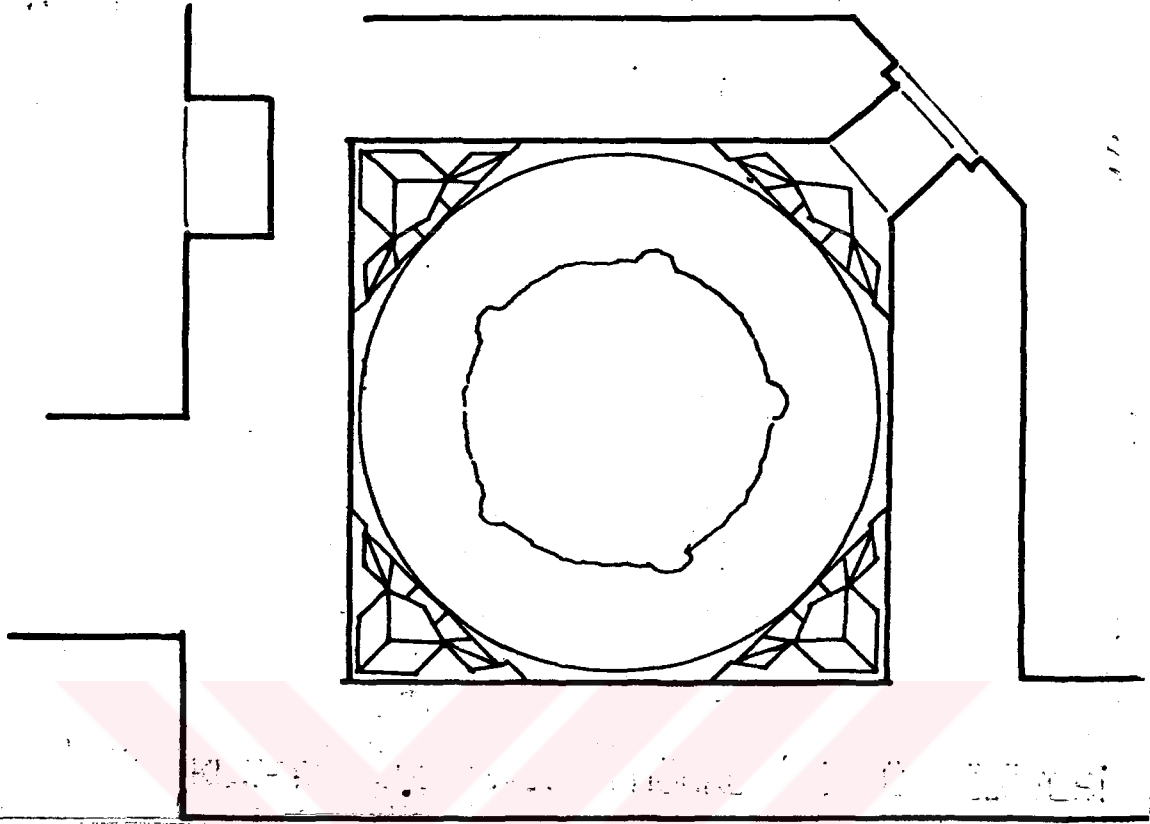

Şekil 3.1. Ilıkkık Mekanı Rölövesi (Plan / Kesit)

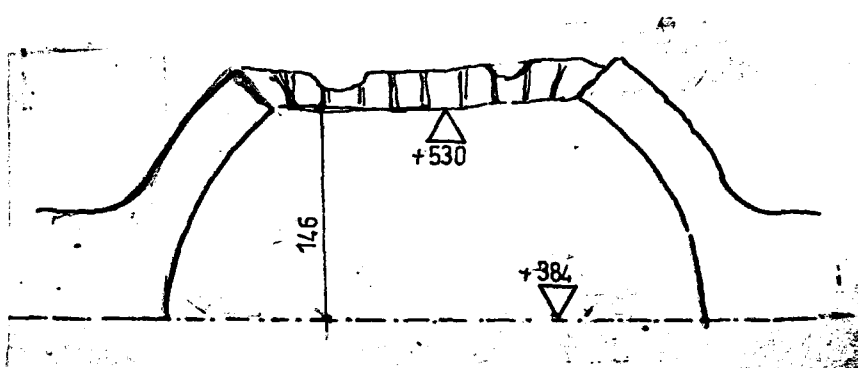

Şekil 3.2. Fıl Gözü (Klinghardt)

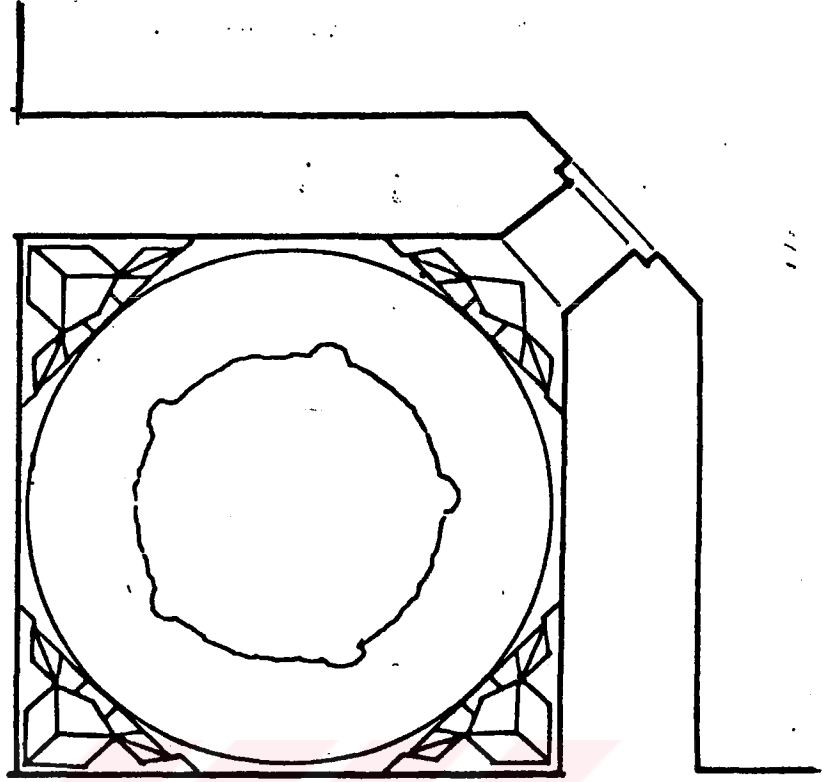
PLAN

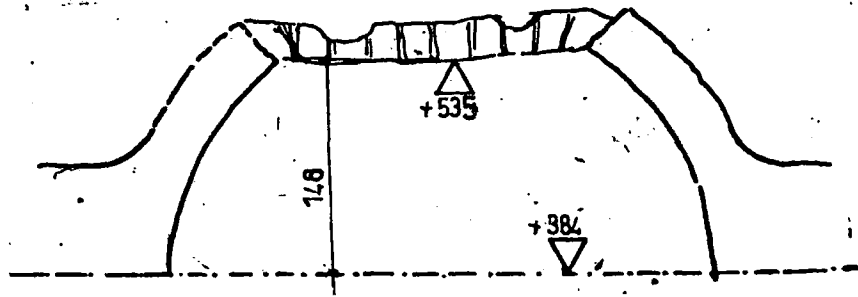
KESİT

Şekil 3.3. Batı Hücresi Örtü Rölövesi

0 50 100

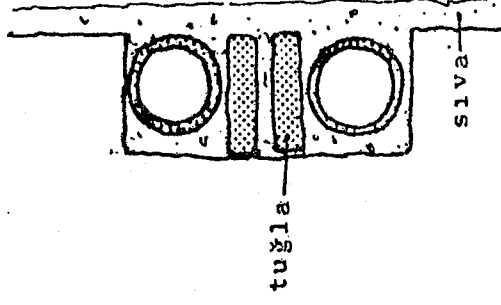
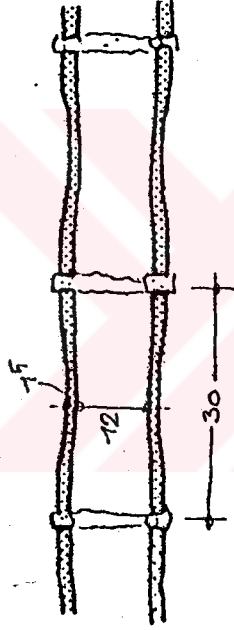
PLAN

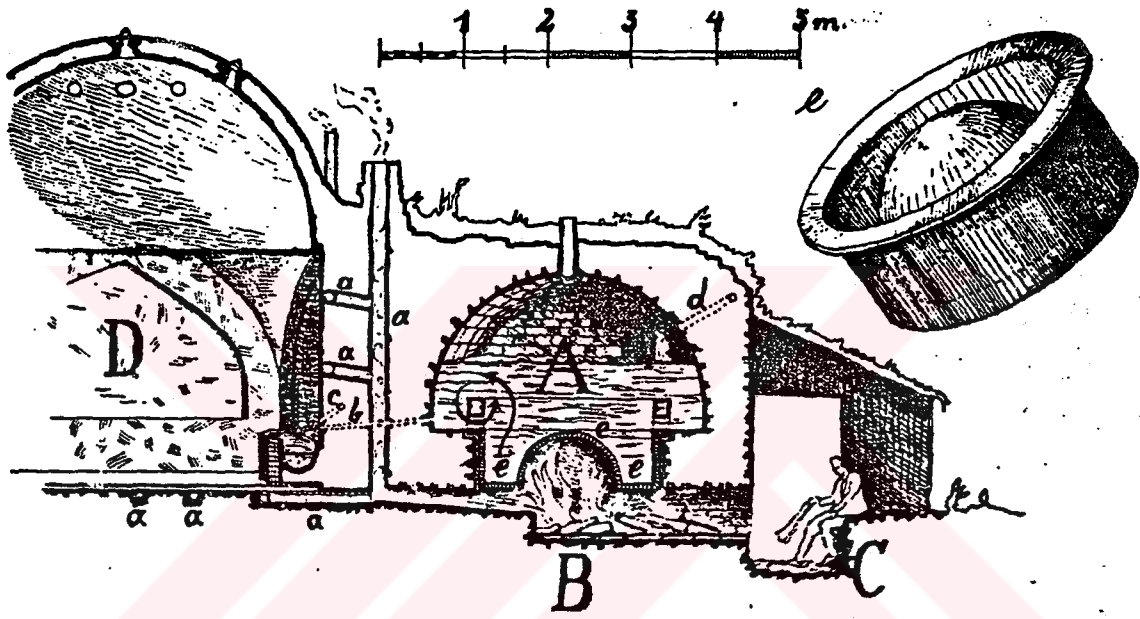
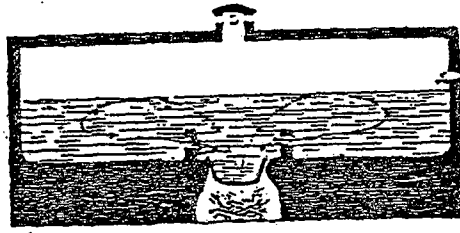
KESİT

Şekil 3.4. Kuzey Hücresi Örtü Rölövesi

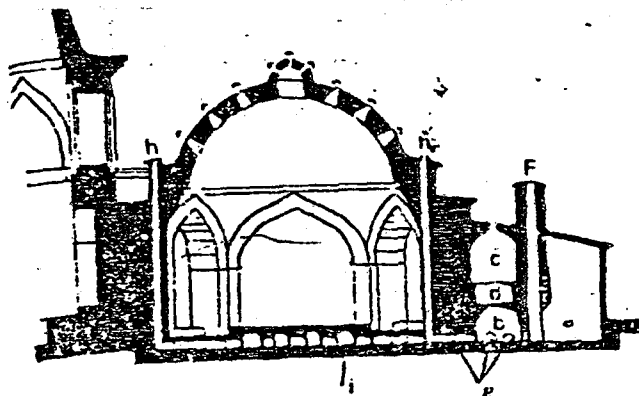
0 50 100

Şekil 3.5. Su Kanalı Rölövesi
(Bursa Demirtaş Hamamı-Ayşe Orbay 1985)

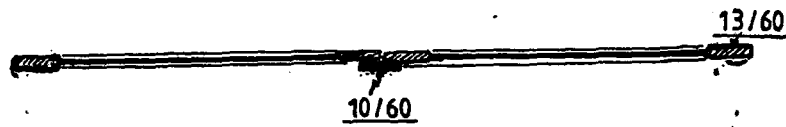
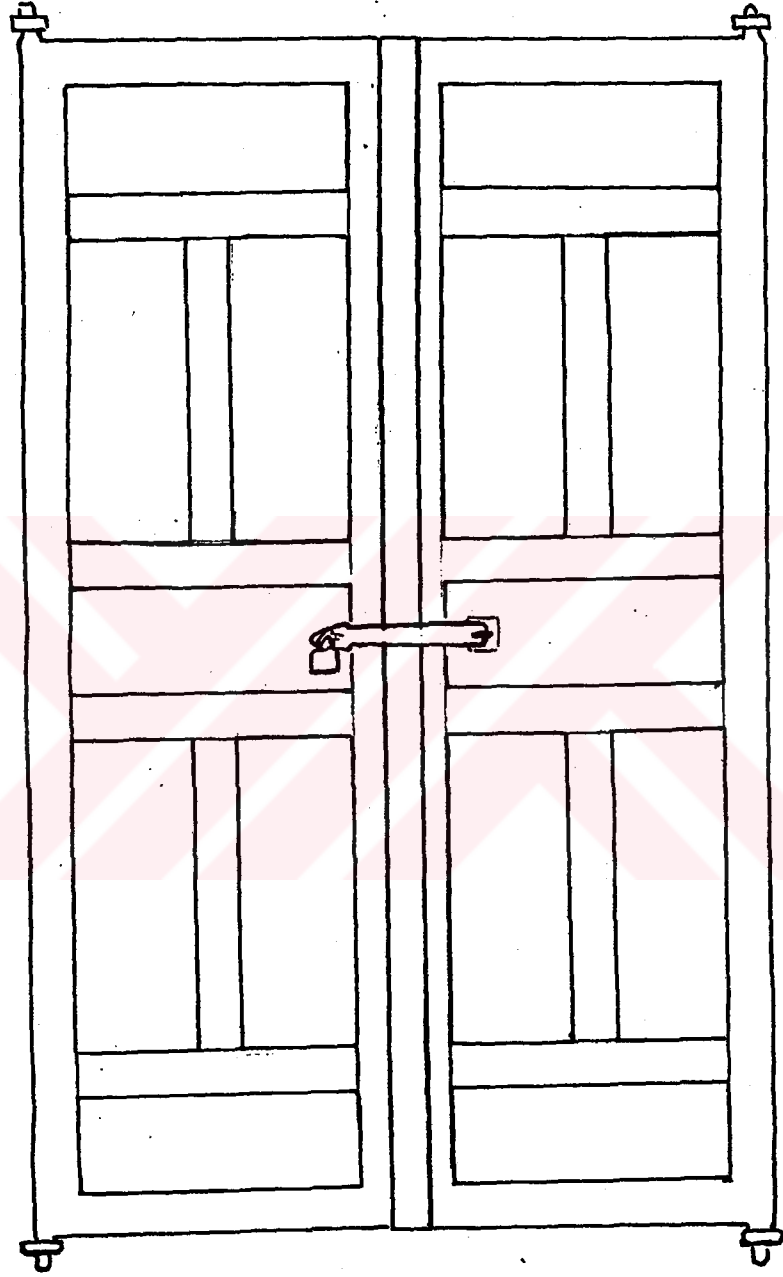

Şekil 3.6. Isıtma Sistemi (Klinghardt - H. Glück)

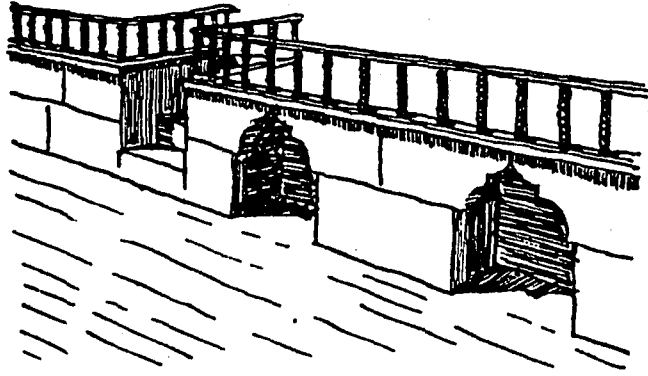

- a. Külhan (furnace)
- b. Külhan (basin)
- c. Su hazinesi (water reservoir)
- d. Baktır kazanı (boiler)
- e. Külhan davlumbazı (chimney)
- f. Baca (bath)
- g. Cehennemlik merkezleri (central domes)
- h. Tüteklik (dome)
- i. Cehennemlik (dome)

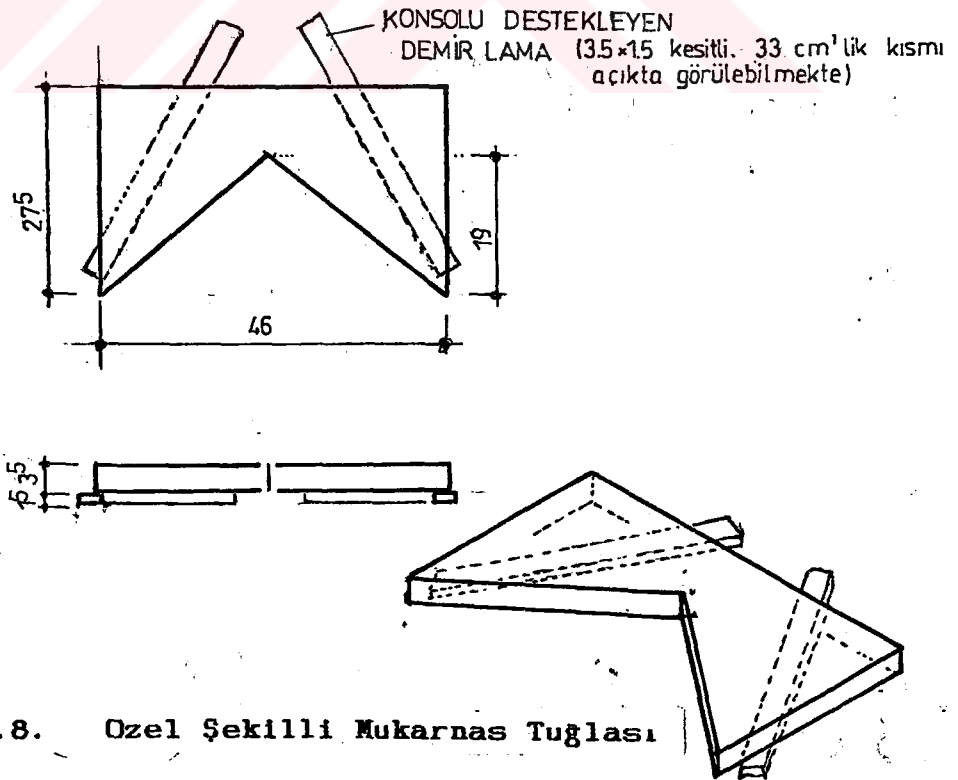
İSTANBUL, Tophâne, Kılıç Ali Paşa hamamı
Mimar: Koca Sinan, tarih: 1580
(Ali Sâmî Olgen, *Arkiltekt inecim*, 1941, VII)

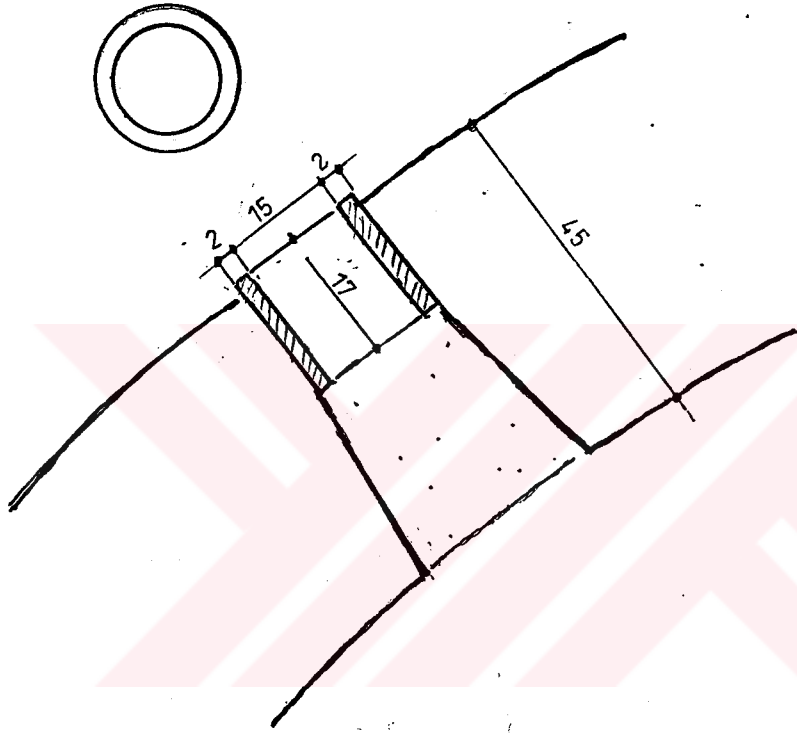
Şekil 3.7. Döğme Demir Pencere Kepenki

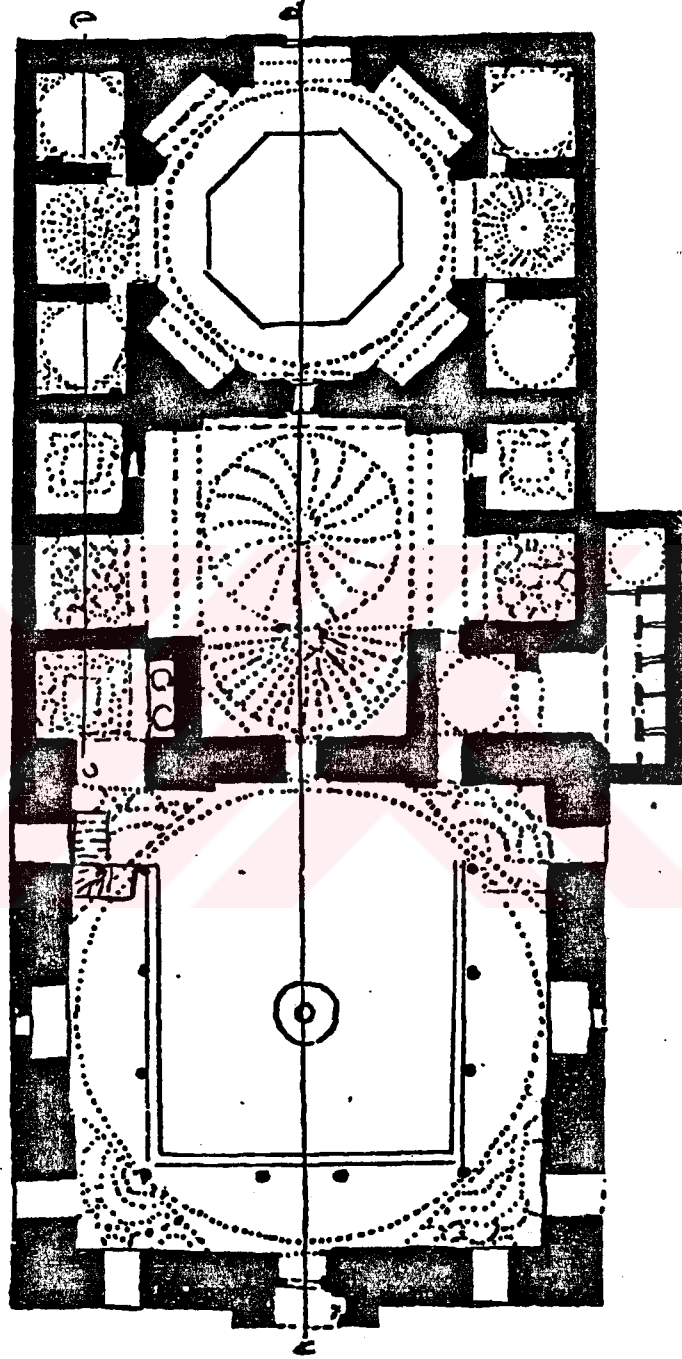
Şekil 3.7.a. Klasik Hamamlarda Seki ve Takunyalıklar
(K.A.Aru İstanbul 1949)

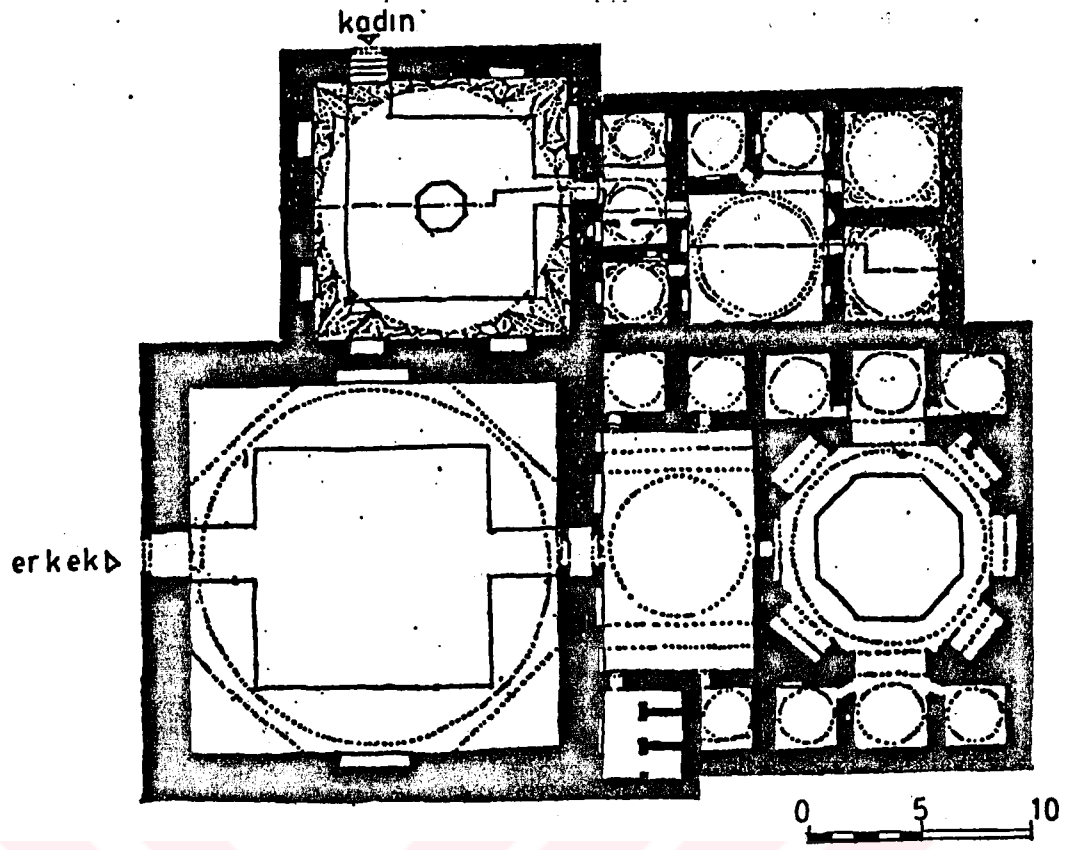
Şekil 3.8. Özel Şekilli Mukarnas Tuğlası

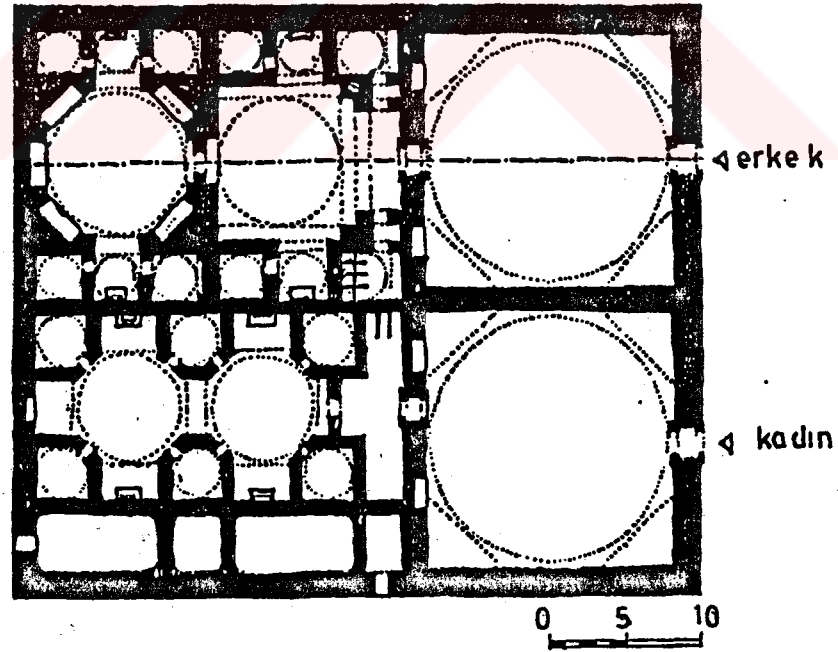
Şekil 3.9. Sıcaklık Merkezi Kubbesinde Fil Gözü

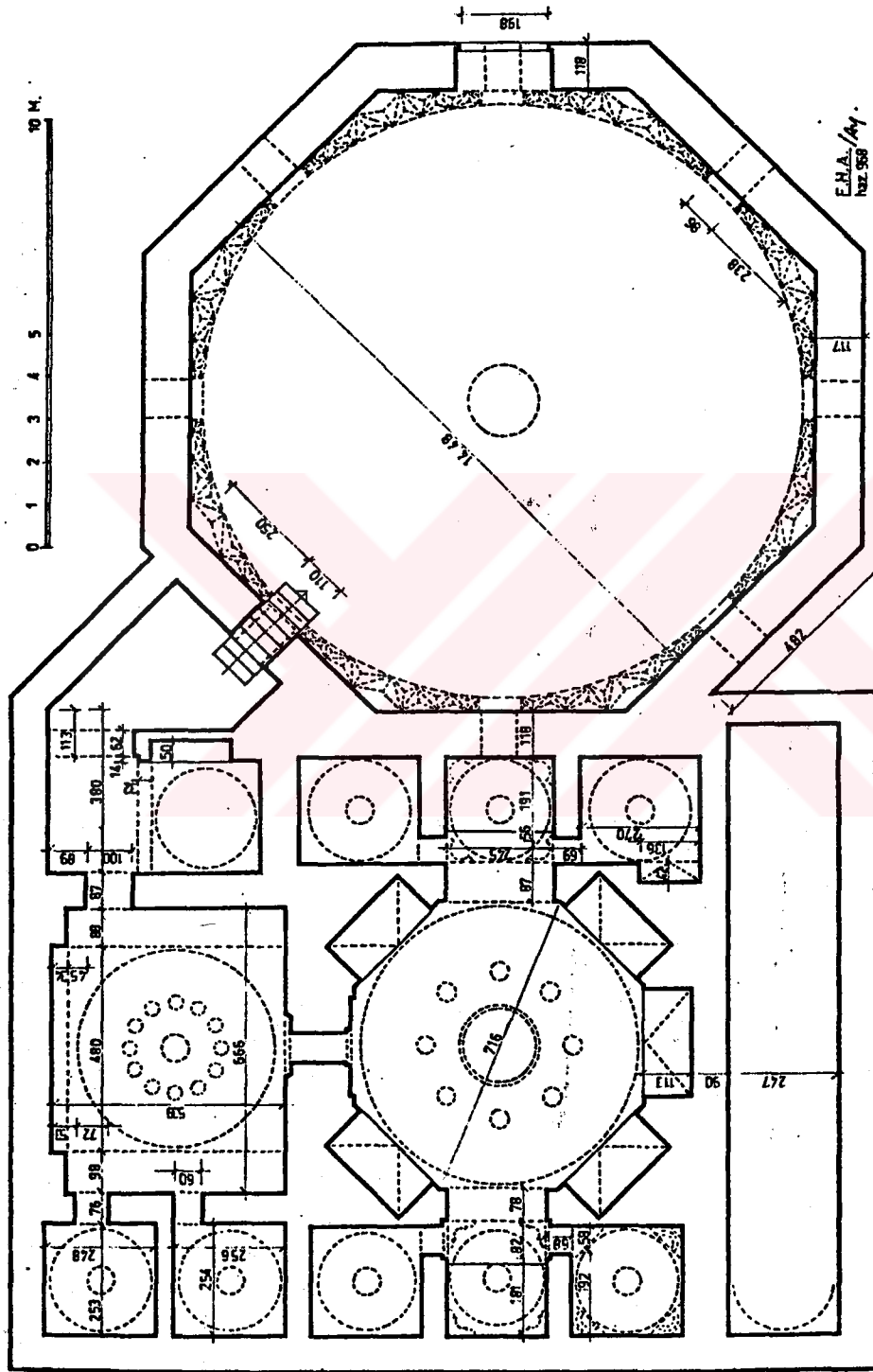
Şekil 5.1. Mahmut Paşa Hamamı Planı (H.Glück)

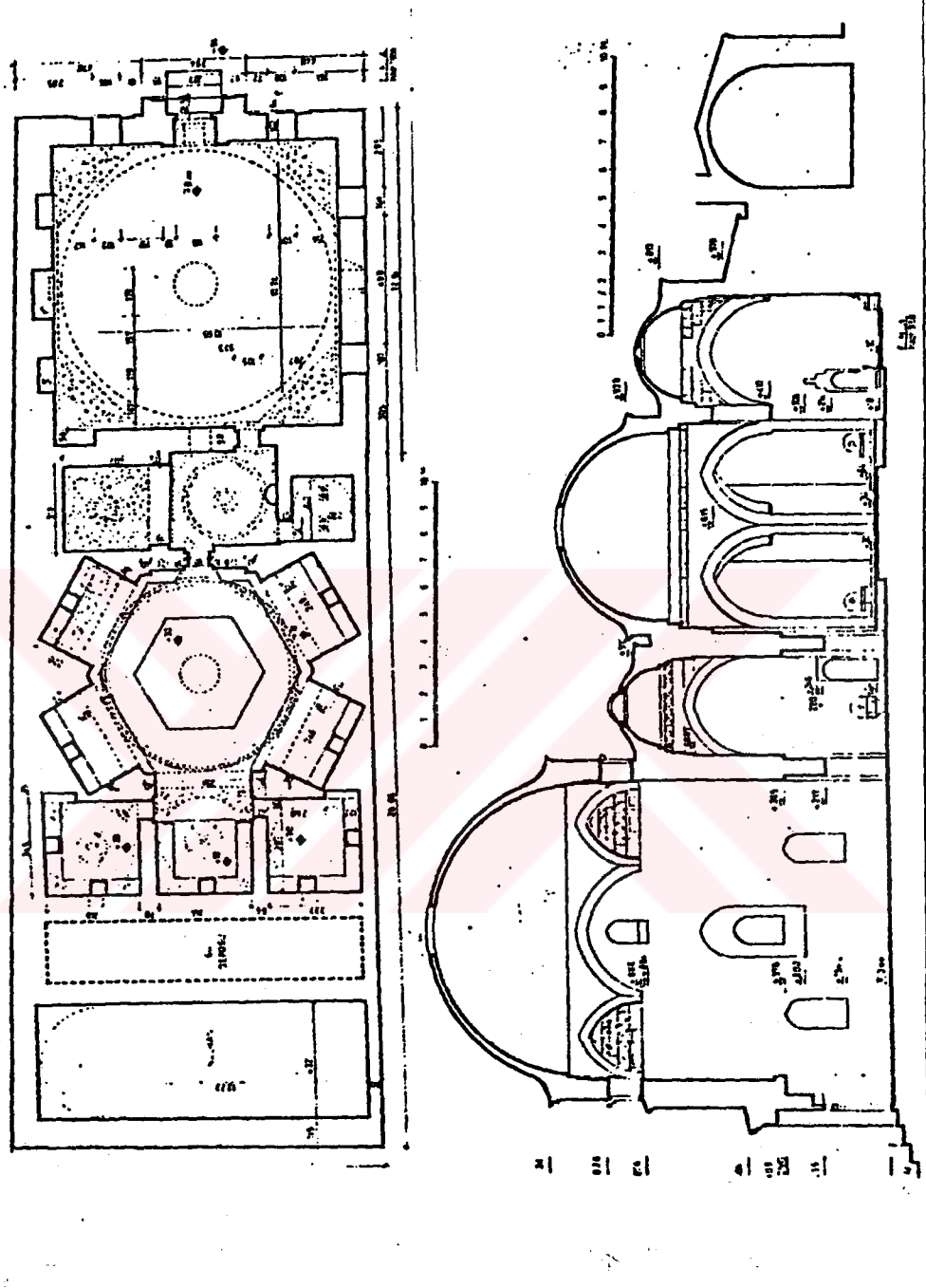
Şekil 5.2. Tahtakale Hamamı Planı (H.Glück)

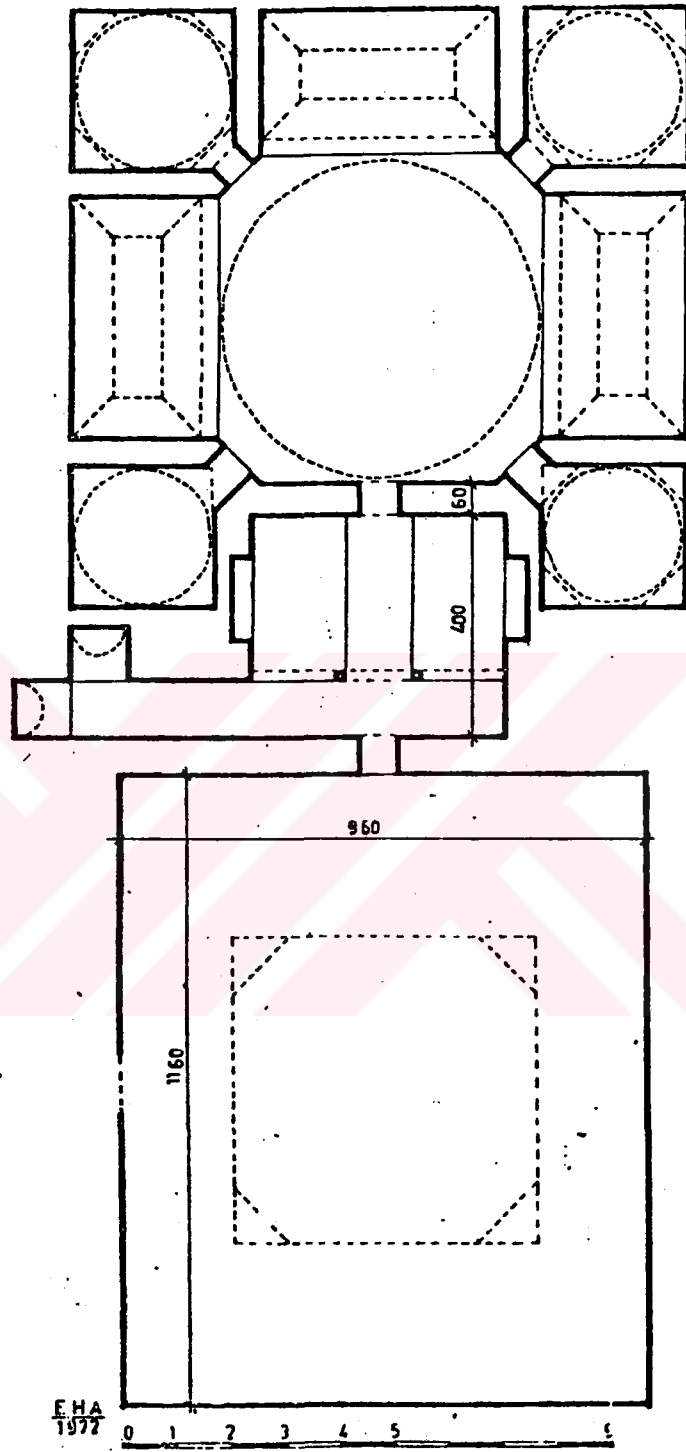
Şekil 5.3. Çukur Hamamı Planı (H.Glück)

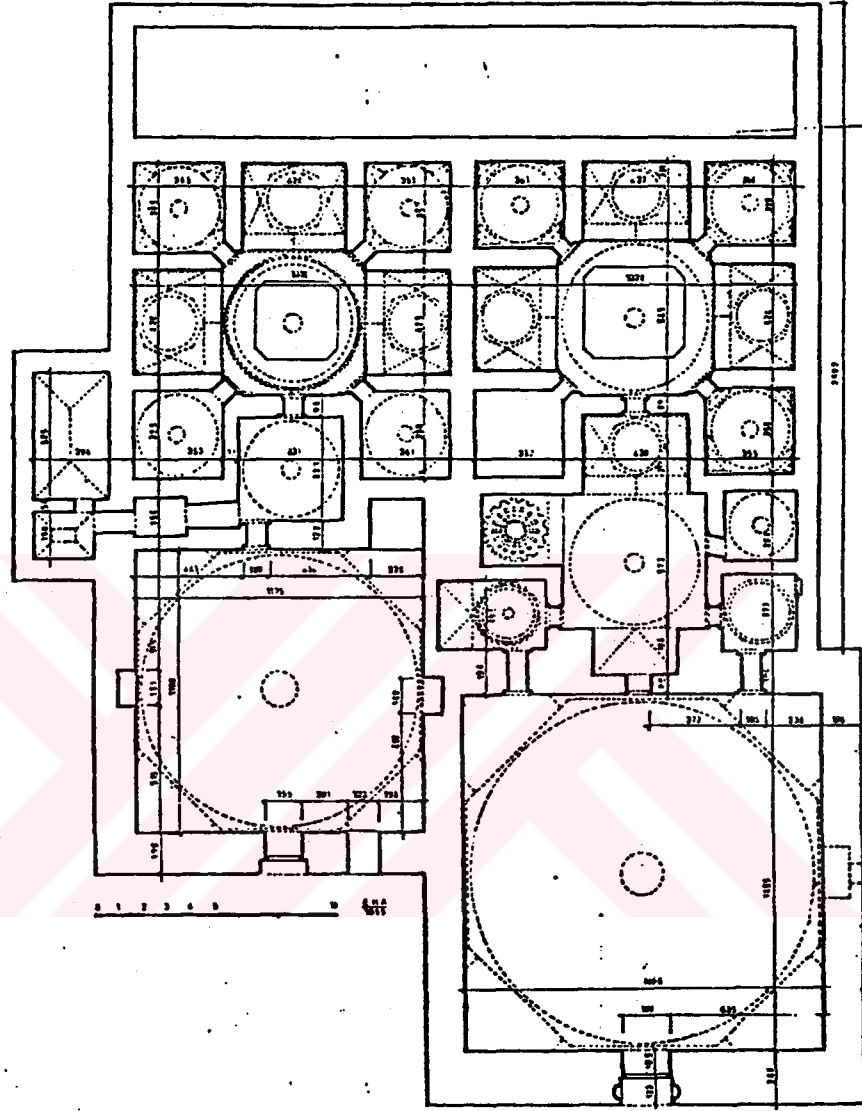
Şekil 5.4. Bursa Davut Paşa Hamamı Planı (E.H. Ayverdi)

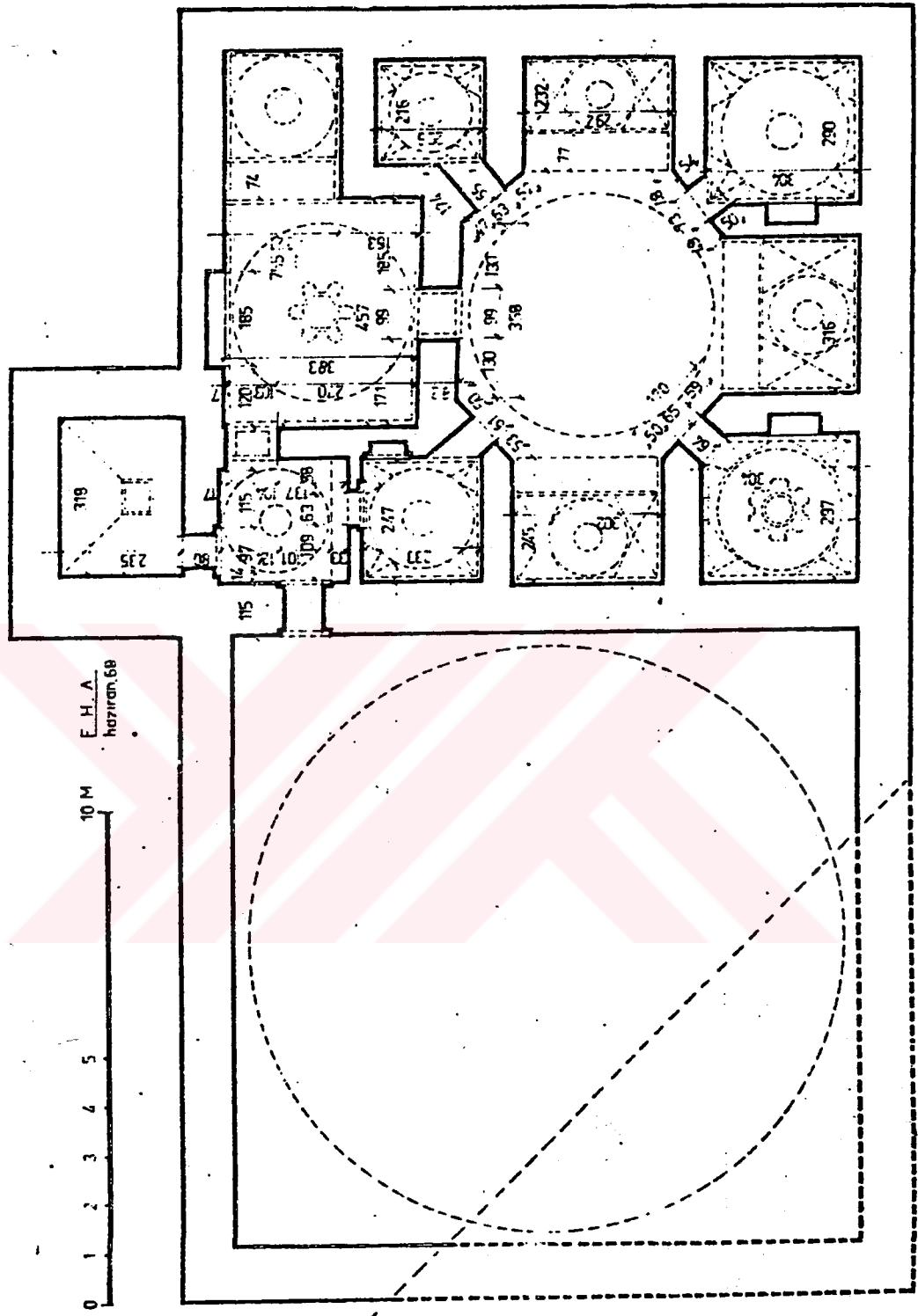
Şekil 5.5. Bursa Nasuh Paşa Hamamı Planı (E.H. Ayverdi)

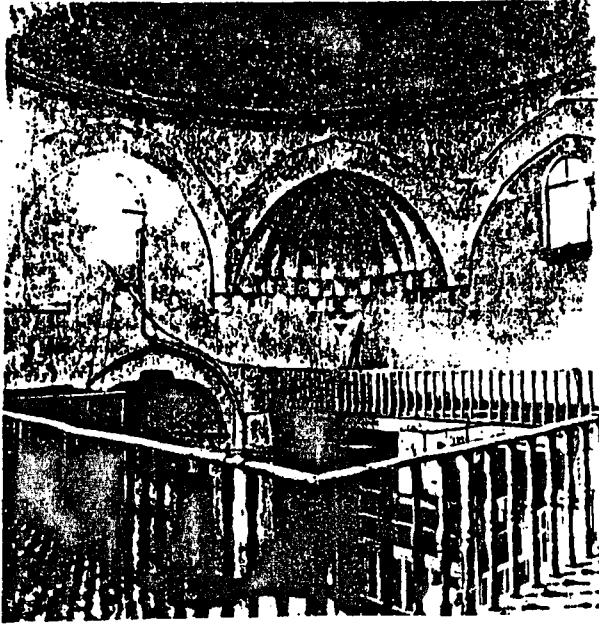
Şekil 5.6. Balat'ta Çavuş Başı Hamamı Planı
(E.H. Ayverdi)

Şekil 5.7. İstanbul'da Gedikpaşa Hamamı Planı
(E. H. Ayverdi)

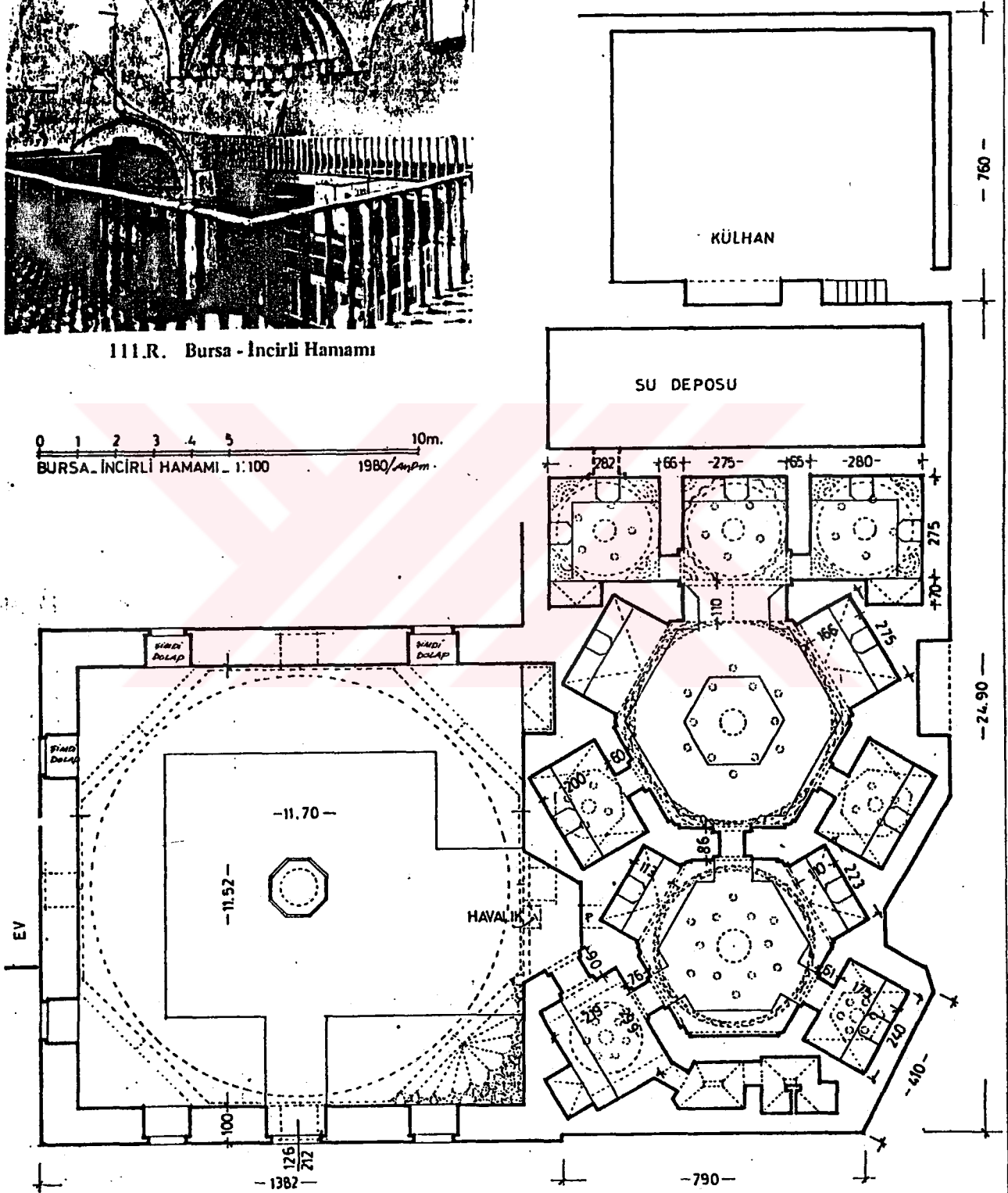

Şekil 5.8. Bursa'da Kadı Hamamı Planı (E.H.Ayverdi)

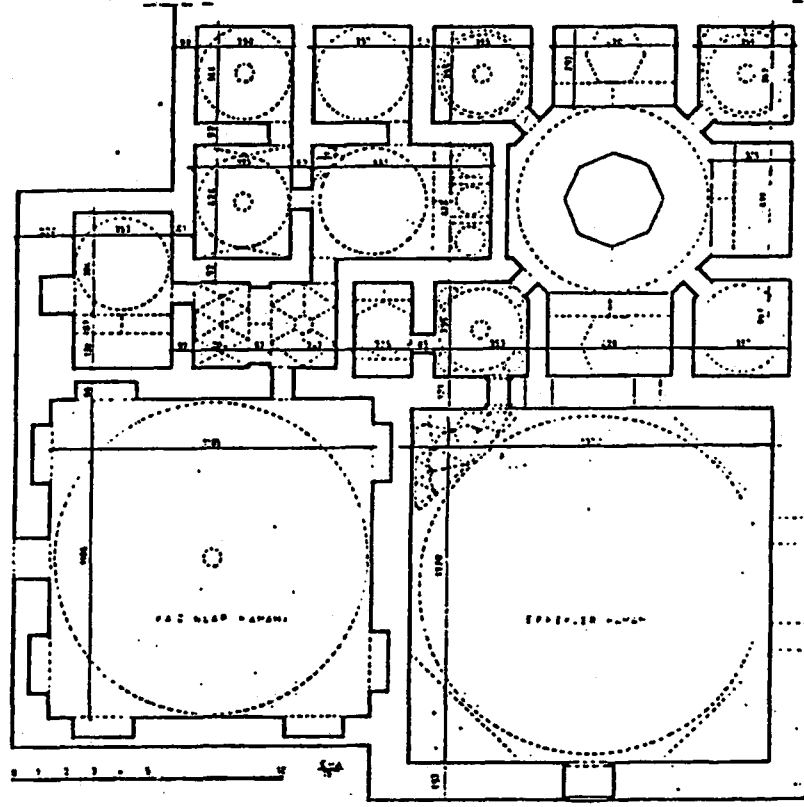

111.R. Bursa - İncirli Hamamı

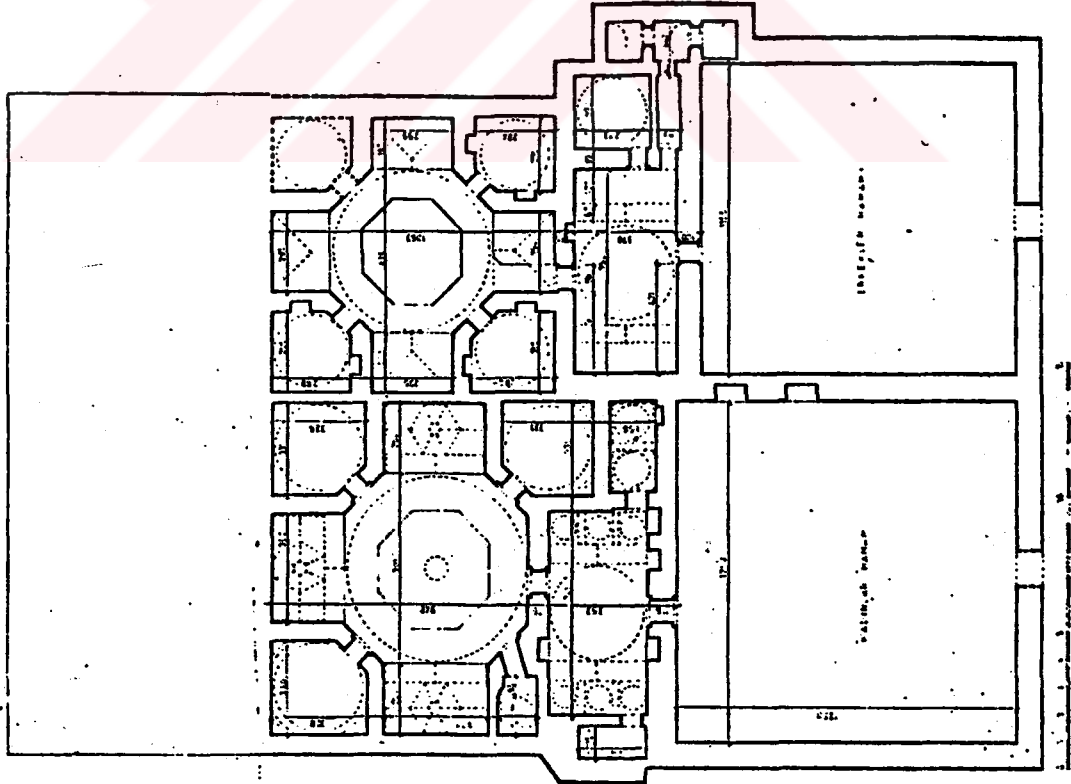
0 1 2 3 4 5 10m.
BURSA - İNCİRLİ HAMAMI 1:100 1980/Anp.m.

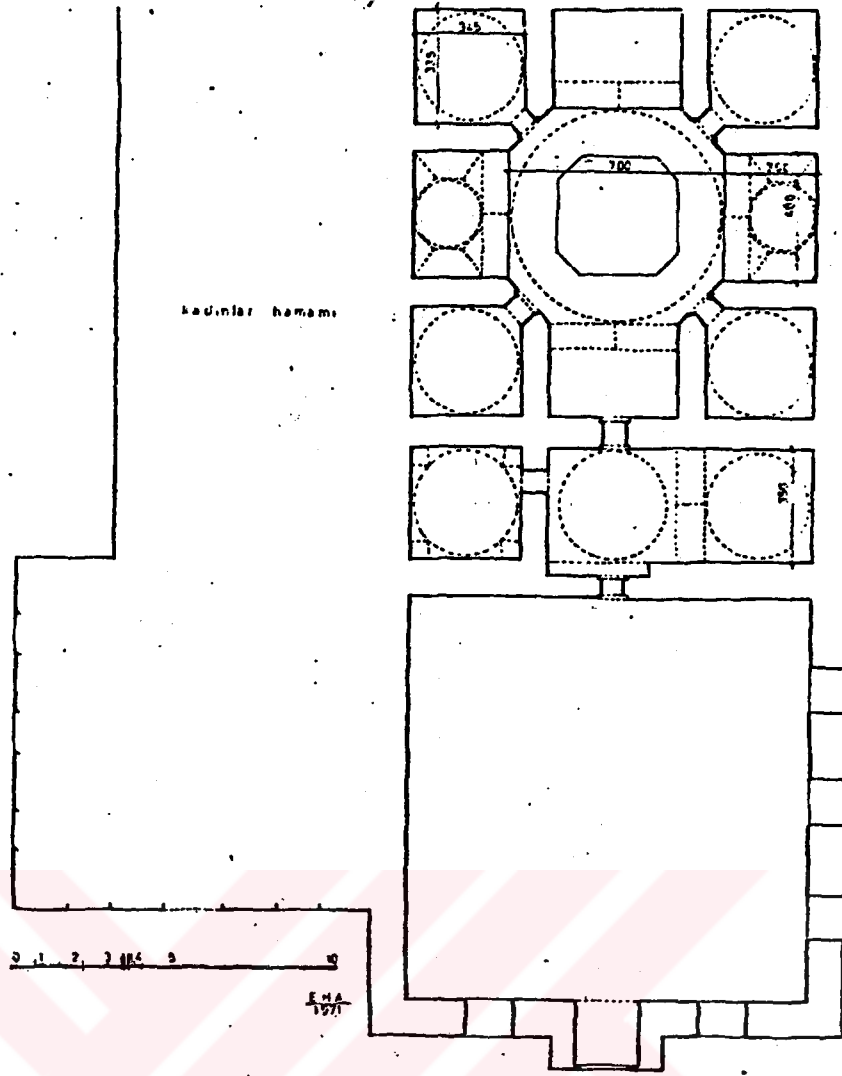
Şekil 5.9. Bursa'da İncirli Hamamı Planı (I.A.Yüksel)

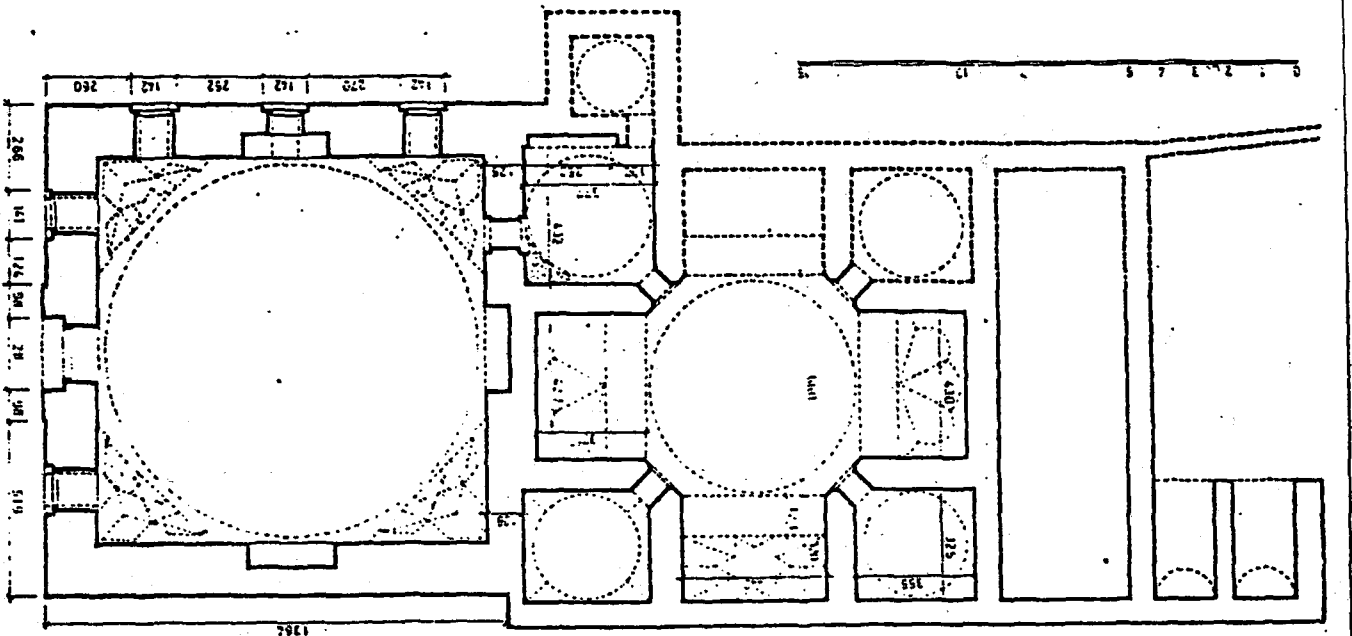
Şekil 5.10. İstanbul Hoca paşa'da Hoca paşa Hamamı Planı
(E. H. Ayverdi)

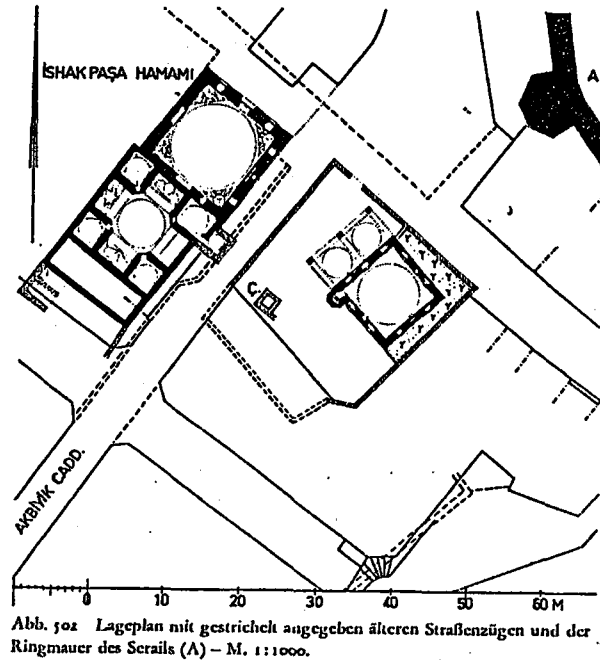
Şekil 5.11. Haseki'de Bostan Hamamı Planı (E.H. Ayverdi)

Şekil 5.12. Kumkapı Nisanca Hamamı Planı (E.H.Ayverdi)

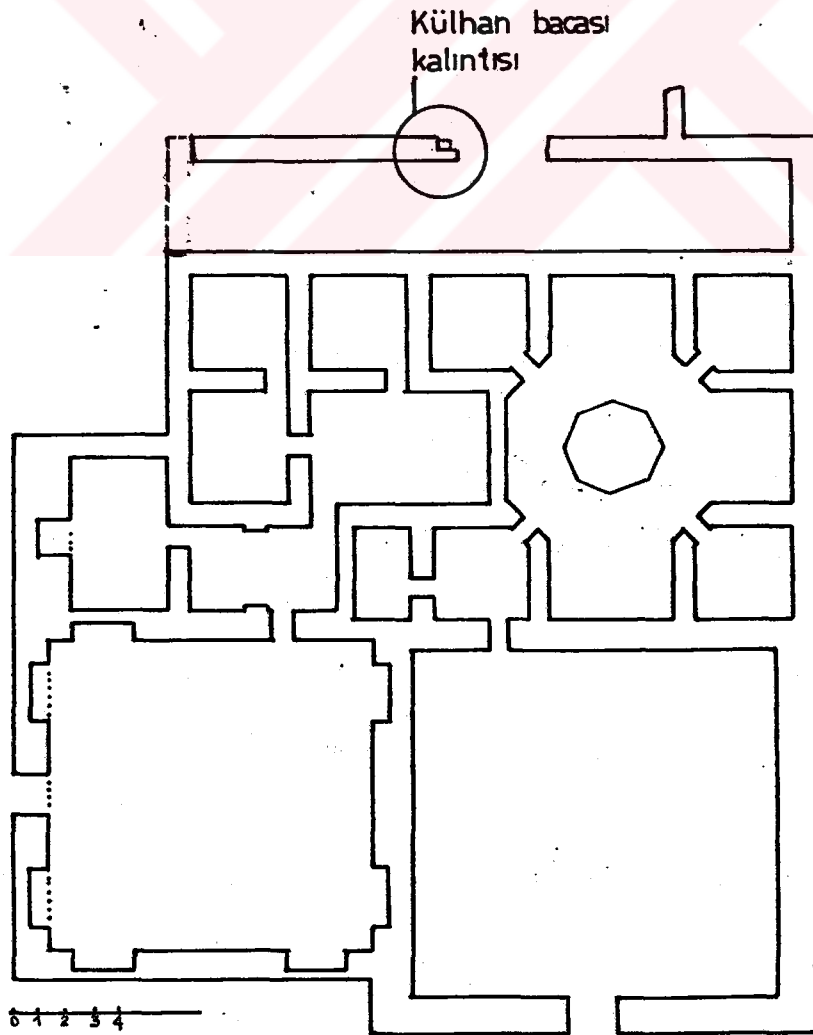

Şekil 5.13. İshak Paşa Hamamı Planı (E.H.Ayverdi)

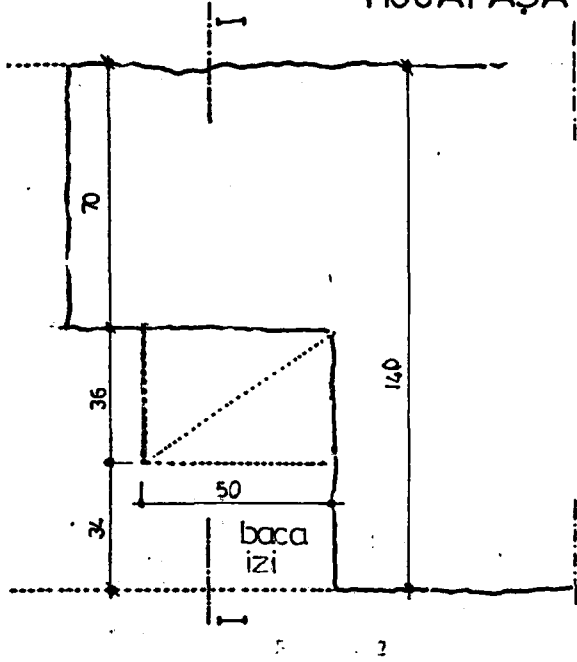
423

Şekil 6.1. İshak Paşa Hamamı ve Camii (M.Wiener)

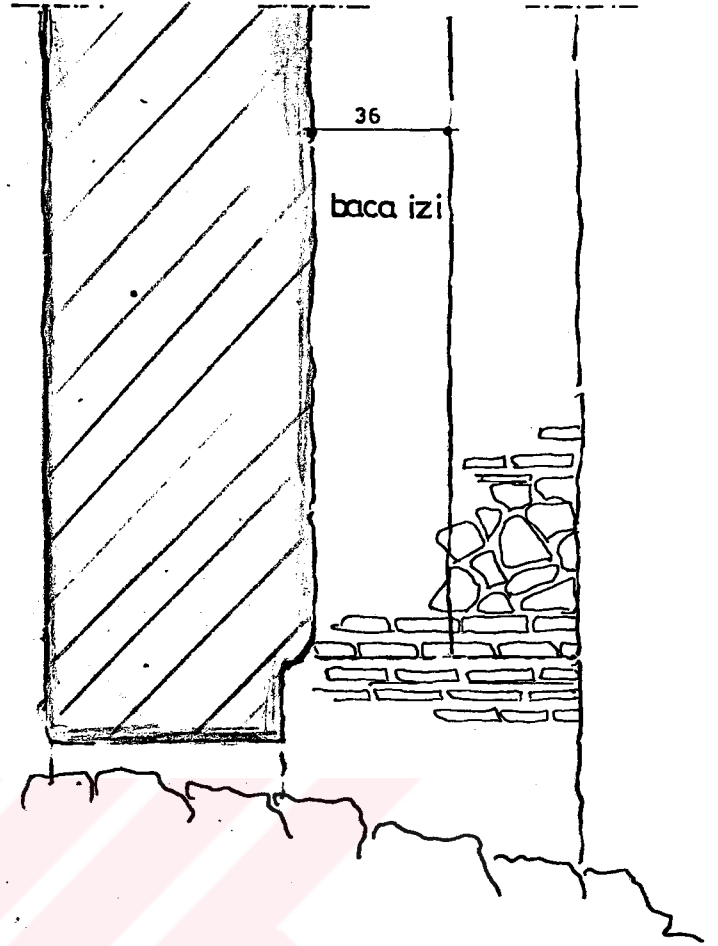

Şekil 6.2. Hocapaşa Hamamı Planı

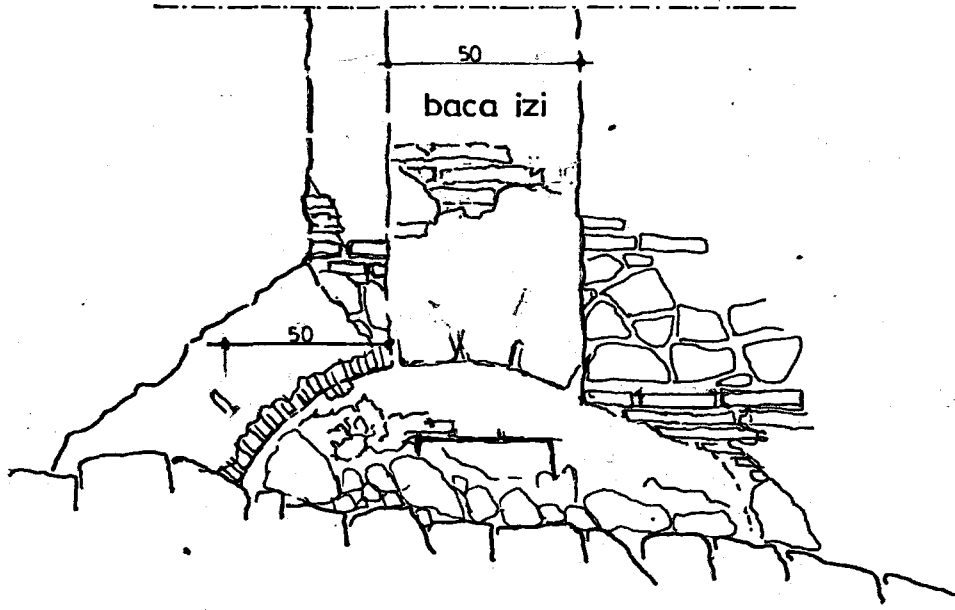
HOCAPAŞA HAMAMI KÜLHAN RÖLÖVESİ

PLAN

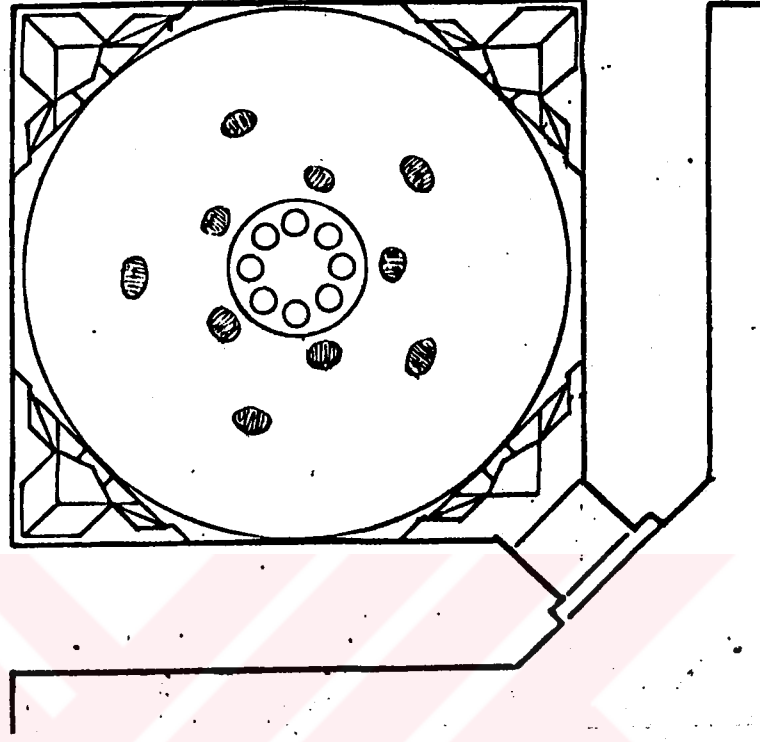
I-I KESİTİ

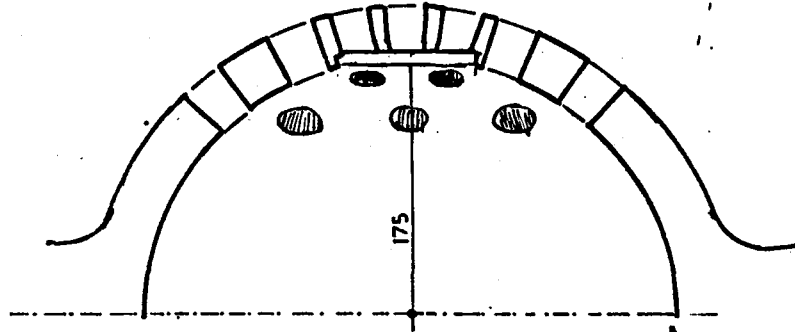
GÖRÜNÜŞ

Şekil 6.3. Hocapaşa Hamamı Külhane Rölövesi

0 20 40 60 (cm)

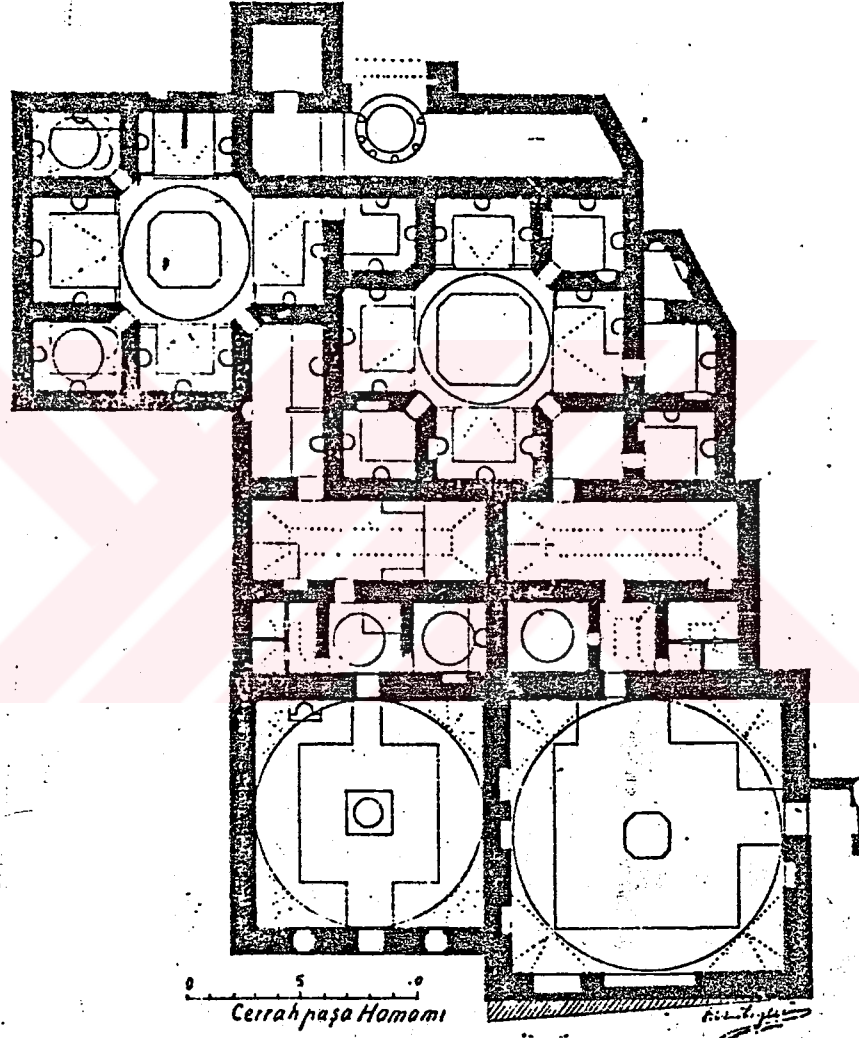
PLAN

0 0.5 1 2m

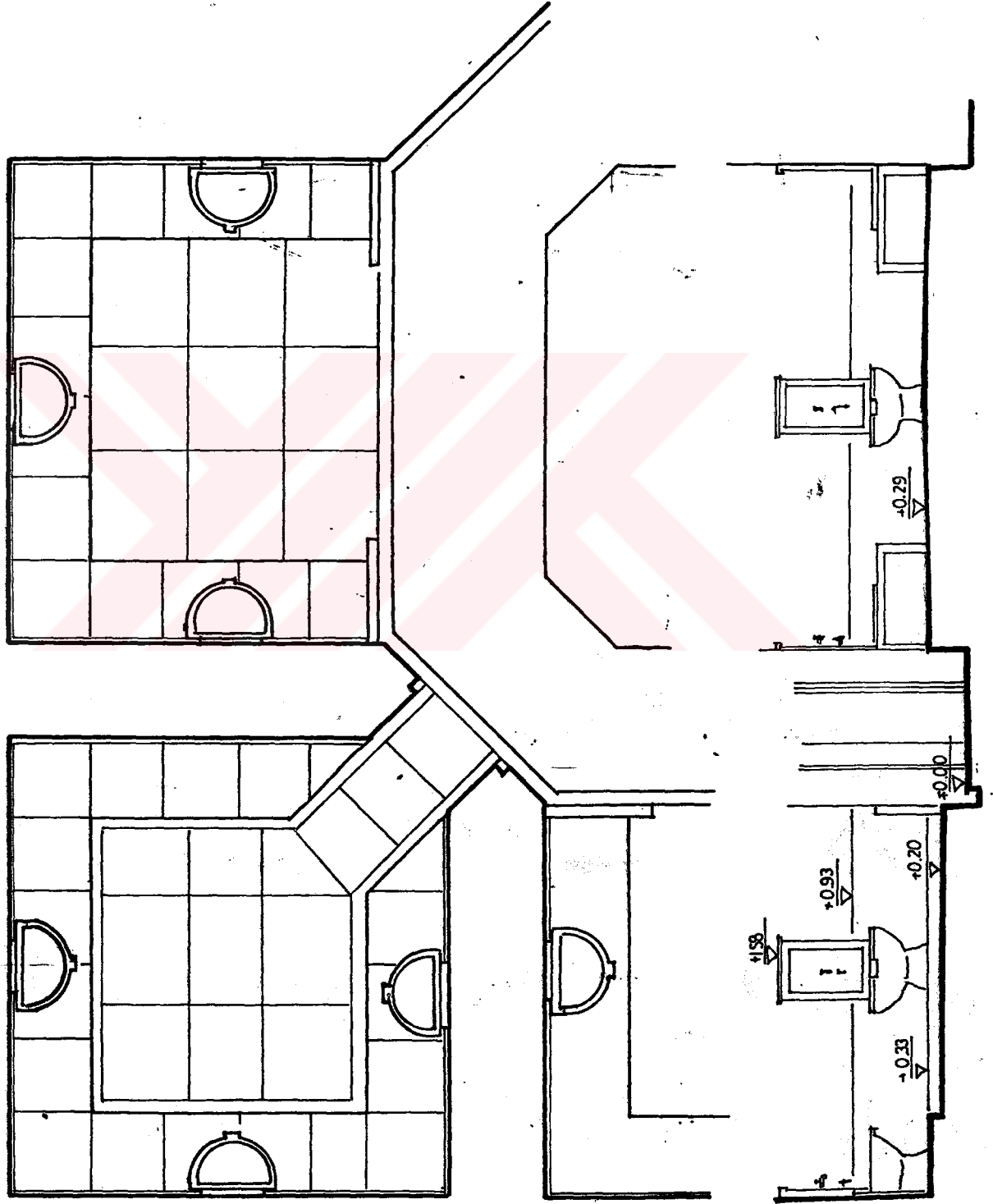
Şekil 6.4. Batı Köşe Halvet Hücresi Örtü Restitüsyonu

KESİT

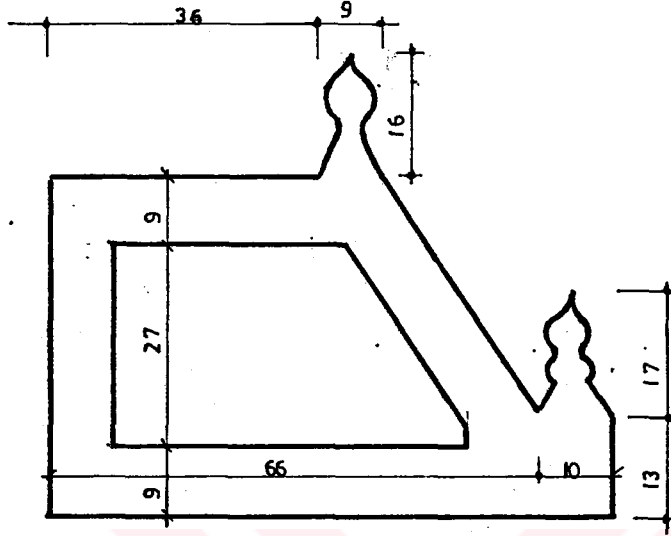

Prof.Dr. Semavi Eyice, İstanbul 1988

Şekil 6.5. Cerrahpaşa Hamamı Planı

Şekil 6.6. Nişanca Hamamı Kısmi Rölövesi

GÖRÜNÜŞ

PLAN

Şekil 6.7. Gedikpaşa Hamamı Seki Korkuluğu Rölövesi

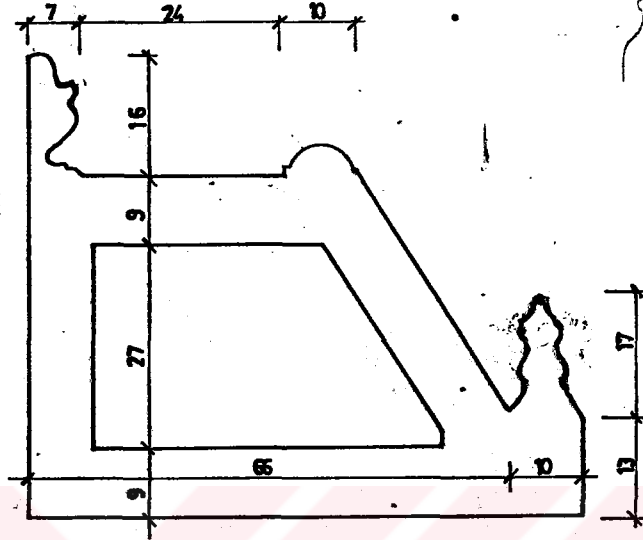

(RÖLÖVE)

GÖRÜNÜŞ

Şekil 6.8. İshak Paşa Hamamı Seki Korkuluğu Parçası Rölövesi

0 10 20 30

GÖRÜNÜŞ

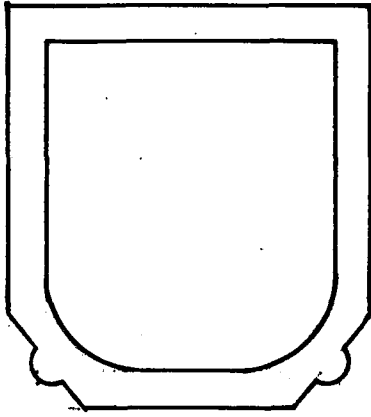

PLAN

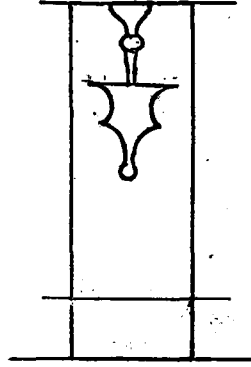
İSHAK PAŞA HAMAMI
SEKİ KORKULUĞU

0 10 20

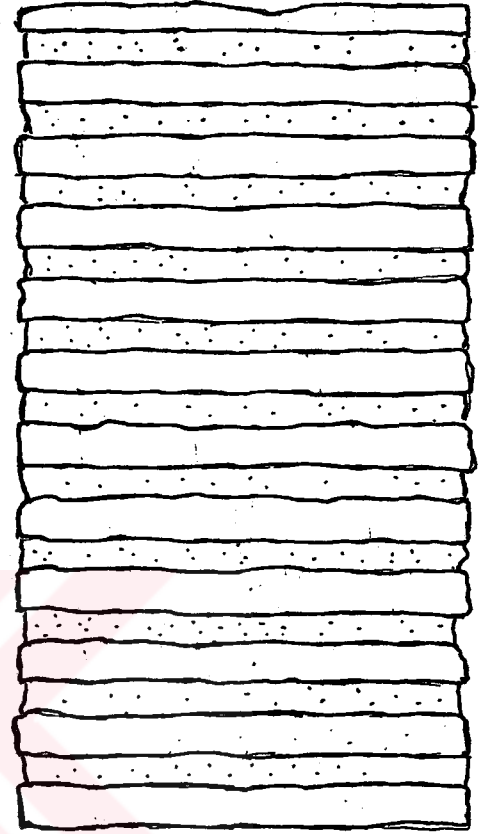
Şekil 6.9. İshak Paşa Hamamı Seki Korkuluğu
Restitüsyonu

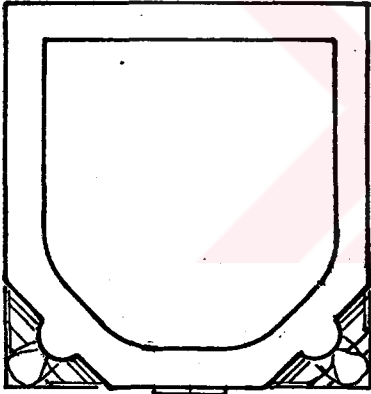
PLAN

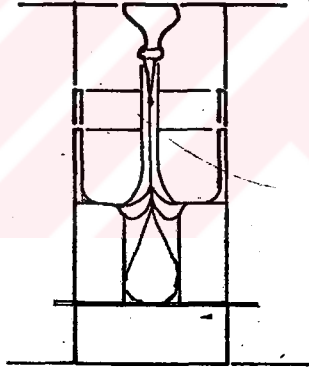
KÖŞE GÖRÜNÜŞÜ

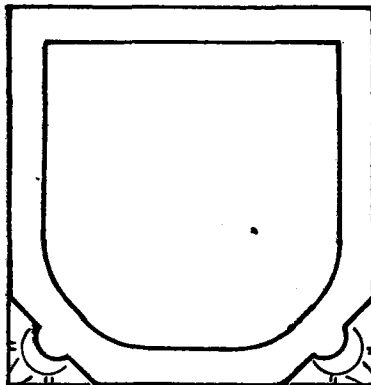
HYPOCAUST AYAKLARI (60x60)
SICAKLIK ANA MEKANI ALTINDA

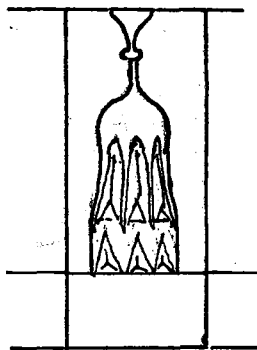
PLAN

KÖŞE GÖRÜNÜŞÜ

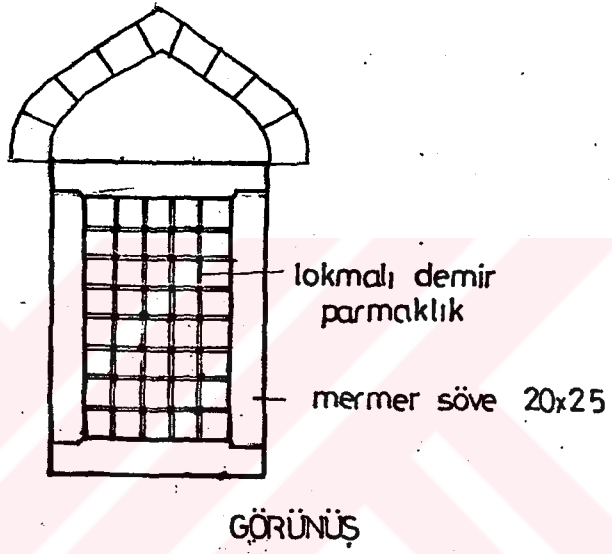
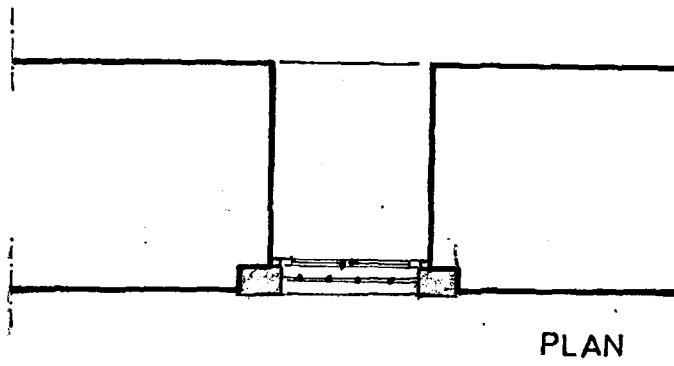

PLAN

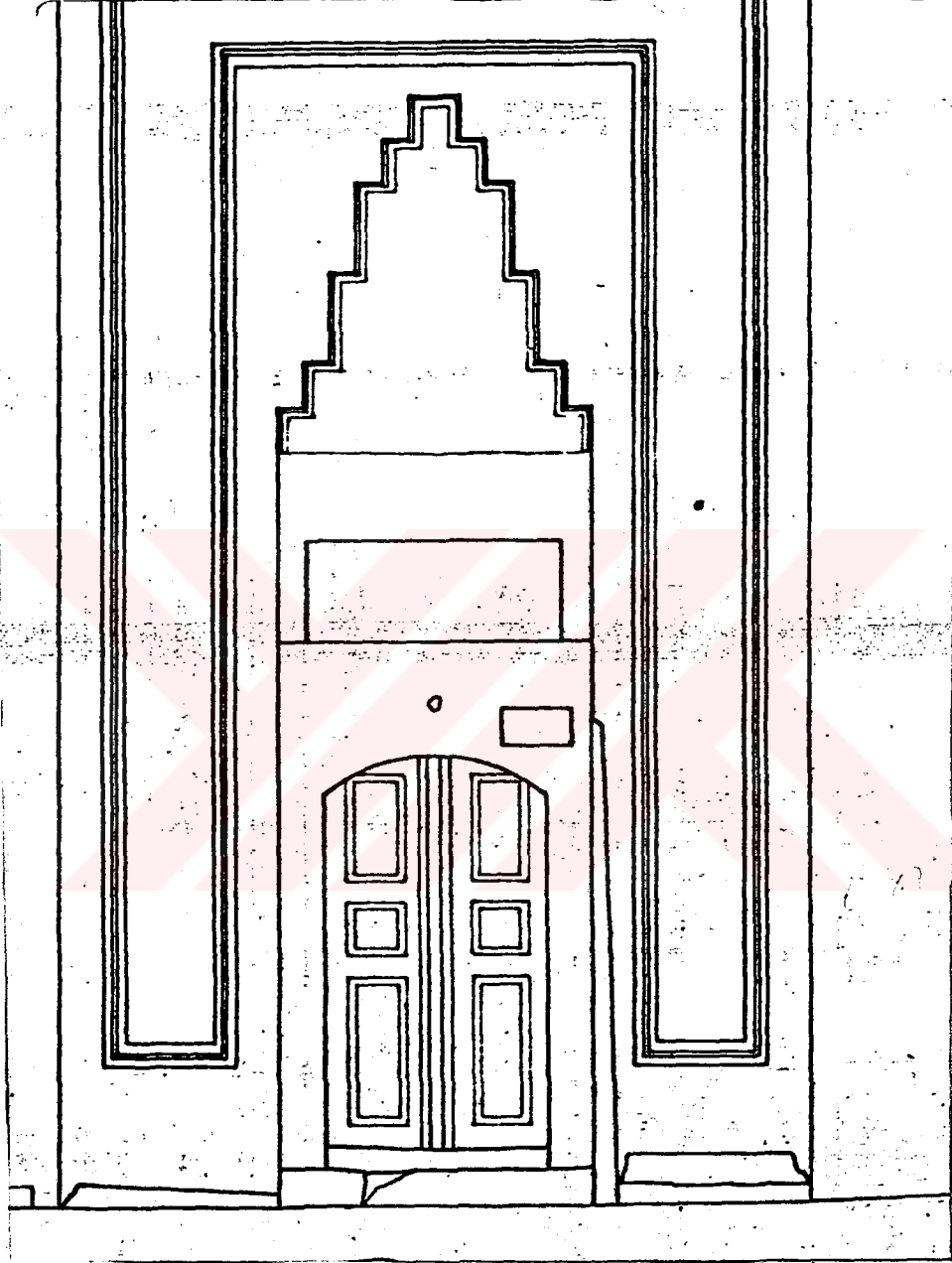
KÖŞE GÖRÜNÜŞÜ

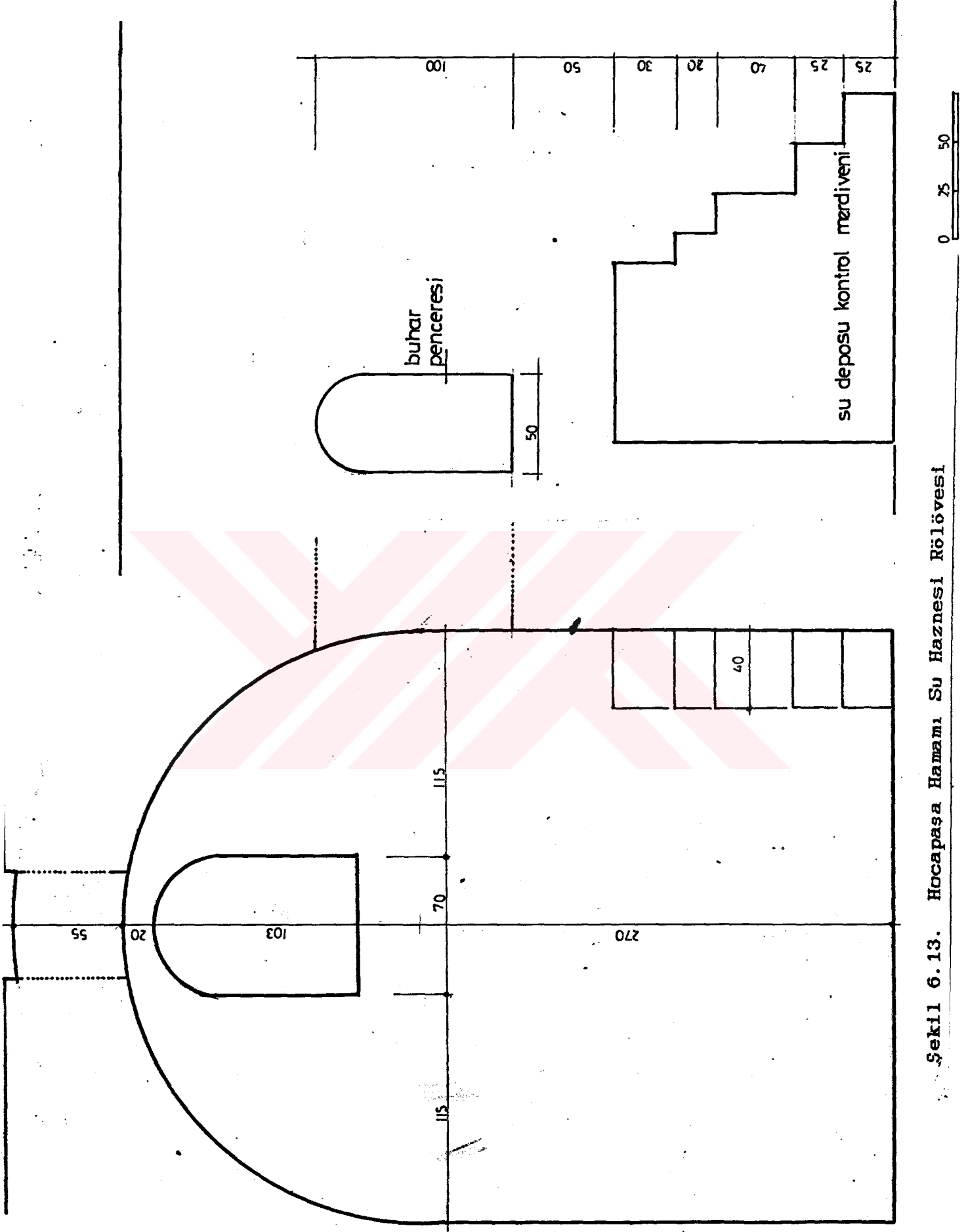

0 50 100

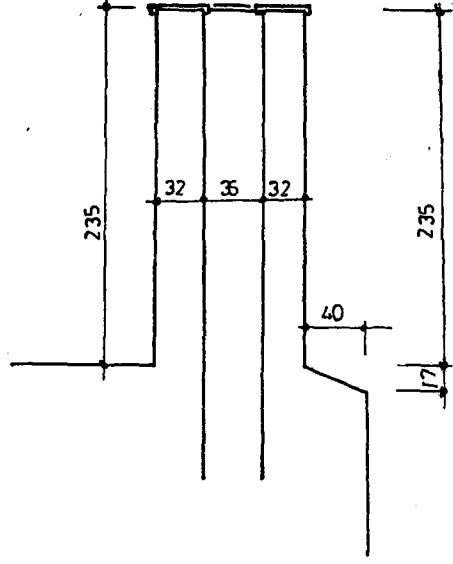
Şekil 6.11. Pencere Restitüsyonu

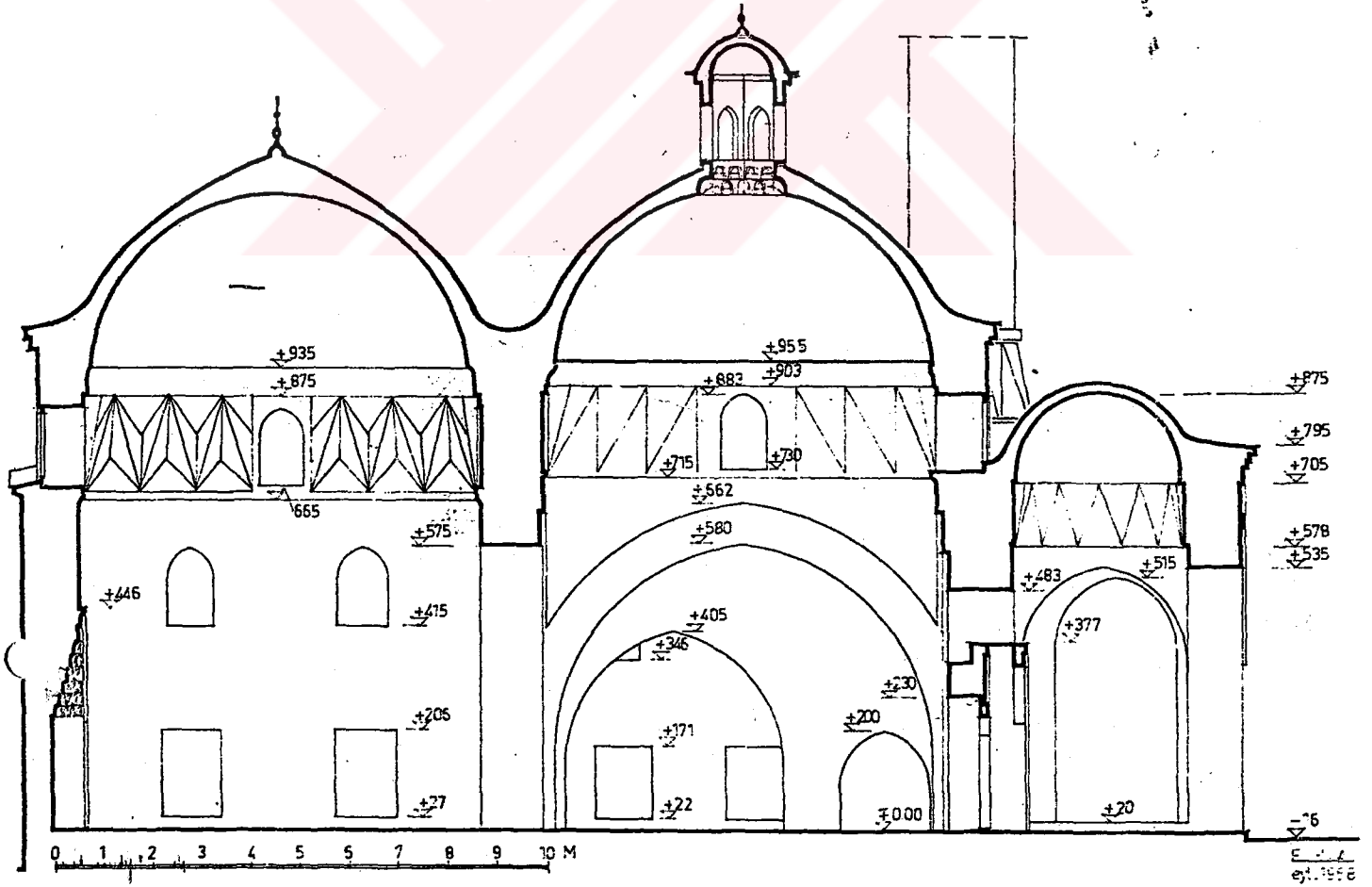
Şekil 6.12. Mahmutpaşa Hamamı Kapısı (S. Gezgin)

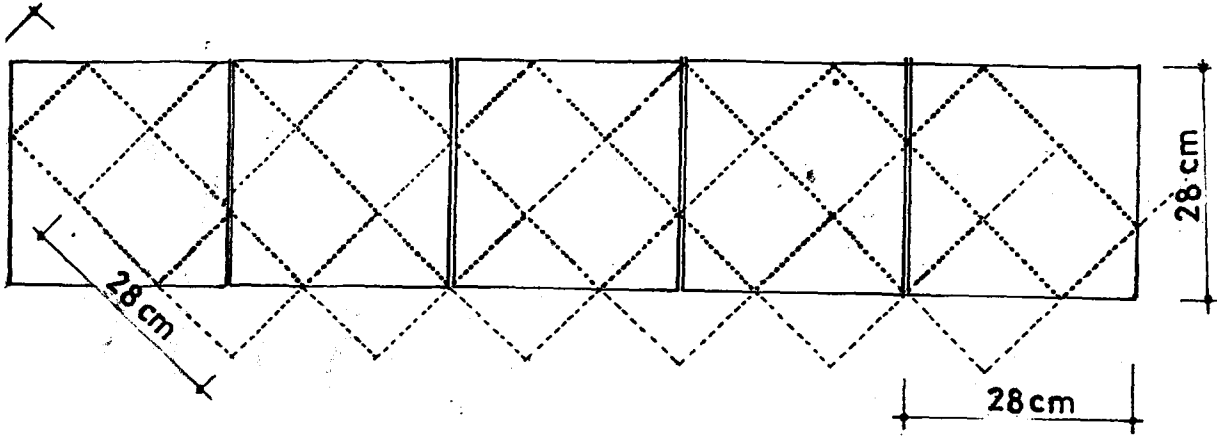
Şekil 6.13. Hocapaşa Hamamı Su Haznesi Rölövesi

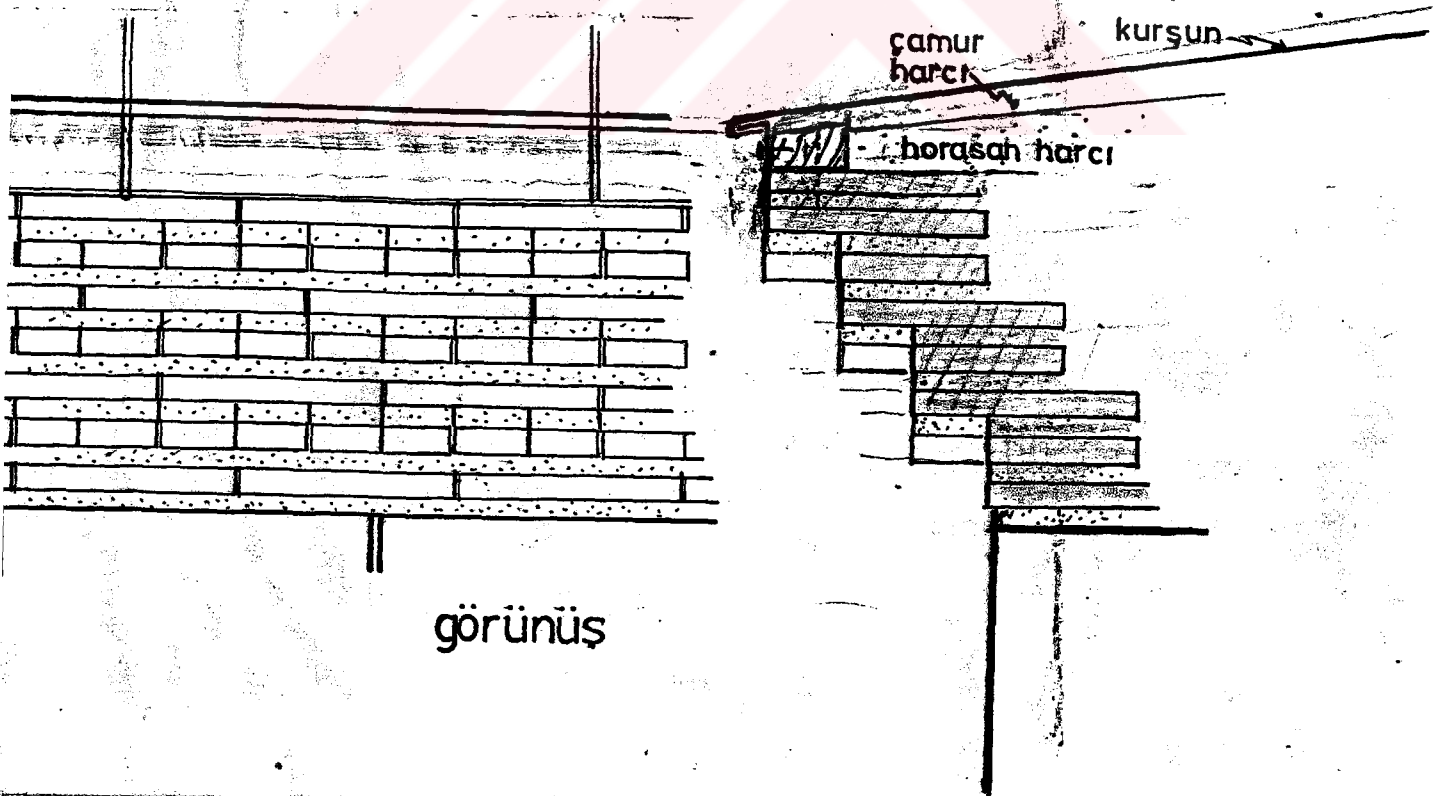
Şekil 6.14. Mahmutpaşa Hamamı Baca Rölövesi (S. Gezgin)

Şekil 6.15. İnegöl'de İshak Paşa Camii Kesit Rölövesi
(E. H. Ayverdi)

plan

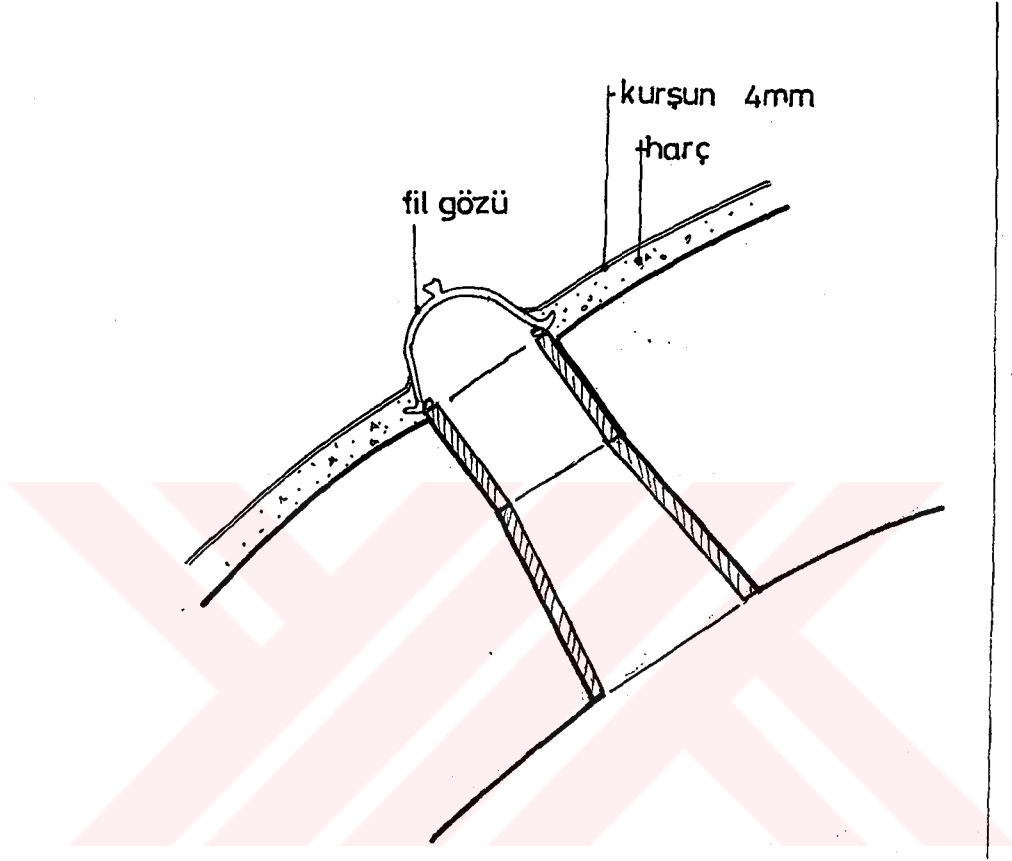

görünüş

kesit

Şekil 6.16. İshak Paşa Hamamında Kırpi Saçak Restitüsüyonu

0 10 20 30

Şekil 6.17. Fil Gözü Restitüsü

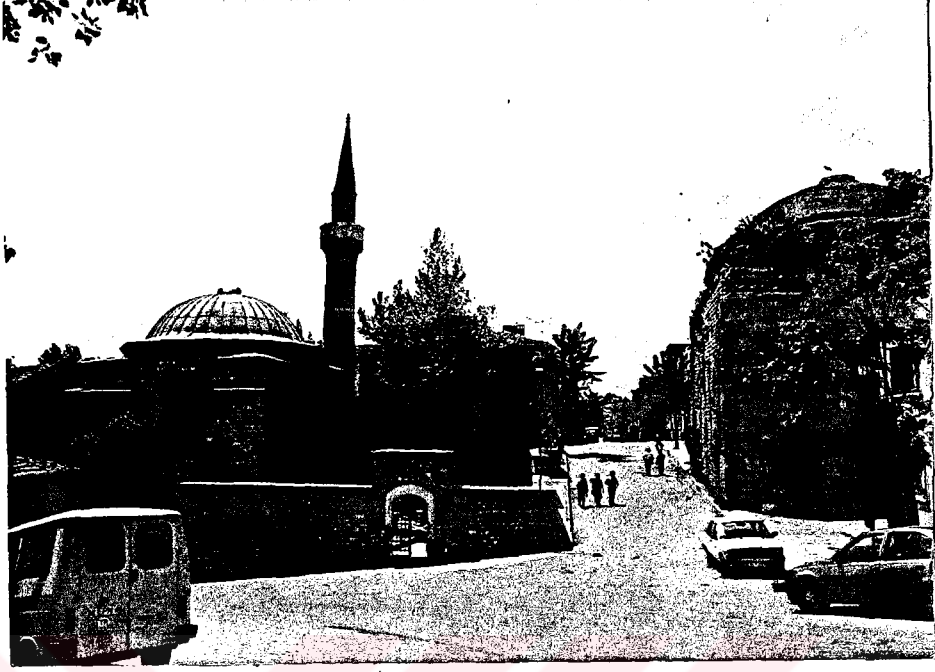

Foto 1. Akbıyık Caddesi

Foto 2. Mektebin Boş Arsası ve Sur-u Hümayun

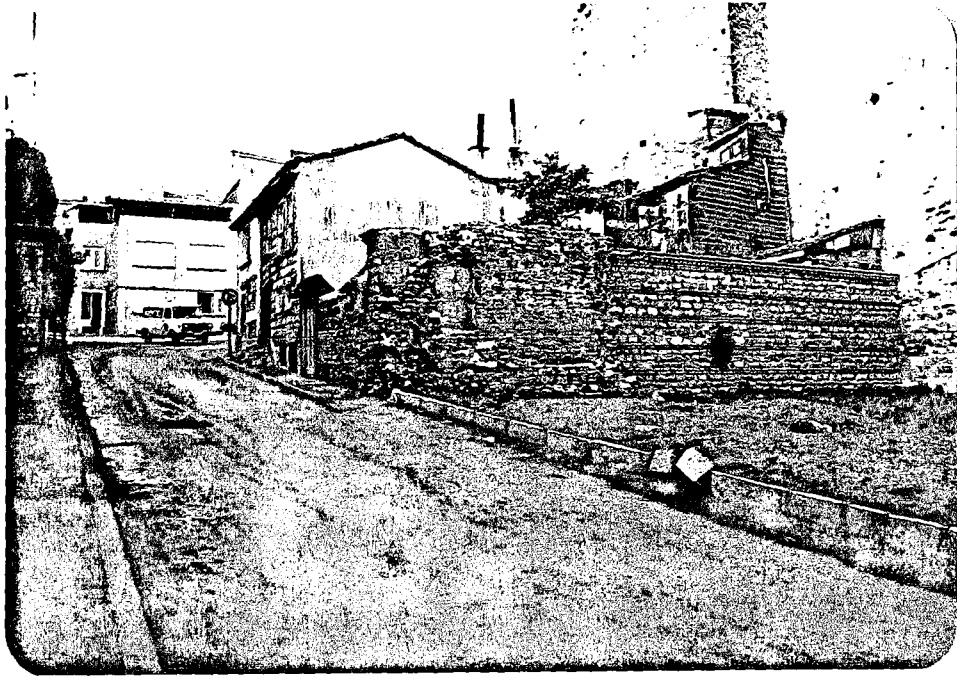

Foto 3. Mektebin Boş Arsası

Foto 4. Çevredeki Konut Yapıları

Foto 5. Sur-u Sultani'de Saraya Giriş Kapısı
(Bab-ı Hümayun)

Foto 6. Tevkifhane Binası

Foto 7. Tevkifhane Kitabesi

3 haziran 1912 İshakpa-
şa yangınından bir
görünüş

Foto 8. İshak Paşa Mah. yangını (1912)

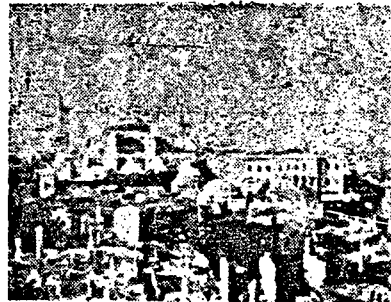

Foto 9. İshak Paşa Mah. Yangını (1912)

3 haziran 1912 tarihinde vuku bulan ve İshakpaşa yangını diye adlandırılan yangından : resim

Foto 10. --- İshak Paşa Mah. Yangını (1912)

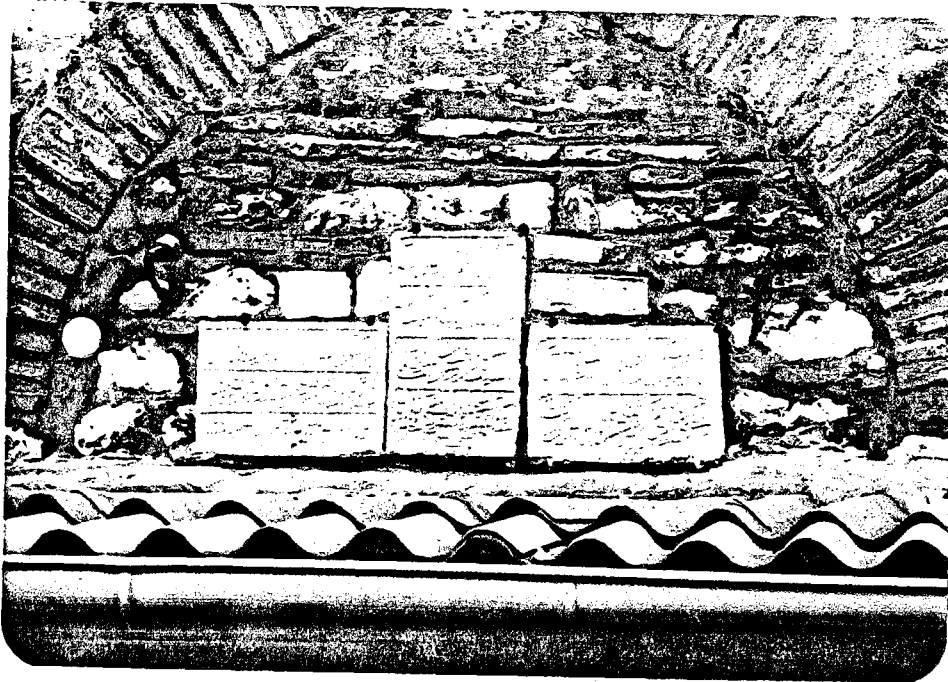

Foto 11. İshak Paşa Camii, Onarım Kitabeleri

Foto 12. İshak Paşa Camii Yanındaki Tarihi Evler

Foto 13. İshak Paşa Hamamı Giriş Cephesi ve Önündeki Pansiyon

Foto 14. Hamam ve Çevresi

Foto 15. Kuzeybatı Duvarı Önündeki Kömürlükler

Foto 16. Külhanın Yerindeki Yeni Yapı

Foto 17. Caminin Güneydoğusundaki Tarihi Yapılar

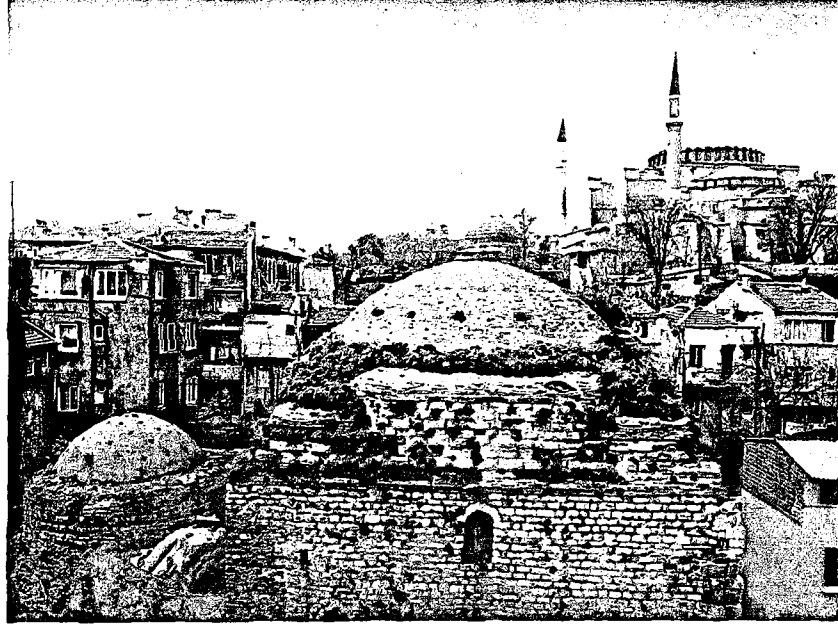

Foto 18. Yakın Çevredeki Betonarme Yapılar

Foto 19. Hamam Giriş ve Üstte Havalandırma Deliği

Foto 20. Soyunmalık Kuzeydoğu ve Güneydoğu Cephesi

Foto 21. Soyunmalık Kubbesi

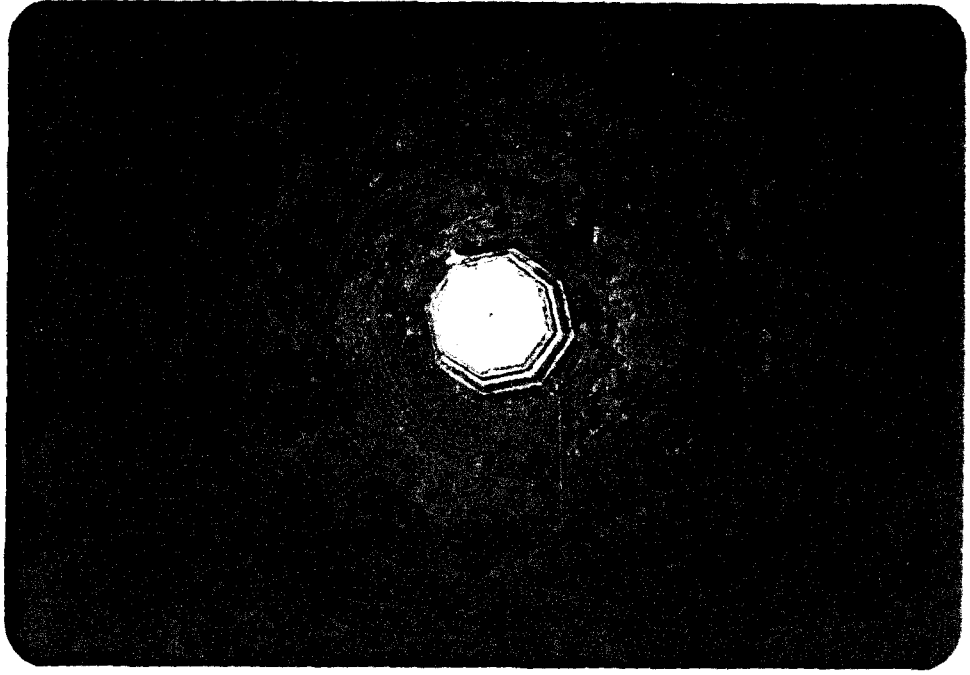

Foto 22. Soyunmalık Kubbesinde Aydınlık Feneri Deligi

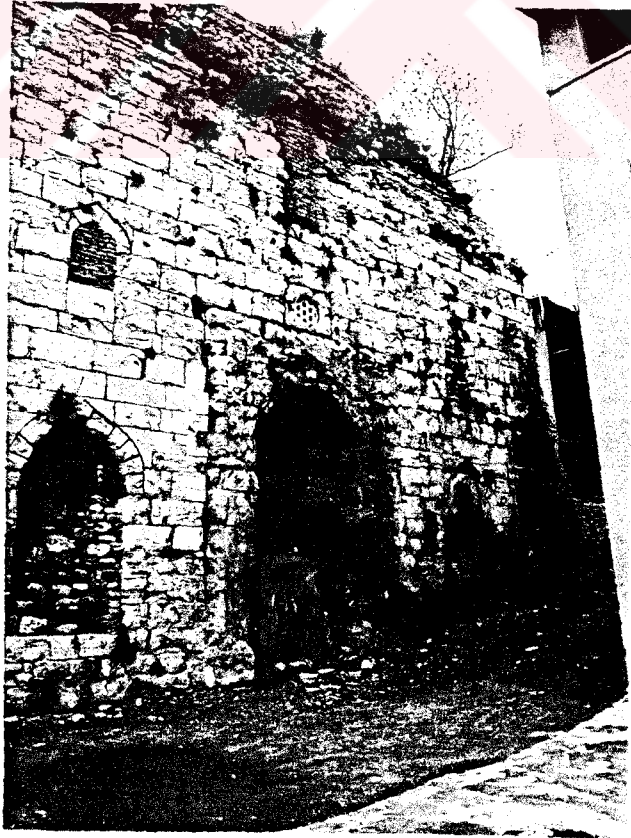

Foto 23. Kuzeydoğu Cephesi

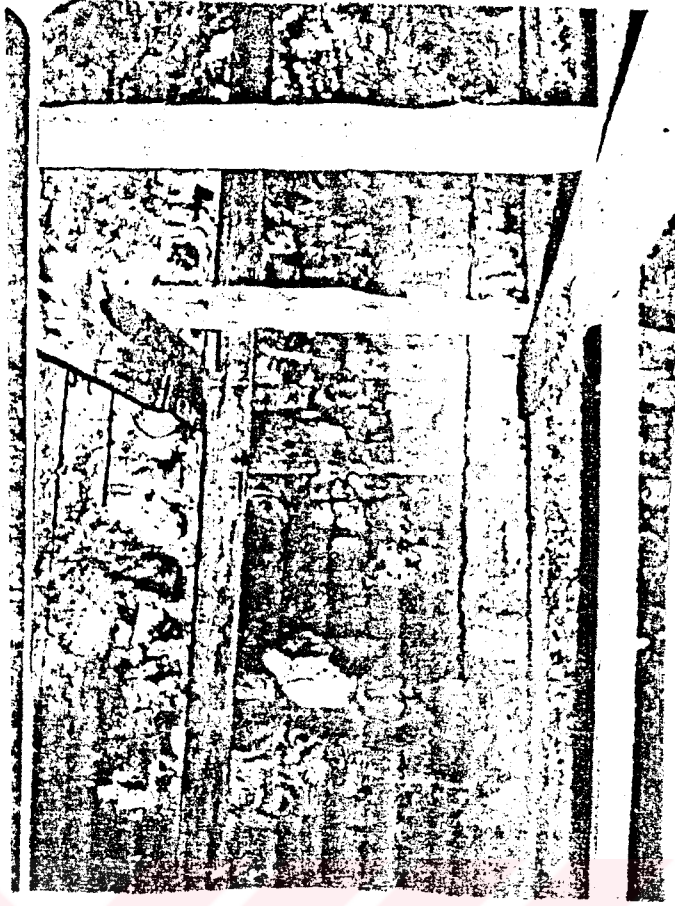

Foto 24. Soyunmalık Kuzeybatı I. Sıra Penceresi

Foto 25. Soyunmalık Kuzeybatı I. Sıra Penceresi

Foto 26. Niş Kemer

Foto 27. Soyunmalık Pencere Kemer ve Betonarme Kiriş

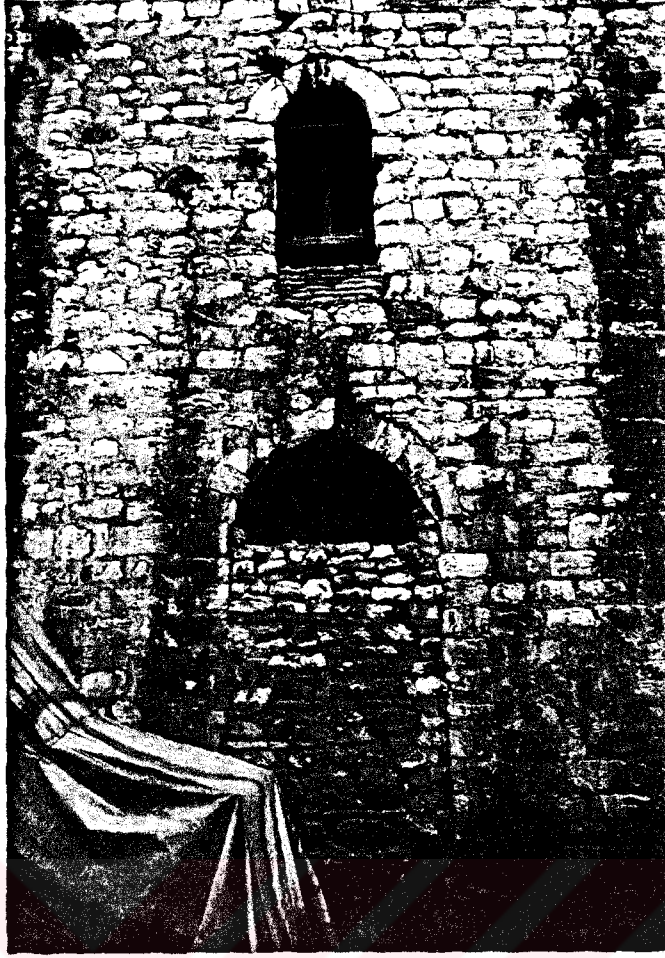

Foto 28. Soyunmalık I. ve II. Sıra Pencereleeri ve Kemer Aynasında Demir Parmaklık

Foto 29. Kapatılmış Pencereleer

Foto 30. Soyunmalık III. Sıra Penceresi ve Kemerli Niş .

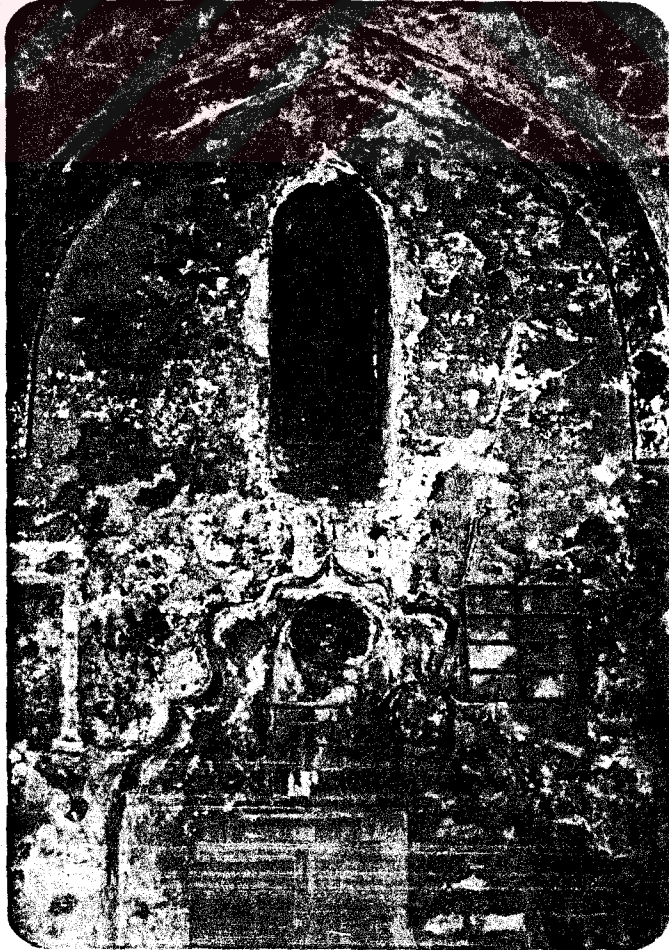

Foto 31. Soyunmalık Güneybatı Duvarında Kemerli Niş

Foto 32. Soyunmalık Sekisi Kalıntısı

Foto 33. Soyunmalık Sekisi Takunyalık Kalıntıları

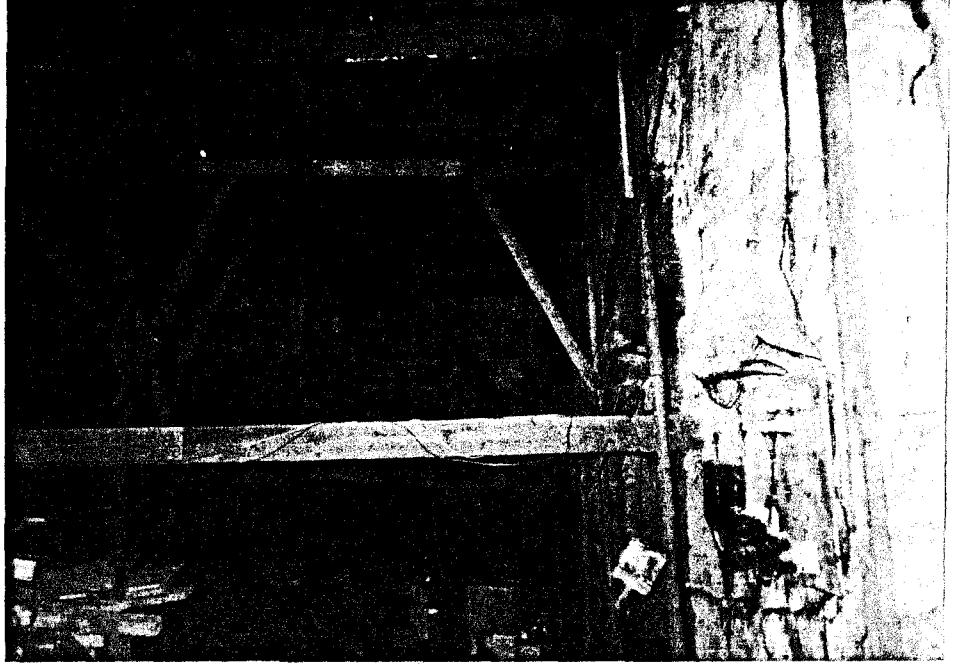

Foto 34. Ahsap Ara Kat

Foto 35. Soyunmalık-Ilıklık Kapısı

Foto 36. Ilıklık Kubbesi

Foto 37. Ilıklıkta Ahşap Ara Kat ve Merdiveni

Foto 38. Ilıklık-Hela Kapısı

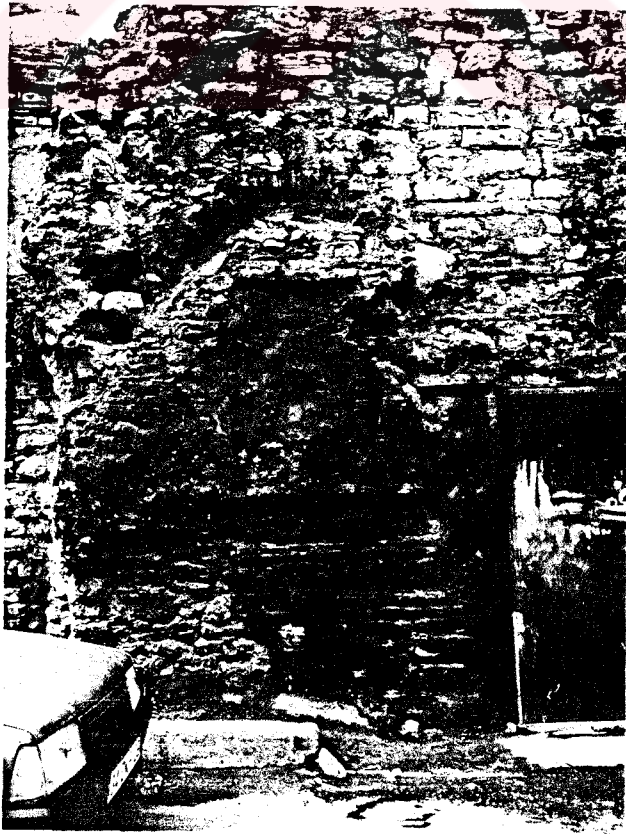

Foto 39. Üçgenli Kuşak İzi

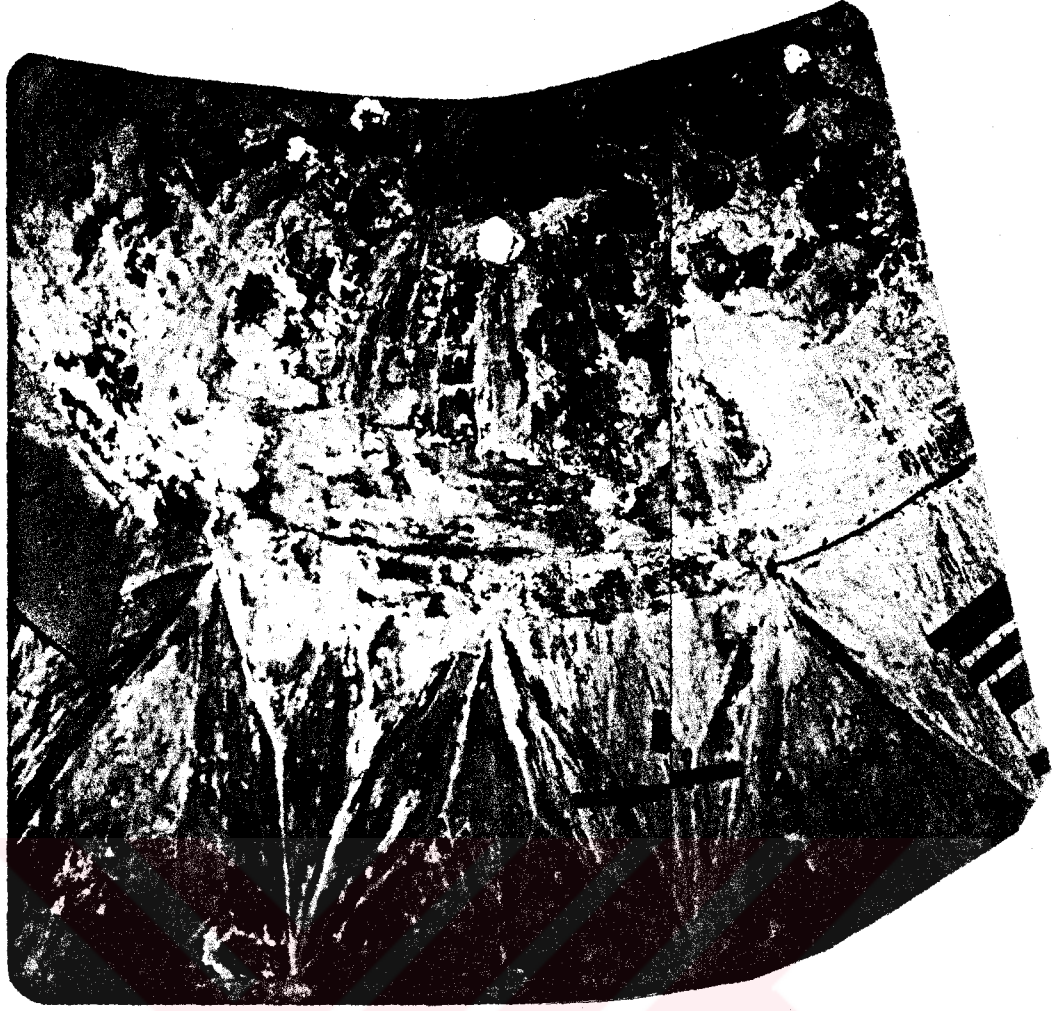

Foto 40. Ilıkılıkta Fil Gözleri ve Üçgenli Kuşak

Foto 41. Sıcaklık Güneydoğu Duvarı ve Ek Baraka

Foto 42. ift Merkezli ve stten Tegetli Kemer

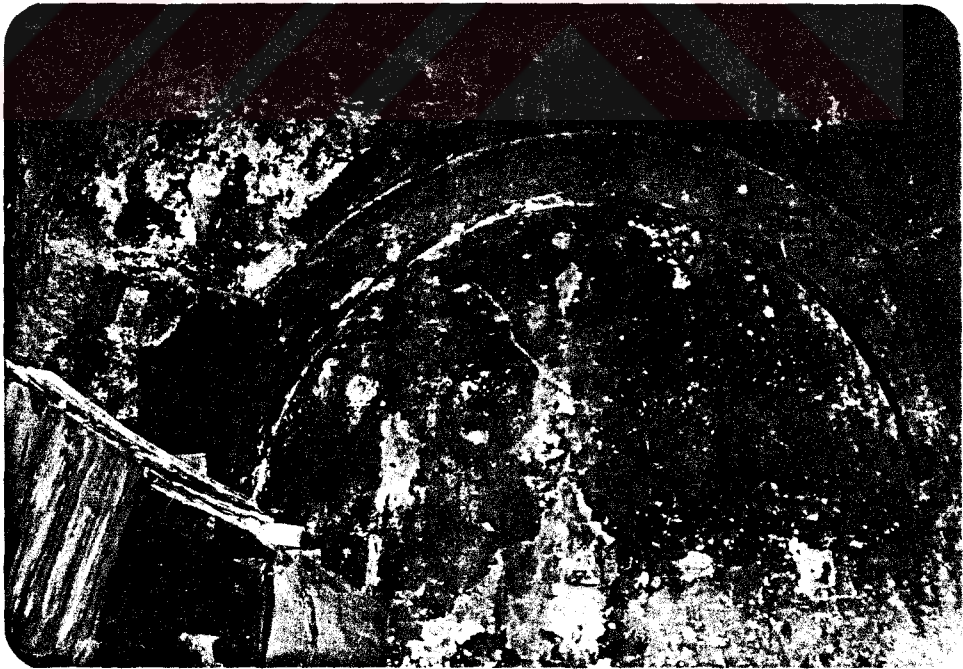

Foto 43. Dairesel Kemer

Foto 44. Yıldız Tono

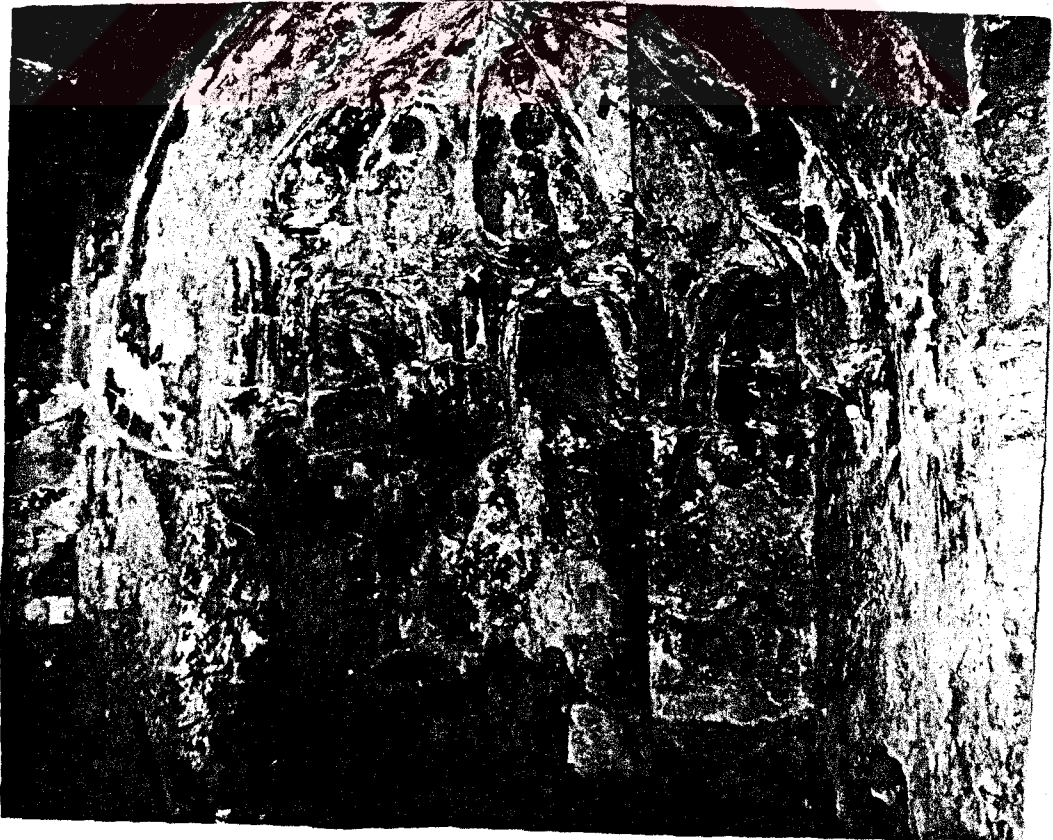

Foto 45. Güneybatı Hyvanı Duvarında Buhar Penceresi İzi

Foto 46. Bat, Köşe Hücresi Kubbe Kalıntısı

Foto 47. Kuzey Köşe Hücresi Kubbe Kalıntısı

Foto 48. Su Kanalları ve Eyvan Zemini

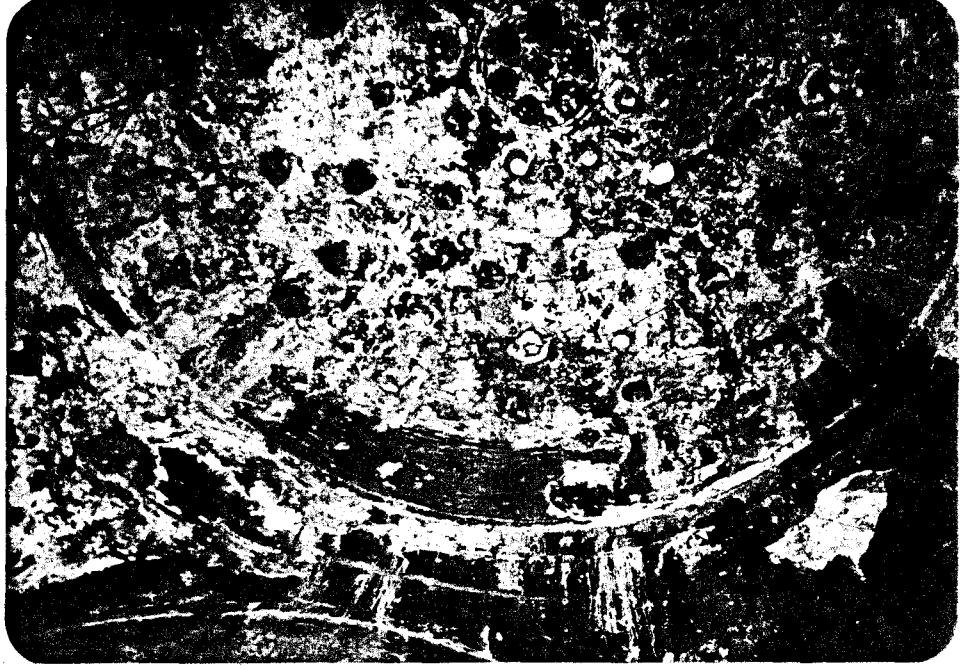

Foto 49. Sıcaklık Merkezi Kubbesi

Foto 50. Güneybatı Eyvanındaki Fil Gözleri

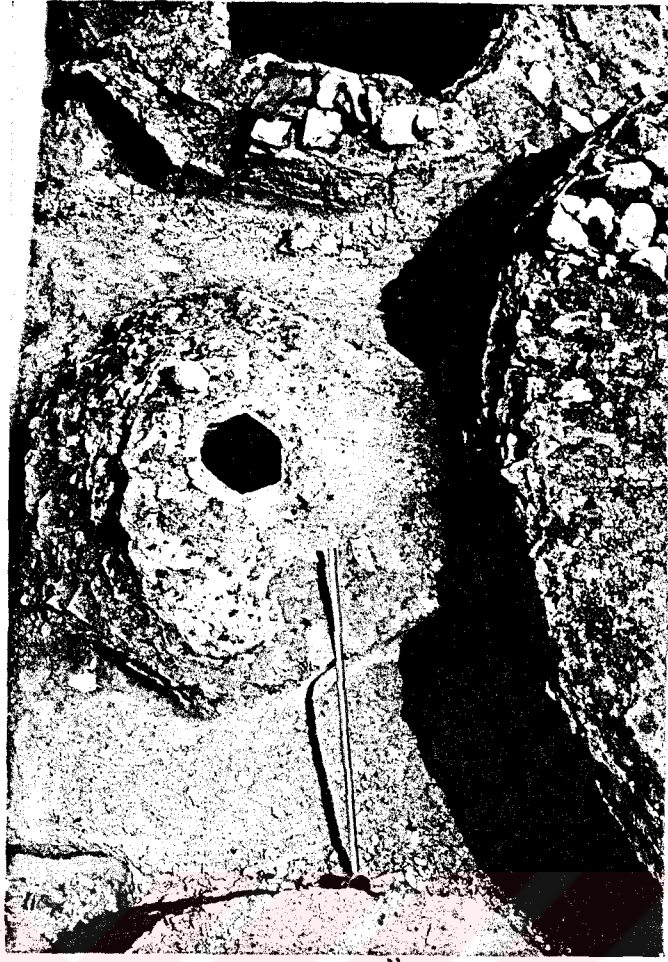

Foto 51. Kuzeybatı Eyvanı Örtüsünde Aydınlatma Deligi

Foto 52. Kubbe Kalıntısında Fil Gözleri

Foto 53. Kuzeydoğu Cephesi

Foto 54. I. Sıra Penceresi

Foto 55. II. Sıra Pencere Boşluğu

Foto 56. Dogu Tarafı Pencerelemi

Foto 57. Harman Tuğlası ile Kapatılmış III.Kat Penceresi

Foto 58. Tromp Üstü Üçgeninde Kirpi Saçak Tuğlaları

Foto 59. Kuzeydoğu Cephesinde Kasnak ve Tromp Üstü
Üçgenleri

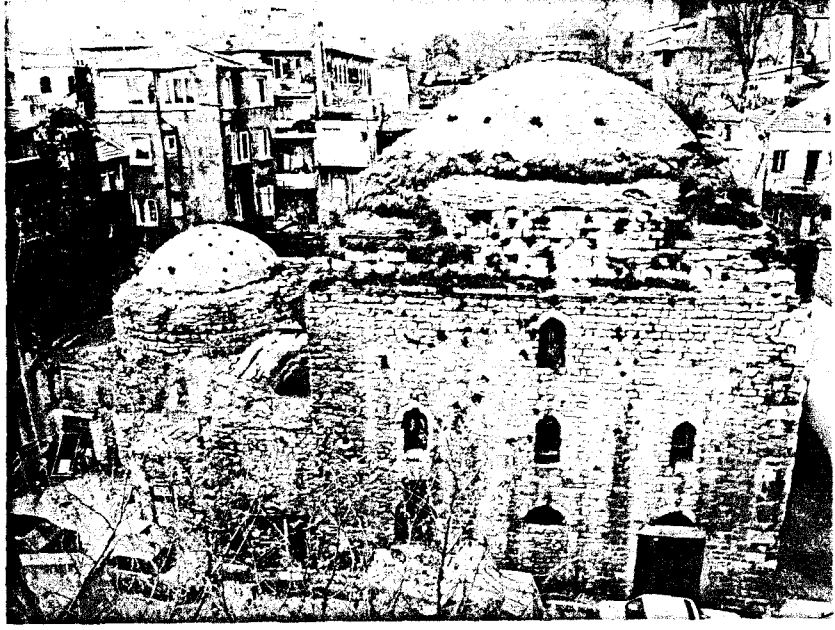

Foto 60. Güneydoğu Cephesi

Foto 61. Güneydoğu Cephesi

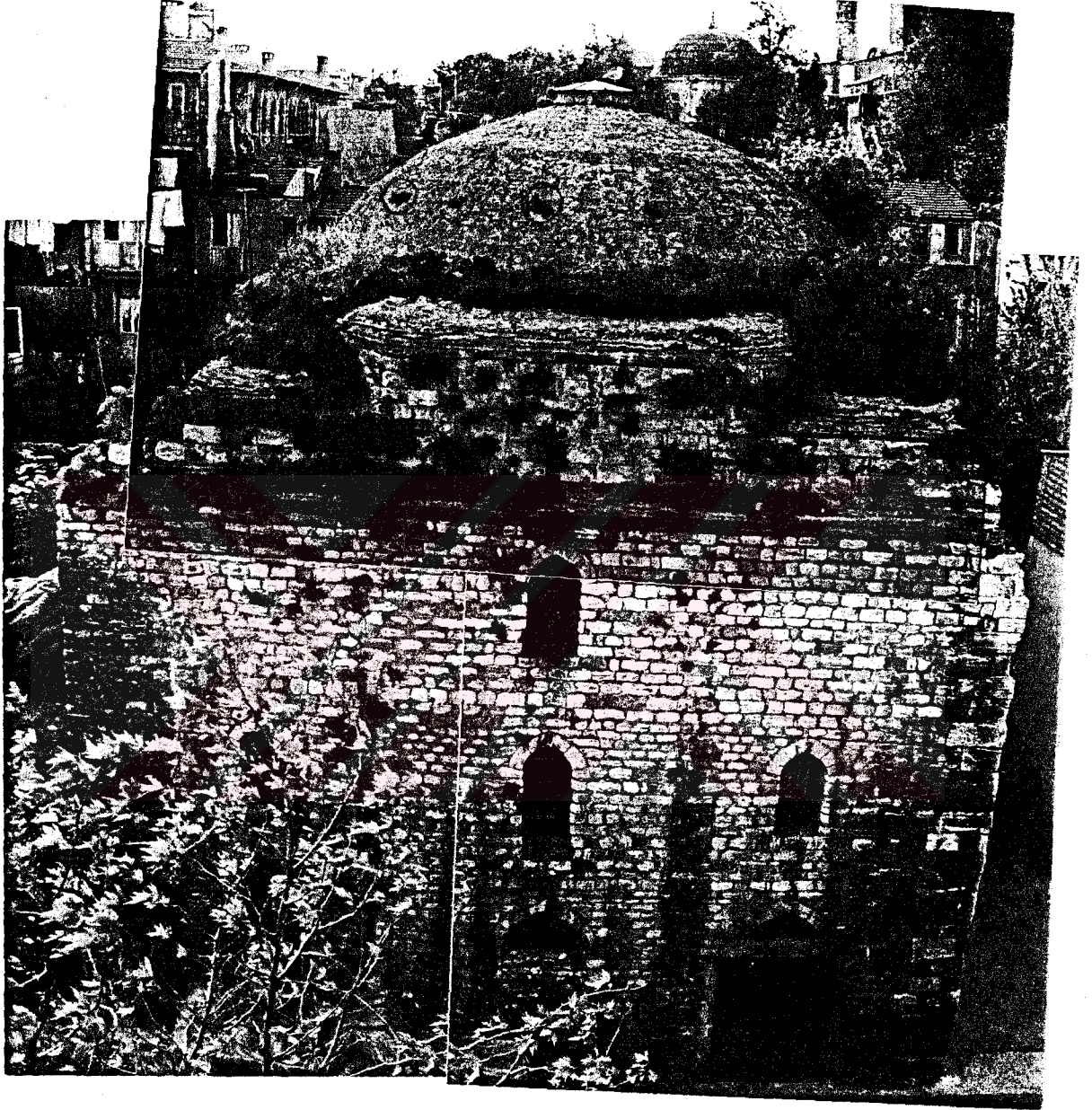

Foto 62. Soyunmalık Güneydoğu Cephesi

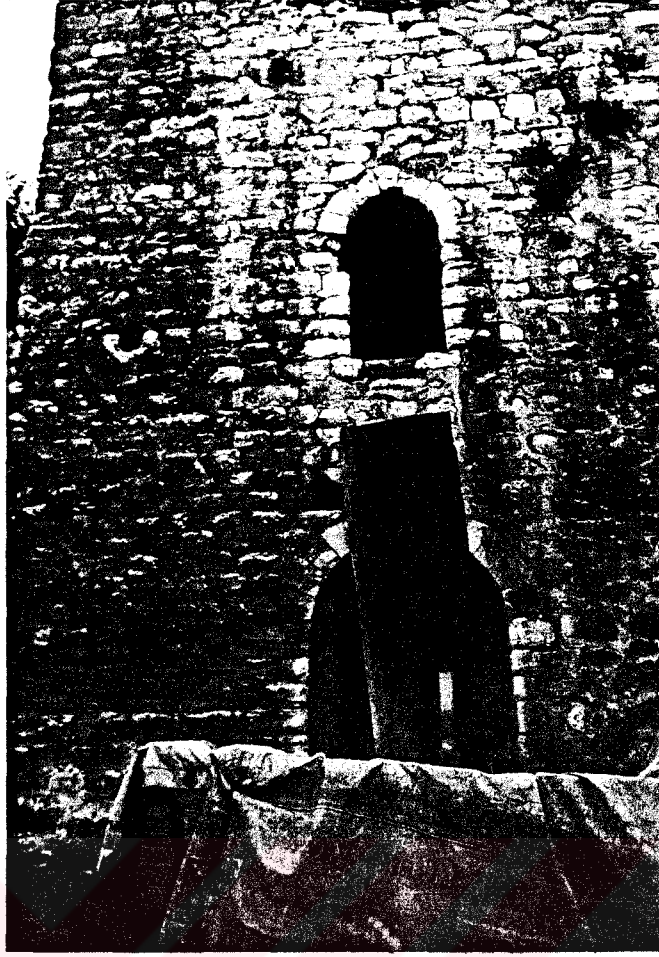

Foto 63. Buhar Bacası Çıkışı

Foto 64. Buhar Bacası Çıkışı ve Künkleri

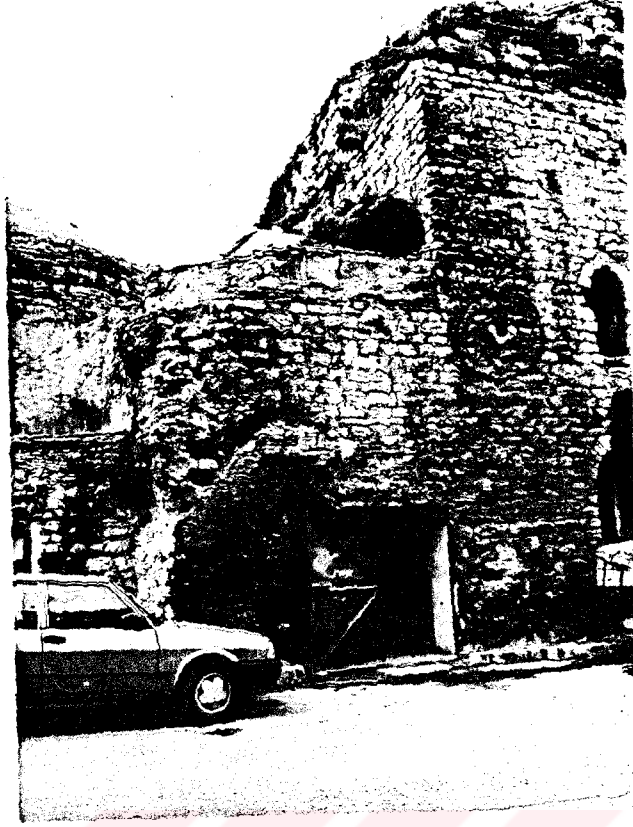

Foto 65. Buhar Bacası Çıkışı

Foto 66. Ek Baraka

669. R. : Bâb-ı Hümayûn yakınında Sadr-ı a'zam İshak bin İbrâhîm Paşa
Hamamı. 1950'deki hâli

670. R. : Bâb-ı Hümayûn yakınında Sadr-ı a'zam İshak bin İbrâhîm Paşa
Hamamı 1970'deki hâli

Foto 67. Hamamın Güneydoğu Cephesinin 1950'deki ve
1970'deki Hali (E. H. Ayverdi)

Foto 68. Sıcaklık Merkezi Kubbesi ve Kasnağı

Foto 69. Sonradan Açılmış Kapı

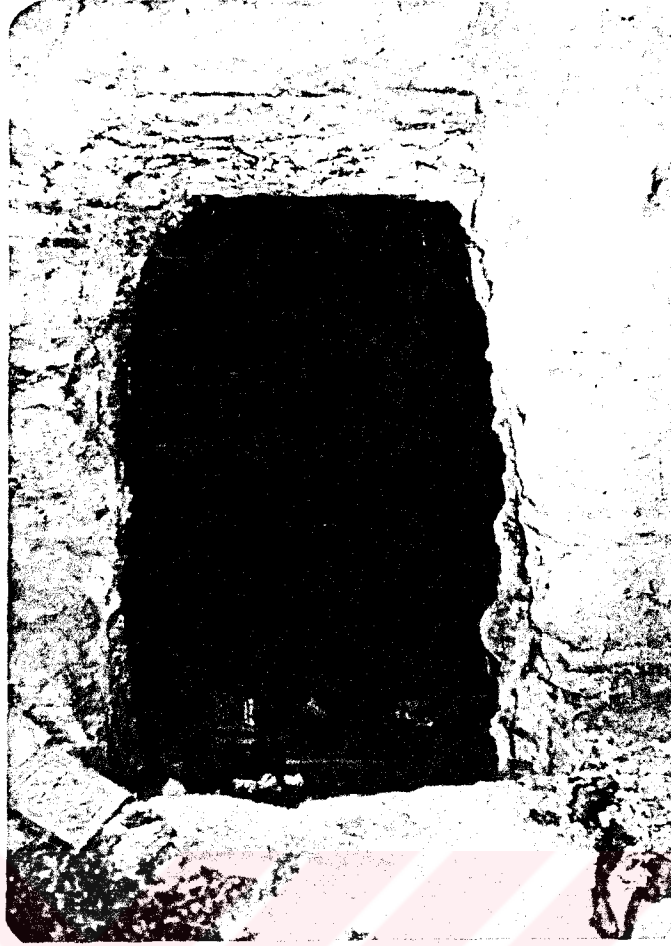

Foto 70. Sıcaklık Güneydoğu Duvarında Sonradan Açılmış Kapı

Foto 71. Kuzeybatı Cephesi

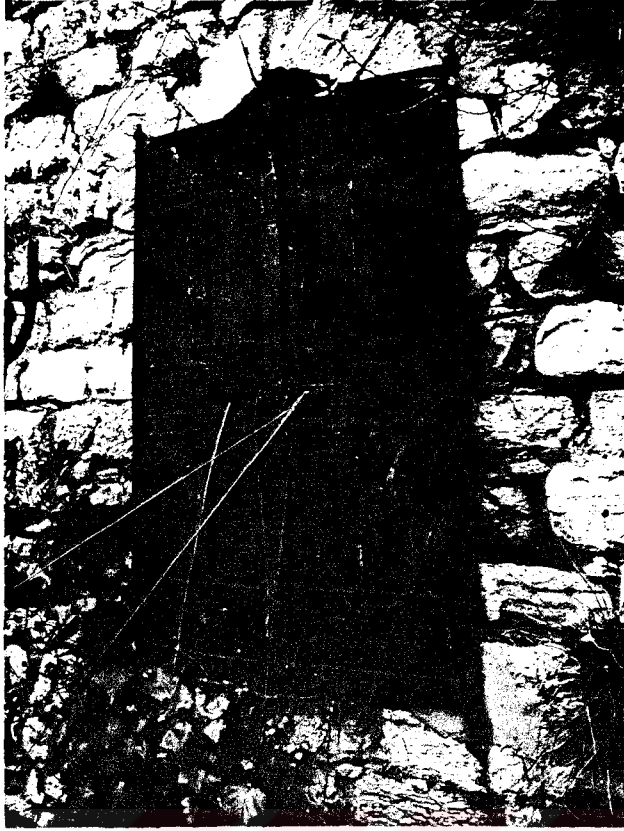

Foto 72. Pencere Kepengi

Foto 73. Kuzey Köşe Taşları

Foto 74. Kuzeybatı Cephesi

Foto 75. Sıcaklık Kuzeybatı Duvarı Önünü Kapanan Komşu Parselin Tuğla Duvarı

Foto 76. Süleymaniye Güneybatı Duvarı

Foto 77. Ayasofya Güneybatı Duvarı

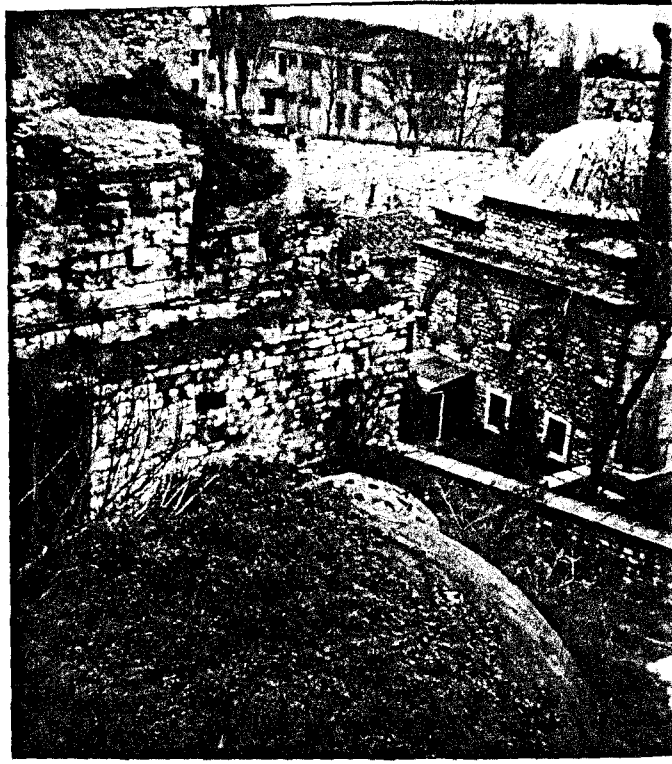

Foto 78. Soyunmalık Güney Köşesindeki Kirpi Saçak
Tuğlaları ve Tromp Üstü Üçgeni

Foto 79. Soyunmalık Kasnağı Güneybatı Cephesi

Foto 80. Sıcaklık Tporak Zemini

Foto 81. Anan kapı Mermer Basık Kemerı

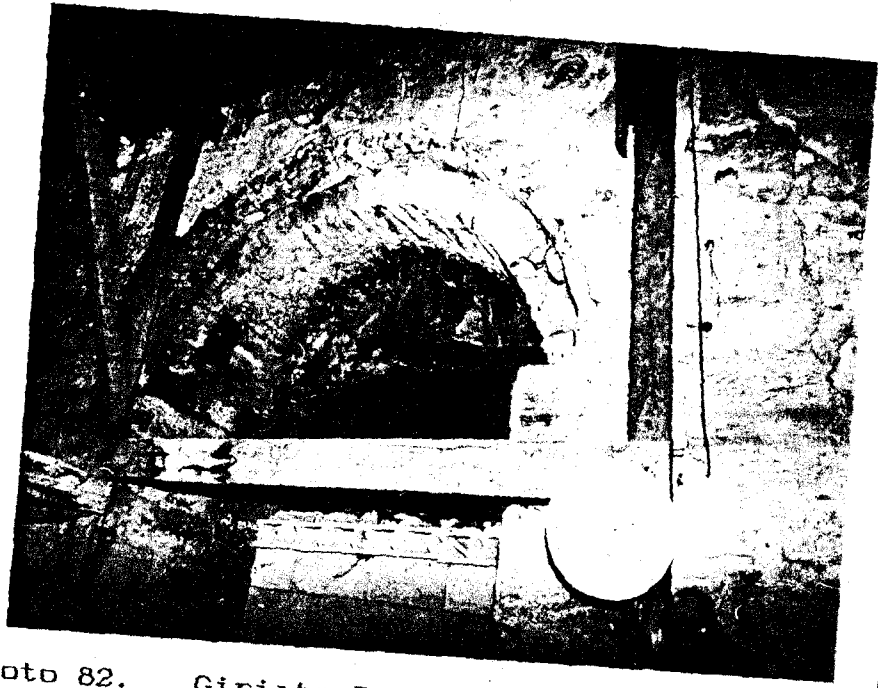

Foto 82. Giriste Dairesel Kemer

Foto 83. Tromp Kemer

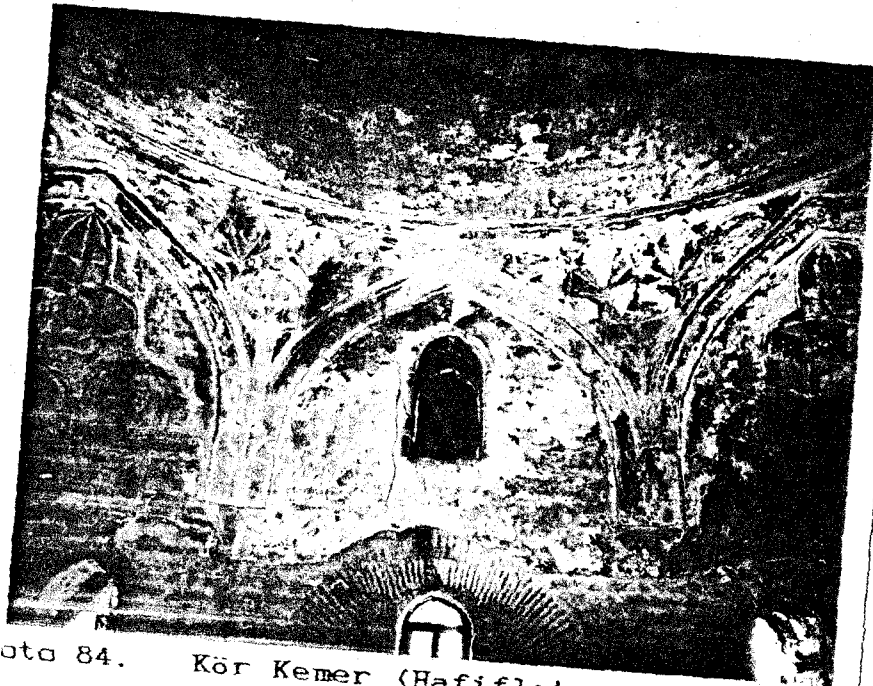

Foto 84. Kör Kemer (Hafifletme Kemer)

Foto 84.a. Güney Köşesi Halvet Hücresi Kapı İzi

Foto 85. Batı Köşesi Halvet Hücresi Kapısı

Foto 86. Sıcaklık Kubbesi Pandantifi

Foto 87. Mukarnaslı Pendentif

Foto 88. Kapı Üstü Mukarnaslı Pendentifi

Foto 89. Sıcaklık Kubbesi Kasnağı

Foto 90. Küfeki ve  st Miyosen Mermer Taşlar

Foto 91. "S" Egrili Kemerin Tuğlaları

Foto 92. Kemerlerdeki Çevre Şeridi

Foto 93. Tromp Mukarnaslarının Özel Şekilli Tuğlaları

Foto 94. Tromp Mukarnaslarının Özel Şekilli Tuğlaları
ve Demir Konsol Çubukları

Foto 95. Dilimli Yarım Kubbenin Tuğla Malzemesi

Foto 96. Kubbe Tuğlaları

Foto 97. Köşe Halvet Hücresinde Alçı Mukarnas

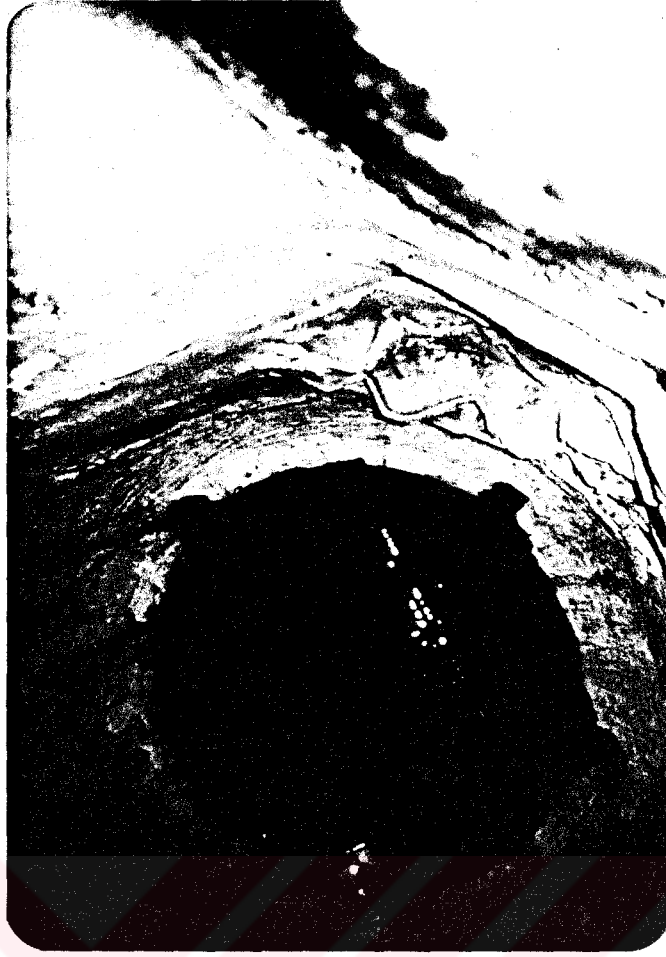
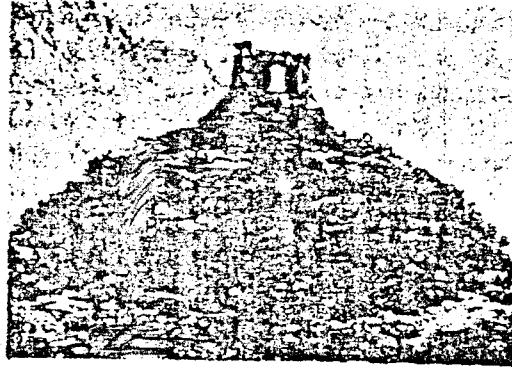

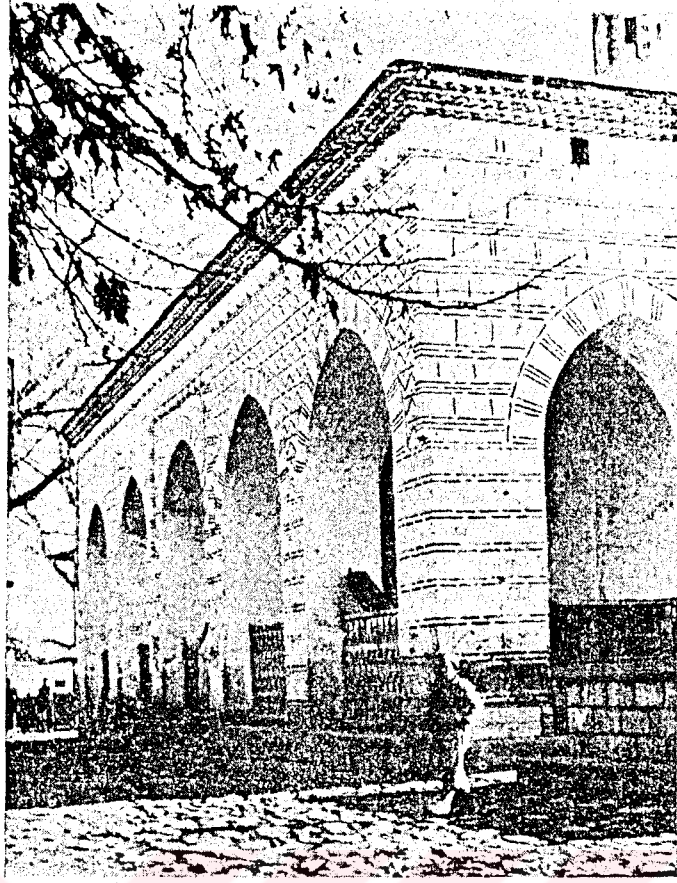
Foto 98. Alçı Mukarnas ve Kubbe Başlangıcı

— Amasya Hızır Paşa Hamamı'nın kârgir kubbeli soyunma mahallî ile aydınlık feneri (1963 yılı restorasyonundan önceki durumu)

39
Resim 98. Amasya Hızır Paşa Hamamı (15.y.Yıl)
(Yılmaz Önge - Vakıflar Dergisi, 1978).

Foto 99. Amasya Hızır Paşa Hamamı (15.yüzyıl)

495. R. : İnegöl'de İshak Paşa Câmî'i ön cebhesi

Foto 100. İnegöl'de İshak Paşa Caminin Üçlü
Kirpi Saçağı

Foto 101. Hocapasa Hamamı İkili Kirpi Saçağı

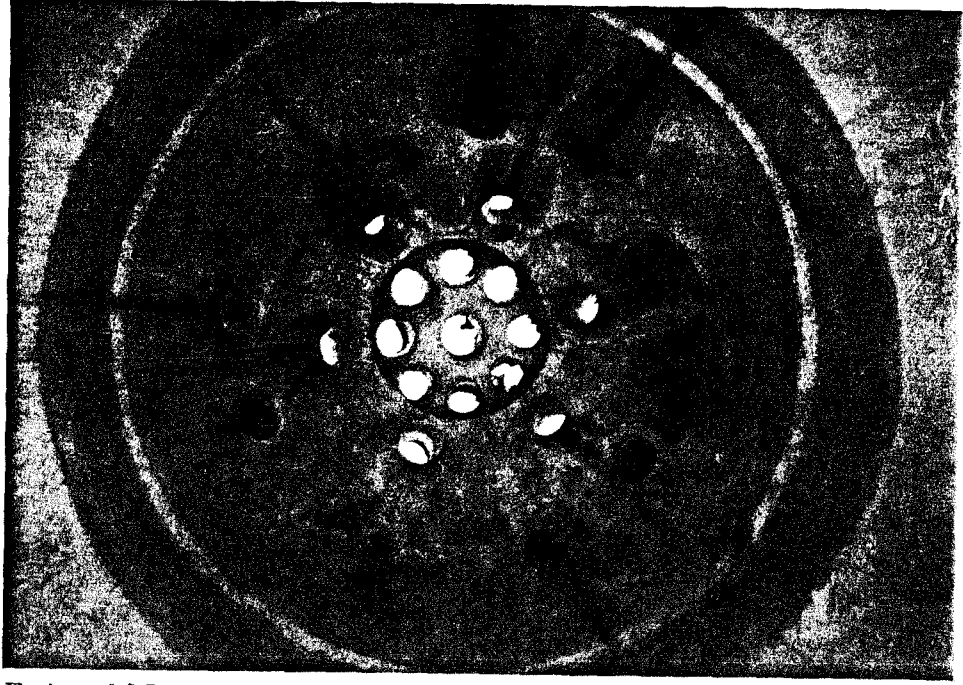

Foto 102. Hocapaşa Hamamı Erkekler Bölümü
Doğu Köşe Hücresi ve Kubbesi

Foto 103. Hocapaşa Hamamı Su Haznesi

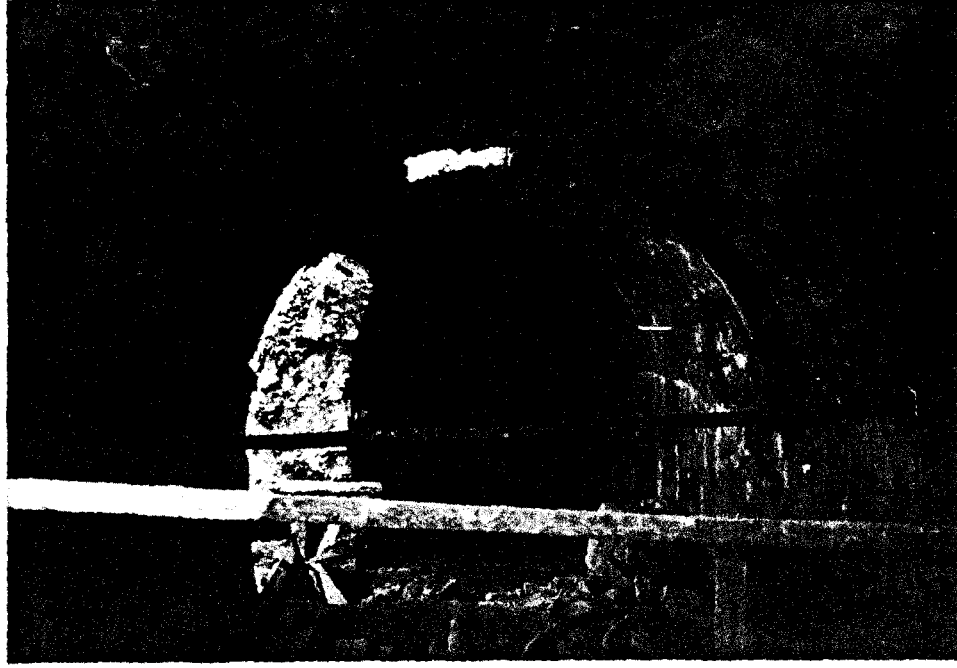

Foto 104. Hocapaşa Hamamı Su Haznesi

Foto 105. Hocapaşa Hamamı Külhan Ocag 

Foto 105.a. İshak Paşa Hamamının Sıcaklık Örtüsü Üzerinde
Bulunan Seki Mermer Korkulugu Parçaları

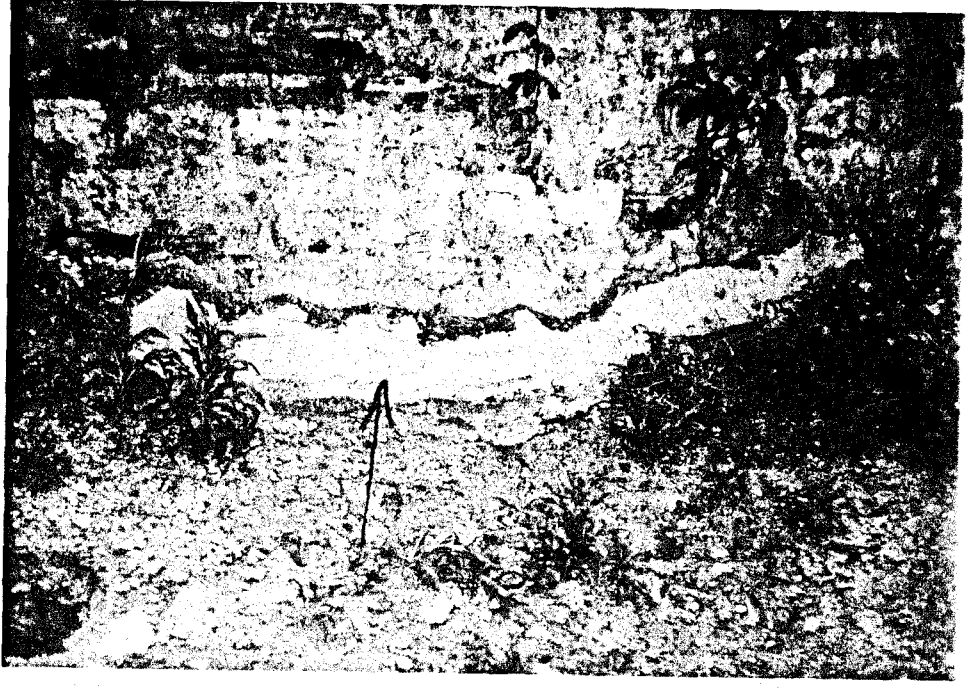

Foto 106. Pürüzsüz Yüzeyli Horasan Harcı

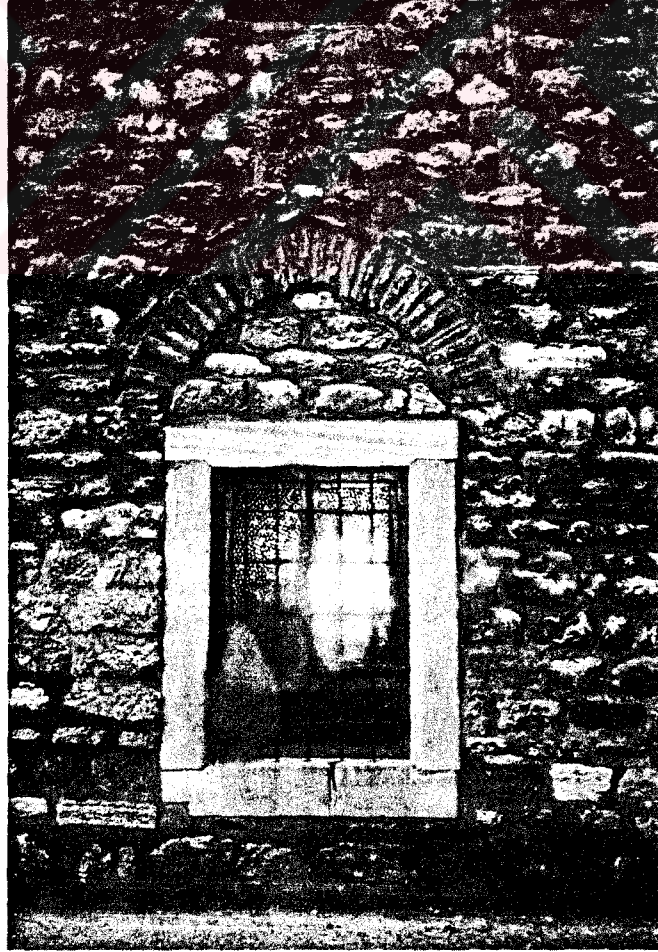

Foto 107. İshak Paşa Camiinin I. Sıra Penceresi

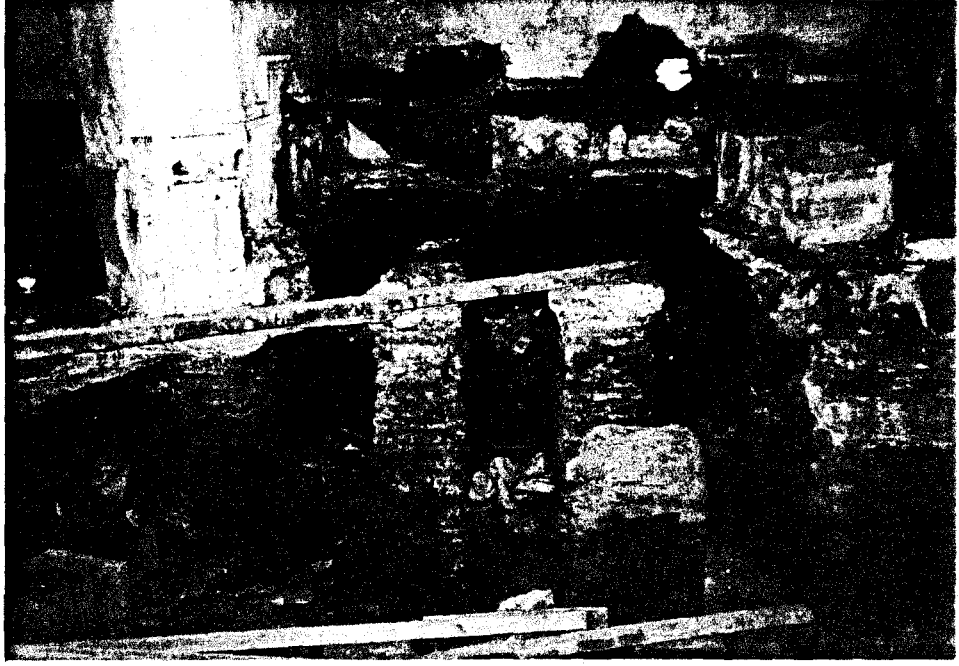

Foto 108. Hocapaşa Hamamı Kurnaları

Foto 109. Hocapaşa Hamamından Kurna

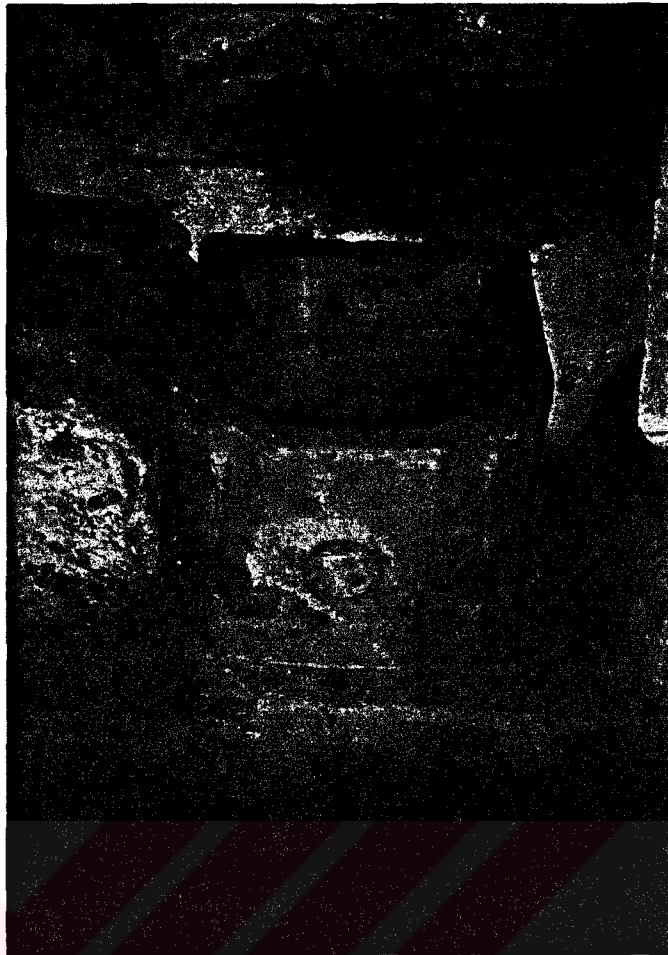
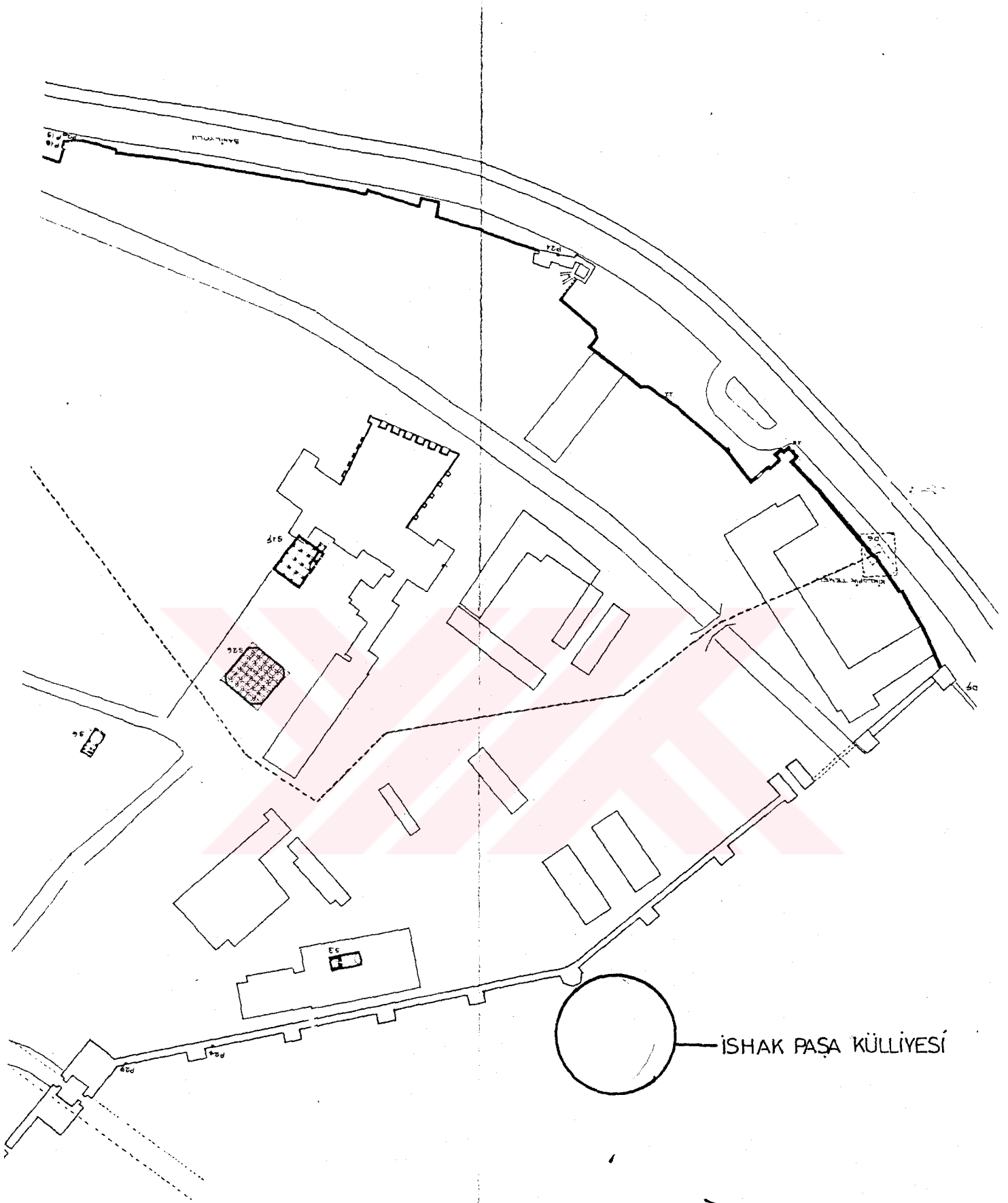

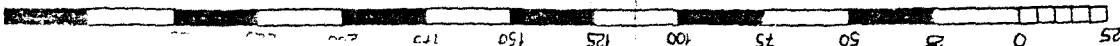
Foto 110. Hocapaşa Hamamından Kurna

Foto 111. Hocapaşa Hamamından Kurna

Harita 2. Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri
Arkeolojisi - Hülya Tezcan İstanbul 1989

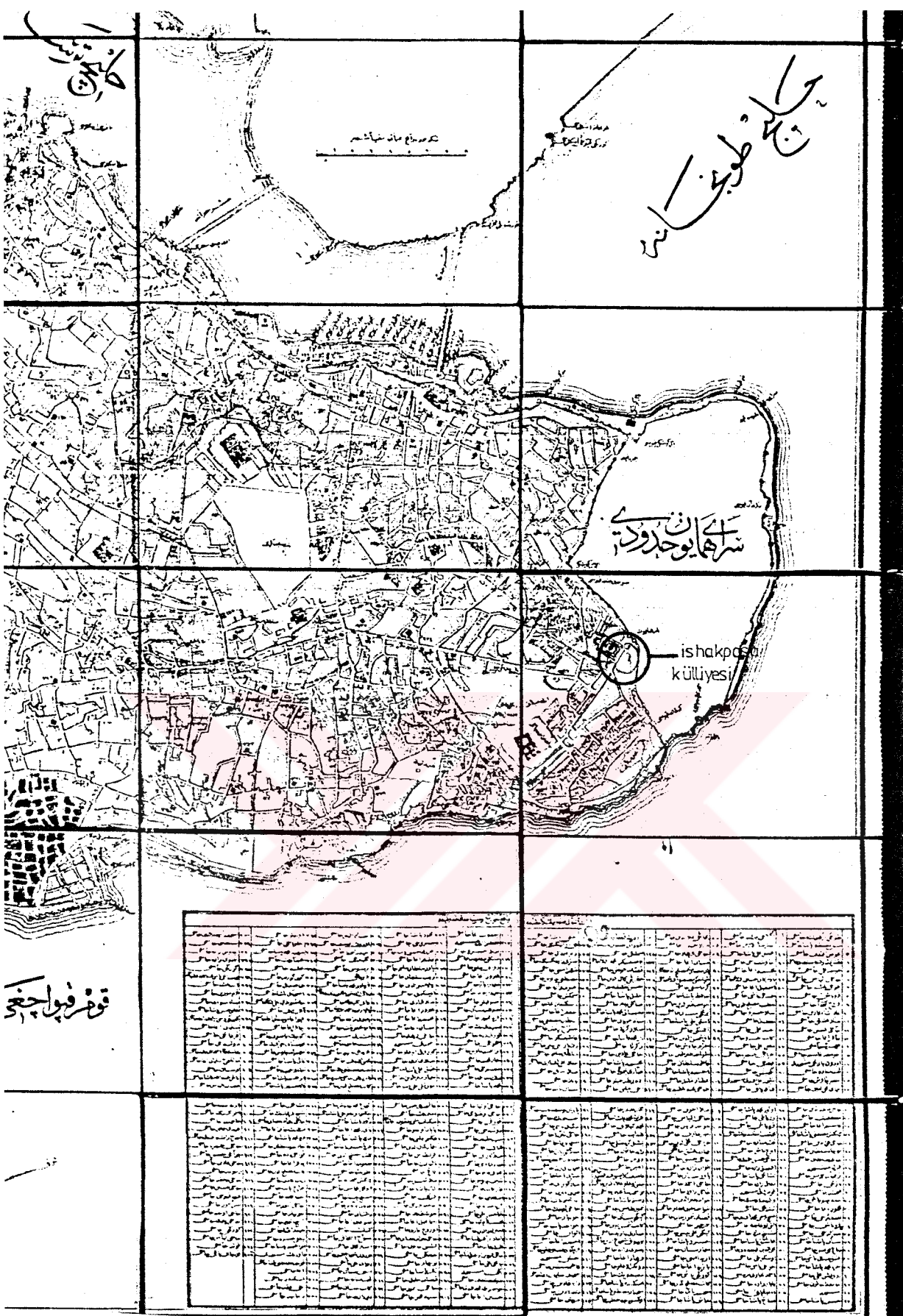

İshak paşa külliyesi

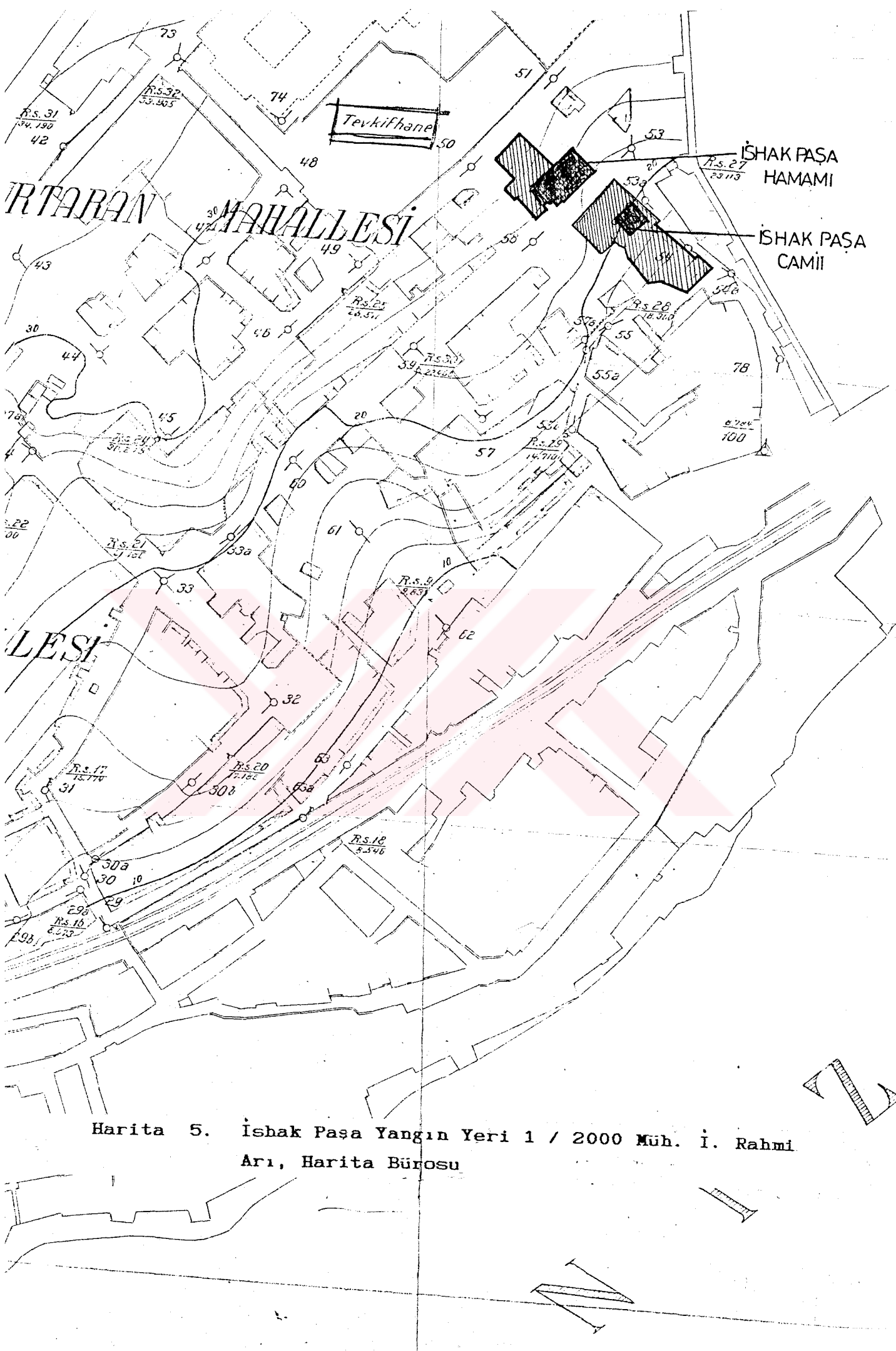
CONSTANTINOPLE.

STAMBOUL.

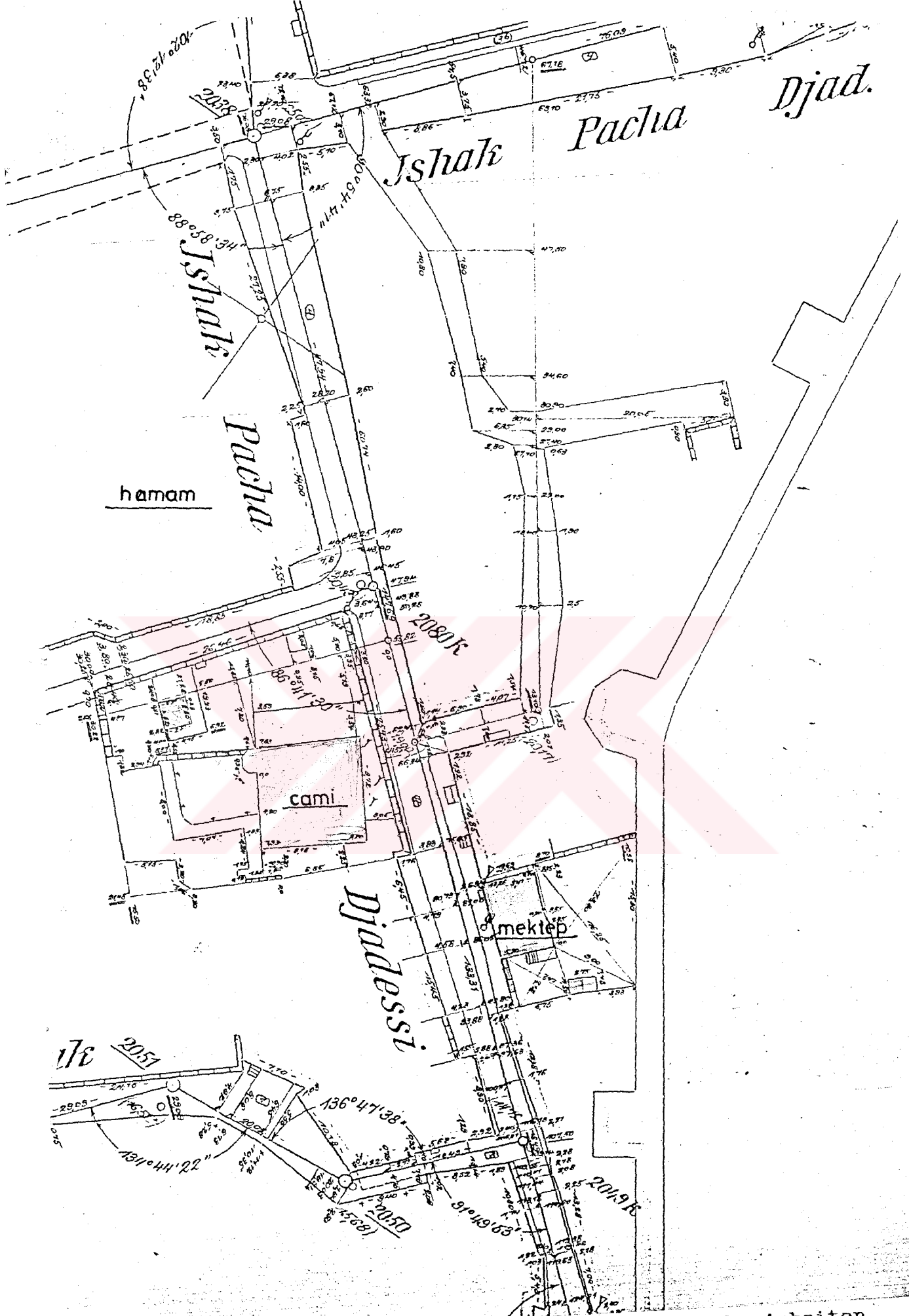
Harita 3. İstanbul - Hellert 1840

Harita 4. Darülsaltanat Mühendishanei Berril Hümayun-1848

Harita 5. İshak Paşa Yangın Yeri 1 / 2000 Müh. İ. Rahmi Arı, Harita Bürosu

Harita 7. Deutsches Syndikat Für Stadtebauliche Arbeiten
In Der Türkei- Konstantinopel

ÖZGEÇMİŞ

1962 yılında istanbulda doğdum İlk ve Orta Okulu İstanbulda bitirdim. Pertevniyal Lisesinden 1979 yılında mezun oldum. 1985 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünden mezun olduktan sonra, 1986 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim dalı Restorasyon Programında Yüksek Lisans eğitime başladım. 1987 yılında öğrenciler arası koruma amaçlı proje yarışmasında T.A.Ç. Vakfı Koruma ödülü aldım.

3.11. işlevsel öğelerin dizisi:

İshakpaşa Hanımada İbnu'l İsmail diyor, sayınmuk
 iliklik ve sıcaklık ~~setinde~~ sethanos, Külhan
 çekinde dir.

Del - TAN, MIAMA

Tanın, idare ve işletimin düzeni, cep heket, struktural özellikler, yapım tekniği ve malzeme özellikleri şaklıdır.

Day 2 = 30

[Handwritten signature]

25/Um 4 - TAPIRAE Daulima NEDENICE.

π " " " ni Farth omagla

Kullanımın da, Pasınadır yaşı dökümün gösteriminde, Hissinin
Pek atılması, doğal atıklar ve çevreleri dikkatli olarak
~~kaynaklanmaktadır~~ olarak bir bakışta toplanak
mıdır.

Sykh = 4? - Dreier Kolonnen, jell.

" 44 - Toplanması gereken modüller: fonksiyon, sistemler, bütünlük ve yeniden yapılmış, yeni kullanımın getirdiği ek ve değişiklikler olarak dört başlık altında toplanabilir.